Wason
DS
647
M18
S25

ASIA

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
CORNELL UNIVERSITY

Jacon
DS
647
M18
S25

CORNELL
UNIVERSITY
LIBRARY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
CORNELL UNIVERSITY

Séri No. 439

Arghana f I.35

Cornell University Library
DS 647.M18S25
Padjhalanan dari Songennep ka Batawi /
3 1924 023 492 014

PADJHĂLĂNAN
dări SONGENNEP ka BĂTAWI

MABI GHĂMBHĂR

KARANGANNA

Rd. SASTRA SOEBRATA.

UITGAVE VAN DE
COMMISSIE VOOR DE
VOLKSLECTUUR
KALOWARAN
BALAI POESTAKA

P.DUCRO. UITV.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
CORNELL UNIVERSITY

Koe-boekoe sè kasebbhoet èbăbă panèka salaènna è „BALAI POESTAKA", Weltevreden, kèngèng djhoeghăn èponḍhoet è Agèn-agènnèpon.

Arghăèpon boekoe sè èponḍhoet sareng ongkossa ngèrèmmaghi kasokana kèrèmmaghi langkong ḍhingèn mabi postwissel.

KOE-BOEKOE BHĂSA MADHOERĂ:

Njamana sè ngarang	Njamana boekoe	Arghăna
Séri A.		
M. Moekadi . . .	Boekoe pangadjhărăn	f 0.10
R. M. Soerjapranata.	Boekoe pètotor bettjè' . . .	„ 0.17
M. Kartasiswaja. .	Tjarèta bhăb paserrona bhoeroen alas	„ 0.14
M. Partadiredja . .	Tjarètana arnep bi' patè' alasan	„ 0.20
R. Werdisastra . .	Pètotor kaotama'an. . . .	„ 0.21
J. Habbema . . .	Kembhăng tjampor bhăboer .	„ 0.34
Séri B.		
C. F. Winter. . .	Darmawasita	„ 0.12
M. Poedjaardja . .	Dhoengngèng tjarètana orèng towa ghi' djhăman kona .	„ 0.08
M. Mangkoeatmadja.	Pètotor bhăb kasèhatanna bhădhăn.	„ 0.08
Dr. W. Palmer van den Broek.	Tjarètana kantjèl	„ 0.22
D. F. v. d. Pant băn Kè Padmasoesastra.	Dhoengngèng kalakoanna Njaè Ghoenabitjara	„ 0.15
Ng. Wirapoestaka .	Pangaonèng bhăb njènjor . .	„ 0.09
R. Werdisastra băn R. Sastrawidjaja.	Tjarètana ḍhoekon	„ 0.50
Dr. O. L. E. de Raadt.	Bhăb panjakèt pès.	„ 0.05
M Wignjaamidarma	Boekoe bhăb pangraksana băn pangrabăddhă sapè	„ 0.13
Dr. Terburg . . .	Ghoemèghil malarija rèja apa?	„ 0.16
Dr. C. Bakker. . .	Panjakèt mata	„ 0.09
A. C. Vreede . . .	Tjarètana Băngsatjara . . .	„ 0.20
Dr .D. Snoeck Henkemans.	Panjakèt matakao	„ 0.02

GE NABRINK & SON
OLD & MODERN BOOKS
Korte Korsjespoortsteeg 8
AMSTERDAM C. (Holland)

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Séri No. 439 Arghana f I.35

PADJHĂLĂNAN

dări SONGENNEP ka BĂTAWI

MABI GHĂMBHĂR

KARANGANNA

Rd. SASTRA SOEBRATA.

KALOWARAN:
BALAI POESTAKA
1920

DRUKKERIJ VOLKSLECTUUR
WELTEVREDEN.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

ÈSSÈNA BOEKOE PANÈKA.

Pyatoran 1
Momolan 3

BĂGIĂN SÈ KAPÈNG SÈTTONG.

Bhăb 1. Ḍări Djember ka Songennep 4
„ 2. „ Songennep „ Djember 13
„ 3. „ Djember „ Sorabhădjă 16
„ 4. „ Sorbhădjă „ Maos. 23
„ 5. „ Maos „ Bătawi. 30

BĂGIĂN SÈ KAPÈNG ḌOEWĂ'.

Bhăb 1. Ḍări Bătawi ka Djoekdjă 36
„ 2. „ Djoekdjă „ Sorabhădjă 38
„ 3. „ Sorabhădjă „ Songennep 38
„ 4. „ Songennep „ Sorabhădjă 40
„ 5. „ Sorabhădjă „ Bănḍoeng 40
„ 6. „ Bănḍoeng „ Bătawi 46

BĂGIĂN SÈ KAPÈNG TELLO'.

(koṭṭa Bogor) 87

BĂGIĂN SÈ KAPÈNG EMPA'.

(rèngkessanna tjarèta) 96

L.C.
647
M18
S25

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

PYATORAN.

Nèjat kaoelă ngaṛang *„padjhălanan ḍări Songennep ka Bătawi"* panèka, sopadjă nambă'ăna pangaonènganna rèng-orèng sè maos, ḍări bhăb:

1. kabăḍă'ănna naghără Songennep,
2. kabăḍă'ănna naghără sè èlèbădhi sareng
3. kabăḍă'ănna naghără Bătawi.

Èantarana sadhădjă naghără sè ètjarèta'aghi, sè palèng èparloaghi nèng kabăḍă'ănna naghără Bătawi, sabăb naghără angghăpanèka koṭṭana tana Hinḍijă Nèderland, tor kalonta karadjă'ăn sareng kasaèanna. Sadhădjă orèng sè ampon onèng otabă mèreng kabăḍă'ănna naghără Bătawi, tanto pas bhălăndhreng sè terro onènga napa' ka naghără Bătawi, marghă terro onènga dhibi' ka kanjata'anna.

Laèn ḍări kaparloan sè kasebbhoet bhoeroe, boekoe panèka radjă ghoenana ka orèng sè èntara (ghi' bhoeroe onèng) ka Bătawi otabă ka sala-sèttonga naghără radjă sè ampon èlèbădhi kaoelă, sabăb sarat dhăddhi panodhoena djhălăn (*gids, leidsman Bal.*), karana sadhădjă kaparloanna paḍă èterrangngaghi, opama:

a. bhăb sarèanna ponḍhoeghăn (losmèn, hotèl),
b. kabăḍă'ăn sareng atoranna losmèn,
c. tolak-balină ḍari station (settatsijoen) ka losmèn,
d. sareng èn-laènna.

Dhăddhi orèng ghellă' onèng sabelloenna ka kabăḍă'ănna losmèn sè èèneppana.

Prandhinèng tja'-otja', sè èangghoej èḍălem boekoe panèka sadhădjă otja' Madhoeră Songennep; anangèng bădă djhoeghăn sèttong ḍoewă' otja' ma-njama sè bännè otja' Madhoeră Songennep, otabă bännè otja' Madhoeră, sabăb ètoro'aghi ka kapprana otja'na orèng è tong-sèttongnga naghără sè èkennengngè bhărăng sè èsebbhoettaghi bhoeroe. Laèn ḍări sè kasebbhoet bhoeroe kădă pan-saponapan otja' Madhoeră Songennep sè ta' noro' ogher, marghă ètoro'aghi ka kapprana rèng Songennep sè ngotja'aghi, opama:

Notokoesoemo, masṭèna: Natakoesoema (Natakasoma).

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Manabi karangan kaoelă panèka bădă sè sala, korang saè, korang ghenna' otabă tahèlap kateranganna otabă bădă pa-ponapa sè parlo ètjarèta'aghi, mangka è boekoe panèka ghi' tadă', ra'-pasè-ra'a sè ngaghăli moghă kasokana aparèng onèng ka kaoelă, njoppre karangan panèka èbingkèng kèngènga èpasaè.

SASTRASOEBRATA.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Kantorra Commissie voor de Volkslectuur (Balai Poestaka) è Weltevreden.

Original from CORNELL UNIVERSITY

M u s e u m (gedong gadjah).

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
CORNELL UNIVERSITY

MOMOLAN.

È nalèka arè Satto tangghäl 8 boelän Juli 1911, lerres tangghäl 11 boelän Reddjheb 1841, bädjä ghoe-lagghoe kaoelä arassa tjè' tegghessa, nandhä'aghi djhä' abä' kaoelä bärās. Saamponna pokol 7 kaoelä ladjhoe adjhälän ka sakola'an lèbät ḍitèmoranna kantor Landrente-Brigade sareng kantor politie (poelisi) Djember; ra-kèra 5 mennèt abiddhä ampon napa' ka sakola'an kellas II kennengngan kaoelä apangghäbäj.

Sanapa'na ka sakola'an (kaoelä ampon asadijä pangadjhärän sè bhädhi èadjhärrägiä ka para morèd) kaoelä pas adjägä para morèd sè èn-maènan è kennengngan pamaènanna. Neng- èpamaènan angghädijä kaoelä adhep ka ḍädjä sareng ka bärä' ḍädjä nèngalè pakarangan sareng lodjhi asistènan (1); adhep ka bärä' nèngalè tegghäl; adhep ḍä' lao' nèngalè bengkona rèng kampongan; adhep ḍa' tèmor nèngalè tana Leḍḍo' (2) sareng tèmba'an (3) (*schietterrein*); para morèd paḍä katèngal senneng sè èn-maènan sareng tja-kantjana, nandhä'aghi djhä' abä'na paḍä sèhat; sabännè bäḍä sè njoteng ngapallaghi pangadjhäränna.

Ta' abit pas bäḍä opas kapatèan, konkonanna ghoestè Patè, kasorang èntar ka kaoelä, abälä djhä' kaoelä èlèmbhäli ghoestè Patè èbäkto angghäpanèka djhoeghän; tèngalanna kadhi sè tjè' parlona. Kaoelä atanja ka opas konkonan bhoeroe bhäb kaparloanna ghoestè Patè sè nèmbhäli kaoelä, tapè abä'na ngotja' „ta' onèng". Amarghä angghäpanèka kaoelä ladjhoe ngèra, manabi sakèng tasangkot parkara bhädhi èparèksa'a. Sarrèna kaoelä ta' aromasa andi' parkara, mangka pas èlèmbhäli pangradjä bhängsa politie tor kasoesoeän, mèlana kaoelä tjè' tasèjalla. Saamponna njo'on èdhi ka Mantrè Ghoeroe kaoelä pas mangkat. Sareng kaoelä njabis kaadjoenanna ghoestè Patè, atè sè jal-tasèjal ghellä' ladjhoe marè njakalèan, marghä ghoestè Patè aḍhäboe tja'èpon bäḍä asta'anna Kangdjeng towan Assistent Resident Djember, sè aparèng onèng, djä' kaoelä èangkat dhäddhi Pangarang (Redacteur) bhäsa Madhoerä è kantorra *Commissie voor de Volkslectuur* è Meester Cornelis (Mèster Kornèlis), *Batawi*.

(1) Lodjhi asistènan, tjara Madhoerä Bhäsokè = kapètoran, tjara Songennep.
(2) Leḍḍo' panèka otja' Djhäbä, artèna: lembä.
(3) Tèmba'an, tjara Madhoerä Bhäsokè = sekkèp, tjara Songennep.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Saamponna ghoestè Patè aḍhäboeäghi kaparloanna asta'an ghellä', kaoelä ladjhoe èlèllanè palèman, abäli ka sakola'an. Sanapa'na ka sakola'an sareng kaoelä pas èdhoengngèngngaghi ḍhäboena ghoestè Patè ghellä' ka Mantrè Ghoeroe sareng tja-kantja sè laèn.

È arè Sennèn (10-7-1911) pokol 7 laghoe kaoelä ètèmbhäli Kangdjeng towan Controleur Djember, parlo narèma'aghiä bislit (besluit). Dhinèng bislit kaoelä ka'into bhoenten ta' ḍäri Kangdjeng towan Directeur Onderwijs, tapè ḍäri Kangdjeng towan Bessar Gouverneur Gineraal, ka tètè masa Bogor, 24 Juli 1911 No. 33. Amarghä ḍäri angghäpanèka kaoelä sakalangkong pèrak, sabäb:

1. bhäḍhi lèbärä panèngalan, bannja' naghärä sè bhäḍhi èkaonèngè;
2. pangaonèng kaoelä bhäb ngarang bhäḍhi atambä'ä samporna, karana è kantorra Commissie voor de Volkslectuur ghellä' kaoelä bhäḍhi apangghäbäj läng-saghoeloeng sareng rèng-orèng sè paḍä ahli ngarang;
3. bhäḍhi bännja'a pangaonèng bhäb pan-saponapan bhäsa, marghä è kantor ghellä' bhäḍhi apolonga alalakon sareng orèng pan-saponapan bhängsa, kadhiä: bhängsa Djhäbä, Soenḍä, Maladjoe sareng èn-laènna; otja' Maladjoe Bätawi èngghi bhäḍhi onènga djhoeghän;
4. bhäḍhi onènga kabäḍä'änna naghärä Bätawi;
5. sareng èn-laènna.

Saamponna bislit ghellä' ètarèma, kaoelä pas njo'on paamètan, abäliä ka sakola'an. Sanapa'na ka sakola'an kaoelä pas ngatorraghi bislit ghellä' ka Mantrè Ghoeroe sareng tja-kantja sè laèn.

BÄGIÄN SÈ KAPÈNG SÈTTONG.

BHÄB I.

ḌÄRI DJEMBER KA SONGENNEP.

Ta' katjatora sapalèmanna kaoelä ḍäri sakola'an, samangkèn kaoelä ampon kèngèng èdhi ḍäri Kangdjeng towan Resident Bhäsokè palèman ka Songennep 10 arè abiddhä, marghä parlo mèt-amèt ka para sana' permèli (1). È arè Satto tangghäl 13 Juli 1911 pokol 6 lagghoe kaoelä mangkat ḍäri Djember palèmana ka Songennep, nompa' spoor

(1) sana'-bhrädjä.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

ka Panarokan; pokol 11 kaoelă ampon napa', pas terros ka palabbhoeăn, nompa' kapal tambhăngan M. S. (Madoera Stoomtram Maatschappij) sè anjama „Caroline".

Ta' katjatora bădăna è djhălăn, kaoelă ampon napa' ka Songennep. Saamponna ollè boe-amboe saarè, kaoelă ladjhoe molaè mèt-amèt ka lă-bhălă, sareng azijăra ka astana para băngatowa, noro' kadhi ponapa kapprana adhăt Madhoeră.

Sarrèna kaoelă sè adjhălănan ghellă' bhădhi ngondhoerăna naghără Songennep talèbăt djhăoe tor ghi' ta' tanto, djhă' bilăèpon bhădhănkaoelă sè onènga nèddhă' tana Songennep polé, dhăddhi kaoelă sambi tèn-nètènè bhăb kabădă'ănna.

Prandhinèng naghără (afdeeling) Songennep panèka dă-padă naghără è tana (rèsidénan) Madhoeră mè-rammèan kadhibi'; tjatja djiwăna kasebbhoet èdălem Regeeringsalmanak taon 1911:

bhăngsa	Bhoemèna	15956	orèng,
„	Bălăndhă	217	„ ,
„	Tjèna	936	„ ,
„	'Arab	752	„ ,
„	laèn	69	„ .

Kotta Songennep panèka èpanta dhăddhi 2 bägiăn, èngghi panèka: kotta lowar sareng kotta dălem. Kotta dălem bhoeroe para' masaghiă lerres, radjăna + saeppal masaghi, tor èkalèlèngè lorong radjă, sè mènangka dhăddhi bătessa kotta lowar sareng kotta dălem ghella'.

Lerres ènga'-tengnga'anna kotta ghellă' bădă lorong tapak dăngdăngnga; sèttong dă' bără' dă' tèmor, sèttongnga dă' dădjă dă' lao'; sè dă' bără' terros ka onderdistrict Lènteng, Ghăndjing sareng Loe'-ghoeloe', bădă sèmpanganna ka asta Radjă; sè dă' tèmor terros ka palabbhoeăn Kalèanget; sè dă' dădjă terros ka Mandjing, Ambhoenten sareng ka Tang-bhătang, sè dă' lao' djhălăn ka Băloeto terros ka Mekkasan.

È tapak dăngdăng nga'-tengnga'anna kotta ghellă' bădă pasarra tjè' rammèna, ponapa polè manabi teppa' arè pasaran, ènjamaè Pasar Radjă; tapè sè lerres pasarra onggboe èpaddhoe tèmor-lao'na. È bără' lorong sareng è pèngghir tèmorra pasar bhoeroe bădă bengko pangkèng malang landjhăng apangghoeng, modjhoer dă' dădjă dă' lao', tor padă adhep ka pasar, sareng rèng Songennep kappra ènjamaè

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

„pangkèng". Bengko angghăpanèka paḍă toro'anna karaton; ghi' lambă', nalèka sowarghăna Kandjeng Soltan Pakoenataningrat, èkennengngè langsir (cavalerie) sareng sarḍăḍoe (infanterie) Bălándhă; (kennengnganna sarḍăḍoe Bălăndhă bhoeroe sè sanjatana è bhintèng Kalèmo'o', sè samangkèn èbhăḍhi roma sakè'). Samangkènna pangkèng ghellă' paḍă èpasèwă, kabännja'an èsèwä bhăngsa Tjèna èkaghăbăj băroeng ngèras èkabengko sakalè. Pèssè sèwäna èmaso'aghi ka ekkas masdjid.

Neng-è ḍădjă lorongnga pasar ghellă' băḍă bengko sèttong tjè' ngaḍălemma èkennengngè sakola'an Tjèna Tiong Hwa Hwee Kwan, èboekka' molaè taon 1910.

Ḍi lao'anna pasar băḍă lon-alon pabhărisanna pandjoerit. Lerres èngga'-tengnga'anna lon-alon angghăpanèka băḍă băringèn korongnga ḍăḍoewă' adjhădjhăr ḍădjă lao'; èantarana băḍă lorongnga ḍă' bără' ḍă' tèmor, èngghi panèka ḍări djhoedjhoeghänna labăng-radjäna pakaranganna masèghit (masèghit anjar) ka karaton (1).

Masèghit anjar bhoeroe ata'na asoson tello; sè bă-băbă ghentèng, ka attassa paḍă essèng. Sè adjennengngagbi èngghi panèka Panembhă'ăn Somala (Natakoesoema I) nalèka taon 'Arab 1200, taon Djhăbă 1712, taon Bălándhă 1782.

Masèghit Songennep panèka kèngèng èkotja'aghi ta' saponapa bhidhăna sareng masèghit èn-laènnèpon è Madhoerä, namong sadjă'-èpon ghi' sadjă' kona, tor èḍălem băḍă paboelloeän sareng pasambhădjänganna băbinè'an; kennengngan sareng bät-lèbădhänna èpanjaladjă sarta lèngkep ta' njalangap ka lalakè'an. Sabbhän Djhoema'at rammè bisaos orèng băbinè' sè paḍă ka masdjit. Lerres è kangan katjèrra ampèr aḍă'na paḍă băḍă djeḍḍing radjäna abhängon kolla, èbhădhi paboelloeänna lalakè'an.

Mongghing bără'na djeḍḍing sè è ḍădjă ghellă' băḍă manḍhăpa kènè'na. Èseddhi'ánna băḍă djeḍḍingnga nè'-kènè', èbhădhi paboelloeänna băbinè'an.

Lerres ḍi tèmoranna djeḍḍing ghellă' paḍă băḍă manḍhăpana; sè è ḍădjă èkennengngè hakim rad aghăma manabi marèksa parkara; tapè sè è lao' èkennengngè dhin-modhin, sè kabägiän adjägă masèghit.

---

(1) Somè'èa karaton angghăpanèka samangkèn ampon dhă'ldhi kabhoepatèn, tapè sareng rèng Songennep ghi' magghoen ènjamaè „karaton."

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Eantarana mandḥăpa bhoeroe, lerres ènga'-tengga'anna, băḍă lorong mobinna ḍă' bără' ḍă' tèmor ḍări ḍhăk-ondḥăk aḍă'na masèghit djhoedjhoek ka labăng radjăna pakaranganna. Lerres è kontjo' bărä'na lorong mobinan bhoeroe è kangan katjèrra paḍă băḍă paddhăsanna.

Labăng radjăna pakaranganna masdjid Songennep panèka, sènga èomessè èpateppa', è-saèan sa Madhoerä. Eattasanna labăngnga semmo tèngghi băḍă ko-bengkoanna, tabing sareng ata'na paḍă gheḍḍhoeng. Ko-bengkoan panèka manarana masèghit; èangghăḍijă băḍă bheḍḍhoeghă (djidoerrä). Ḍă' ḍădjă ḍă' lao' ḍări ko-bengkoan bhoeroe paḍă băḍă bhăbhătorra noronnagghi kongsè napa' ka tana. È kangan katjèrra labăng radjä, lerres èbăbăna bhăbhător bhoeroe, băḍä pangkèngnga; sè è ḍădjă panjabă'ănna kaṭèl (2), sè è lao' èratja' bessè, panjèmpennanna pèssè kas masdjid. Manabi ètèngalè ḍări lon-alon masèghit panèka namong katèngal ata'na, marghă kaanḍengngan labăng radjăna pakaranganna sareng gheḍḍhoeng è kangan katjèrra. Labăng sareng gheḍḍhoeng bhoeroe kèngèng èopama'aghi bărăna radjă sè nganḍengngè masèghit. Bărăna panèka lagghi' tatèla, djhă' lambă' saè. Rarengghănna kaddhi: lar-pèlaran, ellèsan, tèhel karawăngan sareng èn-laènnèpon ghi' moḍḍhă.

Peṭṭè bessè sè èpanaroè pèssè ekkas masdjid ghellá' ngangghoej sorok tello mèggbi' paḍă nè-bănnèan; sorok angghăpanèka sèttong ètegghoe' Pangolo, ḍăḍoewă'na Patè sareng Djhăksa-radjä (Djhăksa landrăd). Sabbhăn tello boelán sakalèan ekkas èkomèsi sareng Controleur asareng Patè. Sè 1/3 teptep dhăddhi obăng ekkas masèghit; sè 2/3 na èji-bägi ka para hatippa. Dhinèng bănja'na pèssè sè èji-bägi bhoeroe èḍălem 3 boelăn rata-ratana kantos f 1000.— (saèboe ropèja). Bănnja'na hatip, pangolo sareng adjoeng-pangolo băḍă 40 orèng.

Manabi orèng mandjheng èaḍă'ánna manara ghellă', tanto nèngalè è tèmorra lon-alon: dhálem (karaton) sareng pakaranganna; èpèngghir tèmor-lao'na lon-alon kamar bola, sè anjama „Officierssociteit". Kamar bola angghăpanèka bekkas pasèbhănna karaton; è lao'na lon-alon: tangsèna pandjoeridhăn; è lao'na masèghit abăk ngatèmor *station*

(2) Kaṭèl, tjara Songennep = osongan, tjara Madhoerä Bärä' sareng Madhoerä Bhăsokè; tapè kaṭèl tjara Madhoera Bara' bhăngsana lèntjak kènè' sè ngangghoej nang-tanang.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

(settatsijoen) ettrèm **M. S.** (Madoera Stoomtram Maatschappij). **Djhălănna ettrèm sareng settatsijoen angghăpanèka manabi kaoelă ta' hèlap èbhădhi nalèka taon Bălăndhă 1899.**

Manabi kaoelă adjhălăn ḍă' tèmor noro' lorong ènga'-tengnga'anna lon-alon, sanapa'na kapèngghir tèmorra nèngalè bekkas paghăr alas sareng labăngnga karaton sè war-lowar kadhibi'; ḍi tèmoranna angghăpanèka bădhă polè kantos 6 kennengngan, sabăb karaton Songennep panèka lambă' alabăng tondhă 7.

Labăng lowarra kabhoepatèn, kantos mangkèn, noro' njama sè kona, ènjamaè labăng mèsem. Labăng mèsem panèka apangghoeng; è-ḍiattasanna labăngnga bădhă ghămbhărră djhărăn sareng olar, padhă akalèmbăng tor padhă ngadhebbhi ekkroen, èngghi panèka sè ènjamaè *„wapen Songennep"*. Mèlana labăng angghăpanèka ènjamaè *labăng mèsem*, sabăb mandhăpana karaton katèngal ḍări angghădijă nèng ngès-mèngès marghă kaandengngan bărăna gheḍḍhoeng sè bădhă nengèḍiḍalemmanna labăng ghellă', kèngèng èopama'aghi orèng mèsem.

Ghi' sowarghăna Pèjan-dhălem *Kangdjeng Pangèran Pakoenataningrat, Kolonel titulair, R. M. W. 4 — R. N. L. — A. M.*, labăng mèsem ghellă' èdjăgă pandjoeridhăn sabèlwă = (ḍări schildwacht).

Èadhă'ănna labăng mèsem angghăpanèka bădhă pantjanètèna (pasèbhăn); è lao'anna pantjanètè aella' lorong bădhă tana tèngghina èkalènglèngè saghărăn. Tja'na orèng wa-towa, è tana tèngghi bhoeroe ghi' lambă' bădhă bengkona; è saghărăn sè ḍi ḍădjă'ănna mangkèn ghi' bădhă rè-karèna kadjoe boelliu kadhi bhoengkana njèjor mandjheng èdălem aèng, èngghi panèka bekkas tjangghăna ghălădhăk lăn-djhălănna ka bengko ghellă'.

Lerres è bără'ănna saghărăn ghellă' ates paghăr alas, bădhă tamanna, sè ènjamaè *taman Tandjhoeng* otabă *taman Binè'*, marghă mèndhimènna nèng èbhădhi pamandiănna rèng bibinè' saos.

È bără'-lao'na labăng mèsem bădhă manarana eddjhăm, samangkèn ghi' kaangghoej.

Prandhinèng terrosanna lorong sè ḍări bără' ghellă', è tèmoranna karaton saamponna lèbăt èeddhi'ănna taman Patemmon, sareng taman Lakè', pas atjampo sareng lorong radjă sè ka Marèngan. Mèlana taman bhoeroe ènjamaè *„taman Lakè'"*, sabăb tjoma èbhădhi pamandiănna lalakè'an. Aèngnga taman Lakè' panèka sakalangkong djhennèng.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Djhă' sènga bădă pèssè ettjiăn ngalto' kadălem aèng, angsal ta' èbek-ghoembek, mastè ètemmo.

È Songennep panèka mangkènna ghi' bănnja' bengko djă-radjă, tèlas dhălemma para pangèran ghi' konana. Ghi' lambă'na tanto padă è-saè, nangèng mangkènna ampon tjè' messomma, ta' karabăt, bădá djhoeghăn sè ampon rosak. Tèlas dhălem bhoeroe, naddjhăn mangkènna èkennengngè para na'-potona, ghi' ènjamaè noro' sè ka-aghoengan dhingèn, opama:

1. Dhălemma Pangèran Soemo (Soemoadipoetro) (1) è kampong Pangarangan dhisa kapandjhin.

2. Dhălemma Pangèran Adi (Soeriaadipoetra) lerres è djhădhi-morra dhălemma Pangèran Soemo.

3. Dhălemma Pangèran Lè'nan (Soeriasinrangingrana), Luitenant Colonelbhărisan Songennep, neng-è tèmor-dădjăna karaton.

4. Dhălemma Pangèran Ami (Soeriaamidjaja) è kampong Bhoe-djhăngghăn, dhisa Kapandjhin.

5. Dhălemma Pangèran Kornèl (Soeriasinrangingngalaga), kappra ènjamaè „dhălem dădjă", è bărä'na pèlar Molo'an.

6. Dhălemma Pangèran Soering (Soerjingrat).

Samangkèn kaoelă matora bháb astana para Pangèran ghellă' (sè èkaonèngè kaoelă bisaos); ponapa polè astana Panembhă'ăn sareng Soltan sareng èn-laènna sè lo-parlo. Opama:

È-dă' ampon èterrangngaghi, djhă' lorong sè dă' bărä' è tapak-dăngdăngnga pasar Radjă panèka bădă sèmpanganna ka asta sè ènjamaè „*asta Radja*". Mèlana ènjamaè „asta Radjă", sabăb astana djă-pangradjă. Bădá djhoeghăn sè anjamaè asta Tèngghi, marghă kennengnganna è tèngghina, èngghi panèka èpèngghir lao'na ghoenong Kasèngan. Djhăoena asta Tèngghi bhoeroe dări pasar Radjă ± 3 eppal. Manabi orèng èntara ka asta Radjă, saamponna napa' ka kampong Bănasokon pas molaè onggha katas ghoenong. Molaè dări djhălăn onggha bhoeroe kantos ka asta Radjă ghellă' è kangan katjèrra ta' rang-korang asta, èngghi panèka astana R. Tjakrasoedibya, Patè pansijoen Songennep, astana R. Wangsakoesoema, astana Dhin Dhoc-patè, astana Kangdjeng Kèjaè sareng èn-laènna.

---

(1) Pangèran Soemo panèka kalonta kapandhkaranna.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Kennengnganna asta Radjä panèka neng-ètas-attas kadhibi', pakaranganna èpanṭa dhäddhi 2 bägiän, ḍädjä lao'; bägiän ka lao'na kotong taḍä' pasarèanna sakalè; anangèng bägiän ka ḍädjäna bännja'.

È gheḍḍhoeng dädjä-lao'na pakarangan sè è lao' lerres èbhäktengnga paḍä bäḍä labäng radjäna; labäng sè èlowar ta' mabi adhek sareng ḍäoen, nèng kadhi labäng tjongapan, tapè labäng sè èḍälem paḍä ghenna', talèbät radjäna tor tjè' saèna; ḍiattasanna masang rarengghän bäto. Manabi labängnga asta bhoeroe ètèngalè ḍäri djhäoena ta' arassa labängnga asta, kadhi labängnga karaton.

Mètorot katerrangan èḍälem boekoe „Èlmo Bhoemè" karanganna towan W. van Gelder, asta Radjä panèka è-saèan kadhibi' ḍäri sadhädjäna asta è Hindija Nederland.

Ḍiḍälemmanna labäng radjä (ḍälem) ghellä' bäḍä bäräna (ḍengandeng) gheḍḍhoeng èpasangè bäto-ètem atolès. È kangan katjèrra labäng ghellä' bäḍä tolèsanna djhoeghän paḍä neng-è bäto-ètem; sè è bärä' aksara 'Arab, sè è tèmor aksara Djäbä kona. Dhinèng monjèna tolèsan angghäpanèka njebbhoettaghi asmana sè adjhennengngaghi asta ghellä', èngghi panèka Panembhä'än Somala (Natakoesoema I); nangèng ghi' bhoeroe amolaè pas sèdhä, sè matotok Pèjan-dhälem Soltan Pakoenataningrat.

È ḍädjä'änna bäräna gheḍḍhoeng bäḍä tjongkoppa asoson tello', abhängondhi-kadhiä masèghit. Sèbä-bäbä ata'na ghentèng, kaattassa paḍä sèrap.

È-ḍiḍälemmanna tjongkop angghäpanèka bäḍä pasarèanna para Rato Songennep sareng djoe-dhinadjoena, èngghi panèka:

I. *a.* Sè è rä'-bärä' semmo ka ondjhoer R. Adjheng Hapsata, pottrana Panembhä'än Somala, sèdhä ping 14 Moharram 1238.

b. È rä'-bärä' sè è lo-olo: Rato Panembhä'än Somala, sèdhä ping 15 Sappar 1265.

c. Ḍi tèmoranna: Panembhä'än Somala (Natakoesoema I), sèdhä ping 2 Molod 1250.

d. Sè djhoeng tèmoran: Soltan Pakoenataningrat, Generaal Majoor, sèdhä ping 3 Reddjheb 1270.

e. Sè è mor-tèmor: Panembhä'än Natakoesoema II, Kolonel Ridder Ned. Leuw, sèdhä ping 4 Djoemadilachir 1296 (1).

(1) Èantarana sadhädjäna orèng Djhäbä, Soendä sareng Madhoerä, sè ngennèng ḍi-boeḍi kadhibi' tolèsan tjara kona nèng Panembhä'än Natakoesoema II. Salèrana onèng njalènnaghi towan Raffles tolèsan kona è bäto.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

f. Sè è ondjhoer è rä'-bärä': Rato Adipati Prawiraningrat, Rato Montjol (èbhoena Pangèran Dhoepatè Montjol), pottrana Soltan sè po-seppoan, sèdhä ping 10 Haddjhi 1286.

g. Ḍi tèmoranna: Rato Panembhä'ăn Natakoesoema II, sèdhä ping 23 Powasa 1296.

h. Sè è mor-tèmor: Pangèran Pakoenataningrat (2), Kolonel Ridder W. O. 4. Ridder Ned. Leuw, Regent Songennep, sèdhä ping 17 Rasol 1519.

II. Ḍi lowaranna tjongkop ghellä', è bärä' tèmorra paḍä bännja' pasarèanna pottra bädjäna Pèjan-dhälem Soltan. Lerres è bärä'änna tjongkop ghellä' semmo ngaḍädjä bäḍä pasarèan ata' essèng sèttong, èngghi panèka pasarèanna Pangèran Dhoepatè.

III. Mongghing è tèmor lao'na tjongkop bäḍä pasarèanna Tamengghoeng Pakalongan pansijoen, R. Arjä Atmadjanegara (èbhoena pottrana Soltan Pakoenataningrat), mantona Panembhä'ăn Natakoesoema II, sèdhä taon 1905.

Èantarana tjongkop sareng bäräna gheḍḍhoeng ghellä', sè èpèngghir tèmor bäḍä manḍhäpana nè'-kènè' ata' ghentèng, èbhäḍhi paboeamboeänna rèng sè njekkar. Ḍi bärä'änna manḍhäpa bhoeroe bäḍä bhäntjètta, panèngalanna kol-pokolan (eddjhäm, bäkto); sè pèngghir bärä'na bäḍä bengkona nè'-kènè', èbhäḍhi kennengnganna djägä astana sè akemmèt.

Dhinèng padjägäna asta Radjä panèka paḍä orèng mardhika, ta' kèngèng parènta'an naghärä, lopot obäng kapala tor paḍä ollè sabä pardhikan, ta' kèngèng padjek. Bännja'na padjägäna asta ghellä' bäḍä 102 orèng. Pangradjäna apangkat Adjhek djägä asta sareng Lora (Kalora'an). Èḍälem saarè samalem sè kabägiän adjägä asta ghellä' bäḍä kabälloe orèng kasangana Lolorana. Salaènna bäḍä sè èpantjè adjägä astana Kangdjeng Kèjaè sareng astana Dhin Dhoepatè.

---

(2) Sabelloenna djoemenneng Pangèran adjhoedjhoeloek: R. Aria Prataningkoesoema. Ra-kèra èḍalem taon 1872 djhoemenneng Pangèran, adjhoedjhoeloek Mangkoeadiningrat; ladjhoe djhoemenneng Luitnant Kolonel pas aobä'än adjhoedjhoeloek: Soerjèngrat. Ella' 5 taon däri pasèdhäna Kangdjeng Panembhä'ăn, nalèka boelän November 1883, naghärä Songennep èteggboe' Gouvernement, Kangdjeng Pangèran Soerjèngrat èangkat dhäddhi Bhoepatè Songennep. Ra-kèra taon 1890 pas aghäntè djhoedjhoeloek Soltan Pakoenataningrat.

S. S.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

È tèmoranna astana para Rato ghellă' ella' ghedḍhoeng, pasarèanna para bădjoe. È bărä'ănna èngghi ella' ghedḍhoeng djhoeghăn bădă tjongkop pasarèanna Pangèran Djhimat. È kangan katjèrra sareng è ondjhoerănna asta Radjă panèka kantos ka Bănasokon ghi' bănnja' asta polè.

IV. Manabi orèng mandjheng è labăng radjăna pakaranganna asta ghellă', djhoedjhoek adhep ḍă' lao', èdjhăoena nèngalè kotta nèng katon kadjoeănna; masèghit anjar nèng katon tjol-ontjolla; polè nèngalè tasè', polo Poterran ghili Ghentèng sareng èn-laènna.

Abăk ngalao' ḍări Bănasokon bădă lorong sèmpangan ka sangghrä'ăn Madiradă terros ka pabbrik ès (ijs). Ma'-semma' ka lorong tjangka tello (1) bhoeroe bădă pan-saponapan ghoewă pangalèanna băto kombhoeng, radjă kènè'. Prandhinèng băto kombhoeng sè èbăddhoeng angghăpanèka kabănnja'an èrèmbhăghi kadhi bhăta, èbhădhi bhăkalla ghedḍhoeng; anangèng bădă djhoeghăn sè èbhădhi ḍhimpokan (2), paèsan, eppotta pettètan sareng èn-laènna. Băto kombhoeng bhăkalla ghedḍhoeng ghellă' rèmbhăghănna ana-bărna, bădă sè radjă bădă sè kènè'. Rèmbhăghănna sè nè'-kènè'an, radjăna padă sareng bhăta sareng rèng Songennep ènjamaè băto „pèttong poloan", artèna: 70 mègghi' sasoko, sè radjă'ăn sakonè' ènjamaè „bidhăghăn", 60 mègghi' sasoko. Sè djhoeng radjă'ăn polè ènjamaè „essènan", sabăb sèttong ghăn saessèn.

Èpèngghir djhălăn sè ka Madiradă ghellă' è lao' lorong bădă masèghiddhă nè'-kènè', ènjamaè „masèghit Madiradă". Ghi' lambă' masèghit angghăpanèka manabi arè Djhoema'at èbhădhi pasambhădjănganna rèng 'Arab; tapè samangkèn nèng èbhădhi langghăr wăkap bisaos.

Ḍhoekḍhoegghă masèghit Madiradă ghellă' èbhădhi tja'-otja'an sareng reng Songennep. Manabi bădă orèng sè kabănnja'an rarengkan otabă otja', tapè tadă' kadhăddhiănna, pas èkotja': mara ḍhoekḍhoek Madiradă, sabăb ḍhoekḍhoek ghellă' tangtangnga (monjèna kadjoena) tjè' ranjèngnga, kantos orèng sè mèreng padă andi' pangèra tangto ḍoerḍoerră ranjèng djhoeghăn, tapè manabi kolè'na ètabbhoe monjèna berber mo-njamo.

Katjatora ta' saponapa djhăoena ḍări masèghit ghellă' bădă sèttong sangghrä'ăn, èngghi panèka sè ènjamaè sangghrä'ăn „*Madiradă*"

(1) Partellonna = Madhoerä Bärä'.
(2) Kèdjhingan = Madhoerä Bärä'.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

(bădă djhoeghăn sè ngotja': *Madiradă*). Sangghră'án angghăpanèka kaaghoenganna Kangdjeng Songennep, sangkolan ron-tèmoron ḍări Pèjan-dhălem Soltan Pakoenataningrat.

Mongghing bără'-ḍădjăna sangghră'ăn ghellă' bădă bekkas panjeppènna Pèjan-dhălem Soltan.

Salerressa sè ènjamaè „Madiradă" ghellă' bănnè sangghră'ănna, tapè panjeppènna angghăpanèka; njamana bhoeroe asalla ḍări otja' Djhăbă (Kawi) „Mandiradă". Dhinèng artèna bădă sè ngotja'aghi sapanèka: mandi = mandhi (mostadjhăb); rada = semmo. Dhăddhi mandiradă = semo mandhi (semo mostadjhăb).

Djhoeḍhellă lorong Songennep panèka è fabbrik ès. Ḍi tèmoranna fabbrik ès bhoeroe bădă songajja ḍă' ḍădjä dă' lao'. Mongghing tèmor lao'na (èpèngghir tèmorra songaj) bădă băto ghoenong atolès aksara Bhoeddhă; sabănnè bădă sè anjamaè aksara Wirata. Tolèsan angghăpanèka tjè' njangsarana bătja'anna, marghă ampon bănnja' sè ngèrngèr; kaoelă ta' onèng mamonjè nè'-sakonè'a. Tja'na rèng sè onèng matja, tolèsanna sè ghi' kèngèng èbătja nèng sakonè', èngghi panèka amonjè „madi rada". Dhinèng artèna ra-kèra sapanèka: madi = rosèja otabă rassa; rada = semmo. Dhăddhi madi rada = semmo rosèja otabă arassa (1).

Manabi sapanèka ollè dhăddhi njamana panjeppèan ghellă' bănnè „Mandiradă", tapè „Madiradă".

È tèmor-ḍădjăna fabbrik ghellă' neng-ètengnga aèng (èpèngghir bără'na songaj) bădă băto radjăna atolès. Aksara angghăpanèka taḍă' rèng Madhoerà sè onènga matja, marghă bhăngonna njala kanṭa kadhi lampatta kokotta djhărăn.

BHĂB 2.

ḌĂRI SONGENNEP KA DJEMBER.

Saamponna marè mèt-amèt ka para băngatowa, tor ampon marè ngal-nèngalè kabădă'ănna koṭṭa Songennep, è nalèka malem Satto

(1) Ponapa bănnè „Madiradya;
madi = rasa, marsodhi;
radya = naghara, kennengngan; madi radya = kennengnganna marsodhi rasa. Djhoeghă bhoeroeng ḍă' pamangghina para sè paḍa ngaghăli.

A.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

tangghăl 22 Juli 1911, bădjă para' sèjang malem kaoelă nompa' eppir ka Kalèanget, mangkata ka Bătawi, tapè mastè njèmpang Djember, marghă ghi' nèkennaghiă settat ongkos djhălăn (declaratiestaat) dhimèn.

Katjatora saampona kaoelă napa' ka ghălădhăk rantaj (Marèngan), è lao' songaj kaoelă nèngalè pan-saponapan goedăng tjè' radjăna adjhăr-djhădjhăr ata'na lalang tjè' kotjorra, tabingnga kèkès tjè' mapa'na, èngghi panèka: panaroanna boedjă.

Mongghing tèmor-dădjăna dhăk rantaj ghellă' (è dădjă lorong), bădă bengko ghentèng radjă abhăngon bengko patjènan, èngghi panèka bengkona towan Vanduyne (băn rèng Songennep kappra ènjamaè Fandin). Dhinèng bengko bhoeroe lambă' ghi' djhămanna Soltan terros ka Panembhă'ăn èkennengngè kantor radjă (kompolanna kantor), opama: kantor Assistent-Resident, kantor Landraad, kantor obăng sareng èn-laènna. Ra-kèra molaè taon Bălăndhă 1882, sasèdhăna Pèjan-dhălem Panembhă'ăn, tor-kantor ghellă' èallè ka kantor poelisi sè mangkèn; bengkona èlèlang, èkala' towan Vanduyne. Di tèmoranna pas èpasangè pangkèng malang pangghoeng; èattas bhădhi losmèn (hotèl), èbăbă èbhădhi toko.

Lorong sè èlèbădhi kaoelă ghellă' saamponna napa' ka sakola'an kellas II Kertasadhă pas alèkko' ka tèmor-dădjă, lèbăt è tèmorra (èadă'na) kèrkop (makamma Bălăndhă) (1).

Abăk ngadădjă dări kèrkop ghellă', lorong bhoeroe pas èpegghă' lorong sè dări bără'-dădjă ka tèmor-lao' andhăddhiăghi tapak-dăngdăng, èngghi panèka dări bhintèng ka ebboem (bhăndhărăn) Kertasadhă. Laèn dări lorong bhoeroe bădă polè lorong dări bără' atjampo sareng tapak-dăngdăng ghellă', èngghi panèka sè ènjamaè „lorong boedi"; asalla dări pasar Radjă è kotta. Prandhinèng bhintèng ghellă' samangkènna èbhădhi roma sakè'.

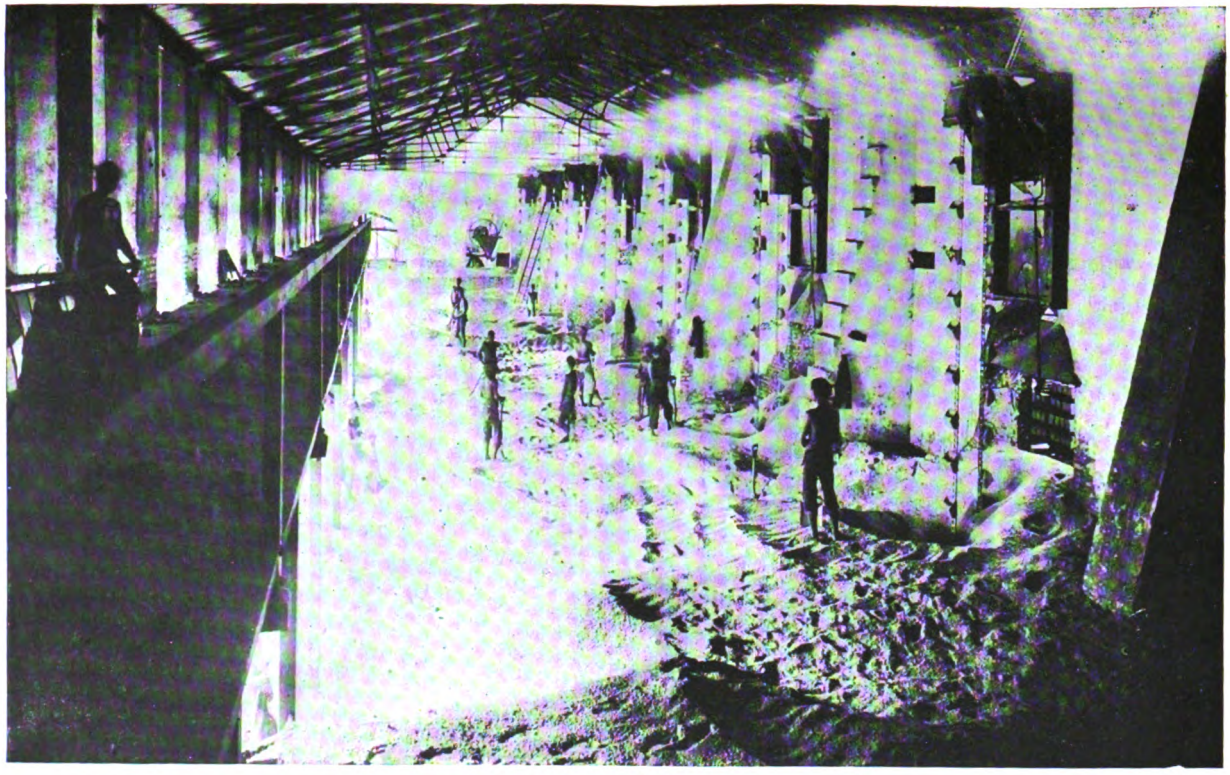
Saamponna napa' ka tèmorra bhintèng (è dhisa Kalèmo'o') ampon para' tèra' tana. Èangghădjă kaoelă nèngalè orèng kampong lakè' binè' padă njello' aèng è somor Kodjhoer. Sabelloenna è lorong radjă kotta lèbăt Marèngan kantos ka Kalèanget èpasangè kompa (waterleiding), è somor Kodjhoer ghellă' tjè' bănnja'na orèng lalakè' sè padă njello' aèng, èbădhădhăi gembring, pas èboewă' sareng kar-djikaran, èdjhoewăl ka rèng-orèng dhisa Kertasadhă sareng Marèngan.

(1) Dări otja' Bălăndhă: *kerkhof*.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

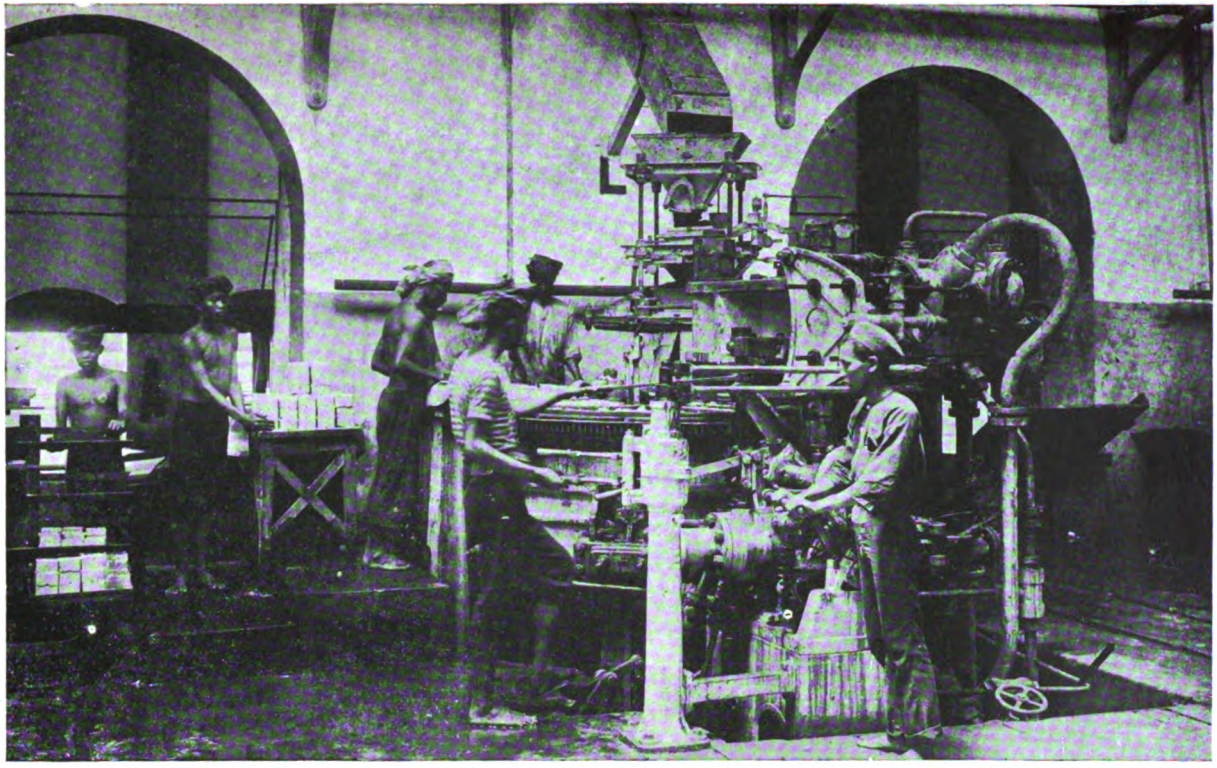
Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Djeḍḍingnga boedjă sareng tjanṭèngnga è fabbrik K a l è a n g e t.

Original from CORNELL UNIVERSITY

Kamar epprès (padjiṭa'an) è fabbrik boedjă K a l è a n g e t.

Original from CORNELL UNIVERSITY
Digitized by Google
Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Djhoewälänna kol-sapèkolla (2 gembring adhoeddhoen djhäoe semma'-na ka panjello'anna; manabi semma' ghän 2 sèn otabă sabinggoel; manabi djhäoe bădjă sè ghän 5 sèn, tello binggoel kantos saitji. Sarrèna è sa-dhisa ghellă' tadjă' somor polè sè aèngnga tabăr, dhăddhi somèlèa djhoewälänna aèng ghellă larang, mastè padjoe saos. Mongghoe ka rèng sè ta' kowat mellè, para' sadhădjă'ă padjă njello' aèng songaj, nalèkana sorotta aèng (ta' assèn) (1). Anangèng saamponna bădjă aèng kompa (molaè taon Bäländhă 1911) rèng-orèng sè njèllo' aèngnga somor Kodjhoer ghellă' pas ta' rammè.

Ra-kèra sareng pokol 5 lagghoe kaoelă ampon napa' ka fabbrik boedjă è Kalèanget. È fabbrik sareng è lorong angghădjijă bännja' dhämar èlèktrissa, tèra'na tar-kataran kantos kadhi sèjangnga. Fabbrik boedjă angghăpanèka kaaghoenganna Naghără.

Saamponna kaoelă napa' ka tanggă' (2), pas dhoeli mellè kartjis kapal kellas II djări Kalèanget ka Panarokan fo. 70. Saamponna ladjhoe ongghă ka kapal *Caroline* andi'na M. S. sè aladjăr tjar-kantjèr djări Kalèanget ka Panarokan. Orèng sè nompa'a kapal angghăpanèka ta' mabi njampan djhimèn, sabăb kapalla nalpè' ka ebbroek (3).

Èkala' pandjă'na tjarèta, kapal sè èlompa' kaoelă ghellă' ra-kèra pokol 12 bheddjhoek, ampon napa' ka palabbhoeän Panarokan. Èangghădjijă bännja' sampan sèwă'ăn ngambă'i rèng-orèng sè toron; polè bădjă sampanna M. S. dhibi' (sampan radjă) djădoewă', èngghi ngambă' rèng-orèng sè torona djhoeghăn, tapè ta' mabi sèwă. Dhinèng rèng-orèng sè nompa' sampan sèwă'ăn bhoeroe mastè padjă ngongkos ghăn 5 sènan (4). Padjătengnga pan-sampan ghellă' mabi mowa' rèng-orèng sè noro'a bhăligghă Caroline.

Saongghăna ka dhără' kaoelă pas terros ka settatsijoen S S. Panarokan, nompa'a seppoer sè mangkata ka Djember pokol satengnga sèttong.

---

(1) Songaj angghăpanèka manabi aèng (tasè') sorong, aèngnga radjă nangèng attjèn; manabi aèng tasè' asat, aèngnga kènè' nangèng tabăr.

(2) Tanggă' panèka bhăbhăngo kennengnganna bhăndhăr. Dhinèng otja' „tanggă'" panèka rassa kaoelă asalla djări otja' Maladjoe „tangga."

(3) Broek panèka ollè dhăddhi asalla djări otja' Bäländhă „brug", artèna: ghălădjhăk.

(4) Manabi orèng bännja' sarengnga tor bännja' bän-ghibänna, ponapa polè asareng bibinè'an, rassa kaoelă asaèan nebbhäs sampan sèttong; tebbhäsanna 4 itji otabă sasoko.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Ta' katjatora landjăng, seppoer sè ètompa' kaoelă dări Panarokan 3,42 M (1); pokol 2.56 napa' ka settatsijoen Bändăwăsa 253,40 M, amboe sakeddjhă', pas adjhălán polè ḍă' lao'.

Katjatora è kangan katjèrra djhălănna seppoer ghellă' molaè ḍări Panarokan kantos ka Bändăwăsa possa' sareng tamennan tebbhoe, marghă è karèsiḍènan Bhăsokè (laènna afd. Djember, è afḍéling panèka bănnja' tamennanna bhăkona) bănnja' fabbrik ghoelăna.

Èkala' lekkassa tjarèta, seppoer sè ètompa' kaoelă ghellă' ampon napa' ka settatsijoen Djember 112 M pokol satenguga ennem lerres. (2)

Samangkèn kaoelă matora bhăb kabăḍă'ănna orèng sè enneng è karèsiḍènan Bhăsokè. Prandhinèng orèng Bhoemèna è karèsiḍènan Bhăsokè panèka, laènna è afd. Bánjowangè, para' sadhădjă'ă bhăngsa Madhoeră; ra-kèra kantos băḍă 4/5 na rèng Bhoemèna sadhădjă (3).

Pangèra kaoelă è karèsiḍènan Bhăsokè so'è abit so'è bănnja' rèng Madhoerăna; bit-abit ollè dhăddhi pas èkennengngè rèng Madhoeră sadhădjă, sabăb:

1. Orèng sè èboewă' kapal Caroline sareng o-parao ḍări Madhoeră, sè lar-kalèr ka palabbhoeăn è karèsiḍènan Bhăsoekè, rata-ratana abănnja'an ḍă' lao'na, tor bănnja' sè pas tanet.

2. Seppoer (ḍări Sorabhădjă) saamponna maso' ka karèsiḍènan Bhăsokè, rèng sè nompa' abănnja'an bhăngsa Madhoerăna;

3. ponapa polè rèng-orèng Djhăbă sè enneng è karèsiḍènan Bhăsokè kabănnja'an paḍă tapaksa adjhăr otja' Madhoeră.

BHĂB 3.
ḌĂRI DJEMBER KA SORABHĂDJĂ.

È nalèka arè Kemmès tangghăl 27 Juli 1911, saamponna kaoelă marè mèt-amèt ḍă' ka para kantja sareng nal-kennalan, kaoelă mangkat ḍări Djember, nompa' sneltrein sè mangkat pokol 9.38 lagghoe, èngghi panèka sneltrein sè matè ghăn Sorbhădjă (4).

(1) Angka angghăpanèka nerrangngaghi tèngghina tanana settatsijoen ḍăr tasè'.

(2) Djember panèka molaè dhăddhi kotta afd. taon Bălăndhă 1883.

(3) È nalèka taon 1911 (Rgeeringsalmanak 1911) tjatja djiwăna è karèsiḍènan Bhăsokè băḍă 41400; orèng Bhoemèna saos băḍă 36993.

(4) ongkossa seppoer kl. III ḍări Djember ka Sorabhădjă ƒ 2,03.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Ta' katjatora bădăna è djhălăn, bădjă kèra pokol 11 saamponna sneltrein sè ètompa' kaoelă ghellă' ngongkorraghi halte Tanggoel pas lèbăt ètengnga sabă, djhăoe ka kampong; sè katèngal taḍă' laèn kadjhăbhăna tamennan paḍi sareng rebbhă. Panamenna paḍi èangghăḍjă tjè' bhidhăna sareng panamenna rèng Madhoeră, ta' asareng: bădă sè ampon anjè, bădă (paḍina) sè ghi' bhoeroe terbi'; la-mala bădă djhoeghăn sè ghi' bhoeroe mandjhă'. Manabi noro' boekoe „Mittraning among tani", atoran panamenna paḍi kadhi sè è Tanggoel ghellă' korang saè.

Saamponna sneltrein lèbăt è songaj Bondojoedo (è bătes afd. Djember sareng afd. Loemadjang), ta' abit saponapa pas amboe è halte Djatiroto. Mongghing lao'na djhălănna seppoer abăk djhăoe kaoelă nèngalè fabbrik ghoelă „Djatiroto", èngghi panèka fabrik ghoelă sè djă'-radjă'ăn kadhibi' è tana Djhăbă. È bără'-ḍădjăna fabbrik ghellă', semma' ka djhălănna seppoer bănnja' bengko ghentèng adhărăp, èngghi panèka bengkona parə pongghăbăna sè bhăngsa Erropa. Ko-bengko bhoeroe paḍă apangghoeng sadhădjă, sabăb hăwăna tana èangghăḍijă korang saè, marghă sè kabănnja'an bekkas rabă. Mèlana èangghăḍijă bănnja' rèng sè sakè' panas sareng ghoemèghil. È settatsijoen kaoclă nèngalè li-koli sè aporoan sareng sè akorèngan, marghă orèng èangghăḍijă manabi loka sakonè' saos, mangka pas ta' dhoeli ètambhăi, tanto lokana bhoeroe ghămpang dhăddhi poro.

Ta' saponapa abiddhă sneltrein ghellă' pas mangkat polè ḍă' bără'. Pokol 12.34 pas amboe è settatsijoen Prabălinggă (Bhănger). È settatsijoen angghăḍijă bădă kantja kaoelă kaḍoewă, morèd Kweekschool, sè lakar ngambă' kaoelă, engghi panèka: R. Ahmad Wangsasiwaja sareng M. Abdoelwahab Wignjasastra. Sè kaḍoewă angghăpanèka paḍă ngèras manapa' „salamma" Ghoeroe Madhoeră, sareng Ghoeroe Maladjhoe (M. Wignjasastra sareng R. Prijadipoera) polè rèd-morèd Madhoeră è Kweekschool.

Pokol 12.44 sneltrein pas mangkat polè djhoedjhoek ḍă' bără'. Ta' saponapa abiddhă, saamponna lèbăt settatsijoen Pasoeroean, seppoer ladjhoe lèbăt ètengnga sabă. È kangan katjèrra djhălănna seppoer terros ḍă' bără'aghi bănnja' perrèng èpamandjheng ètengnga sabă, èkontjo'na èka-rèngka abhăngon patarangan, èngghi panèka manabi kaoelă ta' hèlap: èbhădhi palèboenanna mano'.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Èkala' lekkassa tjarèta, sneltrein ghellă' ampon napa' ka Porong. Èanggh**ă**dij**ă** b**ă**nnja' orèng toron tor pas ngallè ka seppoer sè terros ka Tarik.

Manabi orèng d**ă**ri Pasoeroewan tabă d**ă**ri djhoeng tèmoran èntara ka Madijoen, Solo, Djoekdjă sareng naghără ka bără'na, tor mellè kartjis terros, mastè ngallè seppoer è settatsijoen ghellă', pas ngènep è Modjokerto otabă è Djoembăng. Sarrèna kaoelă ta' mellè kartjis terros, nèng mellè kartjis ghăn Sorabhădjă, dhăddhi è settatsijoen ghellă' kaoelă' ta' ngallè seppoer, terros ka Sorabhădjă kotta. Dhinèng pangambri kaoelă:

1. è Modjokerto tabă è Djhoembăng kaoelă kabatèr tako' ta' mangghi losmèn Djhăhă tabă Tjèna, sè bhădhi pangèneppan kadhi è Sorabhădjă.

2. kaoelă terro ngal-nèngalana kabădă'ănna kotta Sorabhădjă, sè abăk bălăttra, karana somèlèa kaoelă ampon onèng napa', tapè arassa ghi' tjè' ta' sampornana.

Katjatora saamponna sneltrein ampon napa' ka settatsijoen Sorabhădjă kotta, (pokol 3.12); sadhădjăna rèng sè nompa' pas padă toron. Kaoelă pas nompa' rata radjă ètarèk djhărăn Persi rakèt doewă asareng Tjèna tokang ngambă'na tamojja losmèn (hotèl), djhoedjhoek ka hotèl „*Tian An Kie*" è Tjantè'an. Rata radjă sè ètompa' kaoelă bhoeroe ta' mabi èsèwă, sabăb padjhăt andi'na hotèl, èghăbăj pangambă'ănna tamojja.

Sanapa'na ka hotèl ghellă', kaoelă pas èpalarès ka pangghoengnga, djhoedjhoek ka pangkèng sè bhădhi èpangèneppana. Antara saparapat eddjhăm abiddhă kaoelă pas kadătengngan Tjèna kasorang kowasana hotèl, njatettè njama, asal sareng kennengngan sè èdjhoedjhoeghăna kaoelă. Samarèna kaoelă pas èsoro nèken èdălem boekoena (1). Saamponna nèken, kaoelă pas abălă ka Tjèna kowasa ghellă', djhă' kaoelă sè mangkata ka Bătawi kalagghoeănna nompa'a sneltrein pokol 6.24, tor mènta sadjă'ăn rata.

Saondhoerră Tjèna kowasa ghellă' kaoelă pas nèngalè kartjissa hotèl. Tolèsanna kartjis bhoeroe nerrangngaghi:

1. njamana sareng kennenganna hotèl,
2. nomerra telefoon (tèlèppon): 109,
3. sèwana pondhoeghăn samalem f 1.— (sadjhămpel) rèng sorang,
4. dhăng-ondhăngnga, ènggi panèka parkara ambă'ăn rata kadhi

(1) Bhăb panèka padjhăt kawădjibhănnèpon sadhădjăna hotèl.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

sè ampon èterrangngaghi, djhä' rang-sorangnga orèng sè ngènep paḍă ollè kopi powan partjoma ghi' agghoe lem-malem. Dhăddhi nasè' ta' ollè ḍări hotèl, kodhoe mellè dhibi'.

Laèn ḍări sè kasebbhoet, ètolèsan saladjă'ănna kartjis nerrangngaghi bărnana nasè' djhoeko' sè èdjhoewăl, èngghi panèka la' ola'an Tjèna sareng Djhăbă; băḍă djhoeghăn sèttong ḍoewă' ola'an tjara Bălăndhăna.

Pramèla orèng sè ngènep è hotèl angghăḍijă ta' malarat mellè tateḍḍhăn; ponapa polè kèngèng aro-soro ka djongossa hotèl saparlona.

Rè-marè lesso kaoelă pas lăn-djhălănan ngèras njarè bengkona kantja kaoelă, sè anjama M. Asma'oen, Ghoeroe-bhănto Kaliondo, Sorabhădjă. Kaoelă sè lăn-djhălănan bhoeroe ta' adjhălăn soko, tapè nompa' ḍoekar, njèwa f 0,60 saeddjhăm. Saamponna ollè 3/4 eddjhăm sè lèng-lènglèngan pas mangghi orèng sè nodhoei bengkona Asma'oen ghellă'. Samarèna madjăr sèwăna ḍoekar, kaoelă pas èadjhăk lăndjhălănan sareng Asma'oen, lèbăt ḍiaḍă'ănna sakola'an B. A. S. (Burgerlijke Avondsschool). Sakola'an bhoeroe kaangghoej ka sadhădjăna bhăngsa, sè enneng è tana Hinḍija Nederland, tor tjoma mokka' lem-malem saos. Rèd-morètta ghi' lagghoena bănnja' sè sambi apangghăbăj, è ko-toko otabă è tor-kantor laènna. È nalèka angghăpanèka kaoelă nèngalè rèd-morètta paḍă teppa'na adjhăr; sadhădjăna paḍă apangangghoej tjara Bălăndhă.

Saamponna lèbăt è sakola'an ghellă', kaoelă pas èadjhăk nèngalè tèntonsatèleng (*tentoonstelling*) è lon-alon sareng Asma'oen. Sanapa'na ka *tentoonstelling* kaoelă pas paḍă mellè kartjis ghăn saitji. Ḍă'-aḍă'na Asma'oen ngadjhăk maso' ka kennengnganna messin panjerrotanna nanas talè, ghădhebbhoeng, seppet sareng èn-laènna. Èangghăḍijă bănnja' pakakas panjerrotan paḍă ḍări bessè, tor paḍă adjhălăn dhibi', èngghi panèka paḍă èpadjhălăn sareng messin sèttong. Ḍiḍălemmanna labăng sè èdjhoedjhoeghi kaoelă ghellă', sè èpèngghir katjèr èkennengngè orèng njerrot ghădhebbhoeng èkala' lènjèngnga (1). Ghădhebbhoeng sè èserrot bhoeroe djhăng-landjhăng; ollèna lènjèngnga èngghi djhăng-landjhăng djhoeghăn tor sar-ghăsar. Dhinèng ghădhebbhoeng sè èserrota angghăpanèka ḍă'-aḍă'na kontjo'na èmaso'aghi ka roḍă panjerrotanna, roḍăna pas èpèddhel orèng kantos pènet. Amarghă angghăpanèka ghădhebbhoengnga pas èghilis tor èpadjhălăn sareng

(1) karabă', tjara Madhoeră Bără'.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924032492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

roḍåna. Ghädhebbhoeng sè ampon marè èghilis (sè lèbåt ḍări roḍåna) pas karè lènjèngnga malolo.

Kaoelă atanja ka orèng sè njerrot: njama sareng asalla (kennengnganna) ghădhebbhoeng sè èserrot ghellă'. Orèng sè èlanjaè abălă, djhă' ghădhebbhoeng angghăpanèka ghădhebbhoengnga „gheḍḍhăng bennang"; bădhălăn ḍări tana Prijangan; tapè asalla ongghoe ḍări polo Celebes (Sèlèbes).

Lerres èaḍă'na panjerrotan ghellă' kaoelă nèngalè panjerrotanna ghădhebbhoeng sareng nanas, bhăngonna kadhi sè ghellă', tapè ta' ambhoe poter orèng, apèddhel dhibi'. Dhăddhi rèng sè njerrot tjokop kasorang, sabăb nèng njaman masang sareng nadjhă' bisaos.

Mongghing kananna panjerrotan bhoeroe, abăk djhăoe, bădă messin radjă adjoerget, kadhi seppoer, èghăribbhoeng orèng bănnja'; kaoelă sareng M. Asma'oen pas paḍă njandher kaangghăḍijă. Prandhinèng messin bhoeroe èngghi panjerrotanna nanas talè djhoeghăn, tapè tjè' bhidhăna sareng sè ampon èlèngalè kaoelă ghellă', sabăb nanas sè èserrot ta' ambhoe tegghoe'. Èkontjo' saladjă'ănna messin ghellă' bădă roḍă abăk bhengghăng ḍări messinna; roḍă bhoeroe masang ebbăn (sabbhoe') kolè' adjhădjhăr, maso' kaḍălem messinna, pas terros ka kontjo' saladjă'ănna. Nanas sè bhăḍhi èserrota èdjhărdjhăr èlas ebbăn lerres èantarana messin sareng roḍă ghellă', pas adjhălăn èghibă ebbănna, maso' kaḍălem messin. Ghi' bhoeroe napa' kaḍălem, nanas ghellă' pas amonjè „găressan", marghă kèngèng èghilis ròḍă panjerrotanna. Sakeddjhă' agghi' pas kalowar ka kontjo' saladjă'ănna, ladjhoe èkala' sareng orèng sè ngambă' èangghăḍijă. Dhinèng nanas sè èlolong orèng bhoeroe ampon karè lènjèngnga malolo tor tjè' bhersèna. Orèng sè nèngalè paḍă mengnga'.

Kaoelă sareng Asma'oen pas èntar nèngalè panjerrotanna seppet è laèn kennengngan. Èangghăḍijă kaoelă nèngalè lè-ollèanna seppet sè èserrot bhersè nèng karè saboe'na, taḍă' tjekka'na bhoe'-arbhoe'na sakalè. Lè ollèanna saboe' angghăpanèka bădă sè ampon dhăddhi bhărăng, opama: tampar sao (1), sèk-kosèkka soko sareng èn-laènna. Dhinèng bhăḍhiănna tampar bhoeroe tjè' saèna, tèngalanna lonjo kadhi tampar nanas. Ponapa polè bhăḍhiănna sèk-kosèkka soko ghellă' sakalangkong saè tor alos; tèngalanna ḍări djhăoena dhikadhiă băboet sè kasar, marghă tjora'na èpana-bărna; bădă sè mèra

(1) Tampar sao = tampar parao; sao = saoeh Mal. = djhăngkar.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

towa akembhăng mèra ngoḍă, băḍă djhoeghăn sè akembhăng bhiroe sareng èn-laènna.

Èeddhi'ănna panjerrotanna seppet ghellă' băḍă messin pangoserranna kapo. Ollèna kapona tjè' alossa, taḍă' kèmpella nè'-sakonè'a. Nèngalè kabhăngkètanna rèng-orèng pènter sè paḍă mangghi messin panjerrotan bhoeroe, atè kaoelă ta' ghellem marè mengnga', sarta ta' pegghă' apèkkèr: „Bhă' bilă tang bhăngsa sè ngennèng ro'-noro' nganggboej messin djărèja; anḍi' kebbhoen nanas dhibi', kebbhoen gheḍḍhăng dhibi' băn èn-laènna. Aghăbăj pakakas dhibi', adhăghăng dhibi' abbăreng băn bhăngsa-bhăngsa laènna.

Saamponna kaoelă sareng Asma'oen pas èntar ka kennengnganna orèng, sè abhăḍhi răng-bhărăng. Ḍă'-aḍă'na kaoelă nèngalè rèng abhăḍhi topi perrèng amatjem-matjem. Èangghăḍijă băḍă orèng sè lakona nèng njèbă' perrèng èpapès-tèpès. Lè ollèanna pas èalosè bi' orèng laèn. Dhinèng ollèna topina kaètong los-alos sarta tjè' saèna djhoeghăn.

Kaoelă sareng Asma'oen pas ngallè ka laèn kennengngan, nèngalè rèng bibinè' atennon bhărăng atjem-matjem, opama: kimhak, songkèt sareng èn laènna. Lè-ollèanna paḍă è-saè. Dhinèng orèng sè atennon bhoeroe manabi kaoelă ta' hèlap, bhăngsa Djhăbă Ghersè'.

È kennengngan laèn kaoelă nèngalè rèng abhăḍhi tèker panḍăn, saleppè perrèng sareng èn-laènna. Bhăḍhiănna saleppè perrèng bhoeroe tjè' alossa, tor saè bhăngon sareng robăna, tèngalanna dhi-kadhiă saleppè sowan. Dhinèng orèng sè abhăḍhi saleppè perrèng ghellă' bhăngsa Soenḍă, èngghi panèka orèng ḍări afḍéling Tasi'malaja. Saleppè bădhălăn Tasi'malaja panèka padjhăt kalonta saèna.

Saamponna bălättra sè ngal nèngalè èangghăḍijă, kaoelă sareng Asma'oen pas ngallè polè ka laèn kennengngan, nèngalè rèng-orèng boeta, sè paḍă alalakon, èngghi panèka abhăḍhi răng-bhărăng ḍări perrèng sareng mandjhălin amatj m-matjem. Palalakonna rèng-orèng boeta bhoeroe paḍă sareng palalakonna rèng sè la'-mella', taḍă' ghoegghoe'na sakalè. Dhinèng ollèna bhărăng ghăghăbăjănna èngghi panèka: pasapo rebbhă, băḍḍhăna wăng-boewănganna dhăloebăng, koper mandjhălin, paroko'an sareng èn-laènna paḍă kaètong los-alos tor saè; bhăngonna èngghi è-saè djhoeghăn. Orèng boeta sè onèng alalakon (aghăghăbăjăn) tjara panèka ampon tanto sè neḍḍhă'ă ta' ambhoe abhoeroe maèn ḍhimèn. Mandhă'ă radjăna ghăndjhărănna

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

orèng sè poron djhăr-ngadjhări orèng boeta, kantos èlangnga panèngalla kèngèng ènjamaè băḍă ghăghăntènna. Sè kappra orèng boeta panèka abhoeroe maèn mètong labăngnga orèng. Nangèng manabi pènter băj-ghăbăjăn, insja Allah èraksa temmo Pangèran lopot ḍări ngemmès, salandjhăngnga rep-ngarep bellăssa orèng laèn. Manabi abă'na ampon towa, ta' kellar abhoeroe maèn polè, namong ellan ghoemantong ḍă' ka kaasèanna sana'na bhisaos, manabi anḍi' sana'. Manabi bhoenten, ghi' oḍi'na ampon mellassaghi, pamatèna taḍă' negghoe'. Pramèla moghă-moghă băḍă'ă è Madhoeră sè kasokan ngastèjarraghi kasalamettanna tan-tarètan sè paḍă èghăndjhăr boeta, labèr bhătèn, leppas ḍări ngemmès, kowat njarè teḍḍhă dhibi', ta' èdhellip sadhădjă nè'mat, ta' arassa melassaghi sè èlang panèngalla.

Samarèna nèngalè rèng-orèng boeta ghellă' kaoelă sareng Asma'oen pas paḍă kalowar ḍări kennengngan tentoonstelling ghellă', ladjhoe terros lăn-djhălănan èḍalem koṭṭa. Sarrèna è nalèka angghăpanèka ampon malem (lèbăt pokol 10, mălana è salandjhăngnga lorong sè èlèbădhi kaoelă ampon seppè, sabăb ko-toko ampon paḍă èèntep. Ta' katjatora băḍăna è djhălăn, kaoelă pas abăli ka hotèl, Asma'oen terros palèman. Seppè ator kaoelă, nangèng seppèna naghără radjă, dhăddhi ta' kèngèng bhănḍhingngaghi sareng seppèna naghără kènè'. Lerres tja'-otja'anna orèng Sorabhădjă panèka koṭṭa sè tjè' rammèna, èangghăḍijă naghărăna dhăghăng. È salandjhăngnga lorong, manabi bănnè toko, èngghi băroeng. Toko otabă băroeng angghăpanèka atjetlettjet, kadhi sè ghăntè sellek. Ghi' sèjangnga kosong, ḍokar, oto, sapèḍă ghăntè sellor; pè-topèan, karènèng, ḍotḍot, tjeṭṭarra tjamboek sareng sowarana orèng kadhi sè arebbhoe' djhoettjong ghăntè rebbhoe' sè amonjèa kaaḍă', kaḍhăng pas asareng sakalèan, kantos kopèng kadhi sè leddhoe'ă. Rèng adjhălăn ta' kèngèng lè-tolèan bit-abit; njèsè ka kangan tabhentora ka motor, njèngla ka katjèr èterraka ḍokar. Rèng-orèng dhăghăng rangrang sè adjhălăn ḍer-bhenḍer, ngènḍing bisaos, njor-ngènjor, alèssa kerso', matana njoreng katara djhă' pèkkèrranna possa'. Bălándhă, Madhoeră, Djhăbă, Maladjoe, Tjèna, 'Arab, pandjoeridhăn, mattroes, koli, rèng soghi abhăboer, neng-è lorong patang èsèk. Neng-è songaj — kali Maas — sareng ènlaènna — parao, sakotji, tjonèja, settoembergas ondhoer ḍăteng taḍă' pegghă'na, boewădhănna rat-sarat, bibirrä paraona masè tjap-ngantjapa aèng. Palabbhoeăn Sorabhădjă mangkèn èparadjă, èpasaè, èpaḍălem,

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924032492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

marghă palabbhoeăn sè ḍhingèn korang saèna, pal-kapal alabbhoe èlengnga, abălessatan ta' atoran. Manabi palabbhoeăn sè anjar panèka ampon marè, sadhădjă kapal pas kèngèng alabbhoe' mèpèt palèstèranna (palabbhoeăn). Bhă' sadjăn kadhi ponapa saèna talata èangghădḍijă!

Toko radjă kènè', kantor dhăghăng, è salandjhăngnga djălăn sella' ta' nemmo panjellatan, bădḍă toko sè kantos tapossa' ḍhingèn sareng bhărăng, kantos sè anḍi' kapaksa aḍhăsarraghi sabăgiăn ḍări bhărăngnga bhoeroe èaḍă'ănna tokona. Bengko èpèngghir lorong sasat taḍă' sama sakalè. Njarèa tjompo' sè bădḍă pakaranganna dhăddhiă pè'-tjopè' malarat sè mangghiă, opama bădḍă, manabi bănnè fabbrik èngghi bingkèl.

Djoeghăn mangkènna robăna ampon bănnja' orèng dhăghăng sè ghi-soghi sè terro ako-bengkoa è kennengngan sè abăk soboeng, è bengko sè bădḍă pakarangan sareng boe-tomboeănna, sè semmo nambhăn ḍări gărijoengnga orèng, ḍări rammèna rèng alalakon sareng èn-laènna, èngghi panèka è *Sorabhădjă Goebeng*.

Papalessiran è Sorabhădjă èngghi bădḍă djhoeghăn, kadhi: Kebon Radja (Stadstuin), komèḍi ghămbhăr iḍoep, rèstoran (boefèt) sareng èn-laènnèpon.

Ḍhingènna è Sorabhădjă panèka salandjhăngnga bănnja' panjakè', èngghi panèka sabelloenna bădḍă aèng kompa.

Kaoelă ta' matora nja'-bănnja' parkara koṭṭa Sorabhădjă, sabăb koṭṭa radjă angghăpanèka semma' ka Madhoeră, rèng Madhoeră ghămpang djhă' apalessira kaangghădḍijă.

BHĂB 4.

ḌĂRI SORABHĂDJĂ KA MAOS.

Kalagghoeănna bădjă pokol satengnga ennem lagghoe (tangghăl 28 Juli 1911) kaoelă ampon mangkat ka settatsijoen èaterraghi rata-radjăna hotèl.

Sanapa'na kaoelă ka settatsijoen ghi' ḍem-arḍem, mar-dhămar toro' djhălăn sareng è settatsijoen ghi' ta' èpatè'è, djhoeghăn ampon paḍă sorem, marghă kala ka tjabjăna arè, sè sadjăn abit sadjăn tèra'.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Pakartjisan seksek sareng orèng; sè mellèa kartjis ghăntè rebbhoe' sè adjhoeloeäghiă pèssèna, ropa-ropana masè paḍă kabătèr amè' dhoengkap èdhina'aghi seppoer. Kaoelă ta' betta sè ngantosa bit-abit, pas noro' pato njellek kaaḍă'. Karana'a ollè kartjis, sè èlek-sellek orèng ḍări aḍà' ḍări boeḍi, kantos pè'-takèpè', djhă' sènga ta' ontong abă' masè pèppè'a, ghipèng kadhi empèng. Kartjis Sorabhădjă — Weltevreden kabellina f 8,67.

Neng-è pèrron (pèr-ampèrra settatsijoen) ampon tjè' rammèna; koli seppoer, koli hotèl asèpsap, lar-kalèr sè aghibă koper, karandjhăng, dhoe'-bhoendhoe' sareng èn-laènna; koli bistèl rèpot sè njorok ghăroebhăk bistèl, manḍoerra ta' amboe sè ra'-èra'an, sowarana kadhi sè mabheddhă'ă ḍhăng-ghenḍhănganna kopèng. Na'-kana' adjhoewăl roko', tjorèk, roeti, boekoe, korran sareng èn-laènna paḍă ra'-èra'an djhoeghăn adjhădjhă'aghi wăl-djhoewăllă, kaḍhăng neng-è tana, kaḍhăng onggbă ka karèta. Neng-è karèta ampon bănnja' orèng, sabănnè ampon todjoe' sèghek, sabănnè ghi' pa'-mateppa' băn-ghibănna. Orèng sè paḍă nompa'a seppoer ghi' bănnja' sè neng-enneng èbăbă: Balăndhă, Tjèna, 'Arab, Maladjoe, Djhăbă sareng èn-laènnèpon. Sabănnè ghi' hoso' sè atjatja băn lă-bhălă otabă sobăddhă sè ngater, sapalè băḍă sè asasalaman, neng-è eddhi'na labăng băḍă njonja wa-towa aghelloe' ana'na sambi nangès, ana'na angghăpanèka sarḍăḍoe palèmana ka Tjimahi.

So'è abit so'è tèra', dhămar è settatsijoen karè sèttong ḍoewă', sèpsappa orèng ollè korang; orèng sè ampon ongghă bănnja' sè ngongol è tjanḍilăna seppoer, matotoka sè atjatja; sè nemmonè èbăbă tjètakka aḍăngngal kadhi rèng alanggă. Ta' abit lontjèng ḍoe kalè, ngaranang, angengngen è pèrron. Rèng-orèng sè nompa'a sal-ghisol sè ongghă, băḍă sè atabi'an, asasalaman ghălloe; Dhă-Bălăndhă băḍă sè ghăntè ghelloe'. È eddhi'ăn kaoelă, èaḍă' boeḍi, rammè rèng tja'-ngotja': „salam boelă ka ramana", „ngatorè bhăktè ka paman", pabhădjheng bă'na sè asakola" „èngghi mandhăr dhoeliă bărăs", „sènga' „todjoe' ko'ijă, neng-èdhoe-paddhoe", „sabă' èbăbă", „ko'imma pèssèna, kanto, bă, ghăssa'an, ma'anna dhoengkap mangkat", „kanna' soso'na", ...

Pokol 6.24 lontjèng amonjè tello kalè, pè topèanna konḍèktoer băn Sèp amonjè sakalèan èbăng; marè tjoewingan seppoer pas aghoeli ghăn sakonè', adjhălăn on-laonan, sadjăn abit sadjăn ghăntjang; rèng-orèng sè ngater è settatsijoen bănnja' sè bă'-kobă'ăn băn tanangnga,

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

sattanangnga, topina bån èn-laènna, neng-è seppoer bännja' sè ngongol kalowaranna tjanḍilă, malessè kobă'na orèng sè èbăbă.

È lăn-djhălăn molaè ḍări settatsijoen Sorabhădjă kantos ka Modjokerto, ponapa polè è kotṭa Sorabhădjă kaoelă segghoet mèreng patjatjana rèng Madhoeră, marghă è karèsiḍènan (sè nja'-bännja'an è afḍéling) Sorabhădjă bännja' rèng Madhoerăna (1), anangèng molaè ḍări Modjokerto pas ta' mèreng sakalè, sabăb ampon taḍă' rèng Madhoeră sè enneng èangghăḍijă, sè kapèreng tjoma otja' Djhăbă, asella'an otja' Maladjoe to'-malto'.

Pokol 8.8 sneltrein ghellă' napa' ka kotṭa Djoembang, pas terros ka kotṭa Ngandjoe' 56 M, Madioen 63 M, sareng Sragèn (Modjosragèn). Katjatora saamponna pokol satengnga 12 bheḍḍhoek, sneltrein ghellă' pas lèbăt ètas ghălăḍhăk sè tjè' landjhăngnga (ghălăḍhăk Djoeroeg), èngghi panèka ghălăḍhăgghă songaj Solo. Songaj (Bengngawan) Solo panèka songaj sè djă'-radjă'ăn è tana Djhăbă; olona ḍări ghoenong Kidoel, amowara è sellat Madhoeră. È nalèka angghăpanèka aèngnga songaj ghellă' kalerressan tjè' kènè'na, sè băḍă aèngnga nèng èngatengnga'anna, ra-kèra sapartellonna lèbărră. Teppa'na kaoelă lèbăt èattasanna songaj bhoeroe noddjhoenè băḍă rèng bibinè' entas lèrkèlèran, è bălikatta paḍă băḍă karandjhăngnga, ètalè'è embhănan ka lè'èrra; (kadhi rèng ngembhăn na'-kana', sakèng sè èembhăn èsabă' è bălikatta). Sampèr kalambhina paḍă tjelleng, padjhălănna paḍă semmo ḍă'-ngenḍă'; lèr-kèlèran neng-è aèng, sarta paḍă njèngtjèng sampèr, jot-njalèjot noro' bhiloeggha orèng sè ḍă'-aḍa'. Sakeḍḍhăghăn kaoelă ènga' ka kafila (2) neng-è saghără beḍḍhi.

Ollè dhăddhi rèng-orèng angghăpanèka bhoeroe palèman ḍări pasar, karandjhăngnga masè ampon kosong kaabbhi. Robăna orèng èghăka'ijă ta' ahli on njo'on kadhi rèng-orèng è Madhoeră. Mandhă'ă mengnga'na opama rèng-orèng bhoeroe nèngalè rèng Madhoeră njo'on kopè ta' ètegghoe'i (atatènggghennan).

Ra-kèra padjhălănan 3 mennèt ḍări ghălăḍhăk ghellă', sneltrein pas amboe è settatsijoen Sorakarta (Solo) Djèbrès lerres pokol 11. 49. Paamboena sneltrein èangghăḍijă nèng 6 mennèt, pas adjhălăn polè

(1) È karèsiḍènan Pasoeroewan èngghi bännja' rèng Madhoerăna djhoeghăn.
(2) Kafila = sodhăghăr sè lèr-kèleran e saghără beḍḍhi, bijasana aghibă onta bi'-dhibi'.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924032492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

sakeddjhă', djhoedjhoek ka settatsijoen Soerakarta-overgang (Solo — Balapan.)

È bără'-ḍădjăna settatsijoen (S.S.) bhoeroe bădă settatsijoen N.I.S. (Nederlandsch Indisch Spoorweg Maatschappij) kor-pongkoran sareng settatsijoen S.S. (Staats Spoorweg). Seppoer N.I.S. panèka seppoer sè momolan è tana Djhăbă (Hinḍija Nederland); djhălănna ḍă' ḍădjă ka Samarang. Djhălănna seppoer N.I.S. angghăpanèka èbhădhi molaè taon 1862. Tja'na orèng, nalèka abhădhi djhălănna seppoer angghăpanèka, sè molaè alanḍoe' tana ḍă'-aḍă'na Goepennor Djindral *Mr. Baron Sloet van de Beele.*

Saamponna pokol 12 sneltrein ghellă' mangkat polè. Ta' katjatora bădăna è djhălăn, ra-kèra pokol satengnga ḍoewă' ampon napa' ka settatsijoen Djoekdjă (Djoekdjăkarta). Settatsijoen Djoekdjă panèka radjă tor rammè. Sadhădjă settatsijoen sè ampon èlèbădhi kaoelă masè taḍă' sè njapo'a ka radjă sareng rammèna ka settatsijoen Djoekdjă (1), sabăb èangghădijă tjampona pan-saponapan djhălănna seppoer sareng ettrèm, opama:

I. Ḍări tèmor 3 djhălăn, èngghi panèka:
a. seppoer S.S. ḍări Solo,
b. seppoer N.I.S. ḍări Solo,
c. ettrèm ḍări Lempoejangan.
II. Ḍări bără' (seppoer ḍări Bandoeng sareng Tjilatjap),
III. Ḍări bără'-ḍădjă (ettrèm ḍări Magelang),
IV. Ḍări bără'-lao' (ettrèm ḍări Brosot).

Sadhădjă settatsijoen seppoer sareng ettrèm ghellă' akompol; mèlana orèng sè ongghă toron èangghădijă tjè' rammèna. Toro' djhălăn ḍări Sorabhădjă kantos ka karèsidènan Madijoen è kangan katjèrra seppoer sè katèngal kèngèng kotja' tjoma tebbhoe, tebbhoe malolo, sakowatta mata nèngalè. Ḍhăng-kaḍhăng èsellanè paḍi otabă tamennan palabidjhă. Tjè' sennengnga kaoelă nèngalè men-tamennan bhoeroe, paḍă loek-ḍhoeloek, ḍăoenna bhiroe ngennjem; èangghădijă tjè' morana aèng, sadhădjă sabă tegghăl sè pan-saponapan èboe bhăoe, paḍă bănnè taḍhă odjhăn, aèng oḍi' sadhădjă, tjè' komettjerra nengè atè sè anḍi'ă adjhi, kadhi dhoengngèng konana, onèng ngallè sombher, ngallè ghoenong sareng songaj ḍări angghădijă ka Madhoeră.

(1) È Djoekdjă panèka settatsijoenna ḍădoewă':
Toegoe (S.V.) panèka sè rammè, sareng Lampongan.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Nèngalè morana alam è tana Djhăbă, aèng bănnja', tana landhoe, tja'-otja'an bighi èboewăng sarombănna, tomboe, sakeḍḍhăghăn atè mangka' ka paparèngnga Pangèran, aponapa Madhoerâ mè' èkabăl-loennaghi. Nangèng mangka' bhoeroe aobhă dhăddhi panjo'on: moghă-moghä bhăngsa kaoelă onènga, sarta kellara alako tanana; tor mandhăr băḍă'ä ghăghăntèn kabellăsanna Pangèran sè langkong otama.

Ḍhăng-kaḍhăng sneltrein lor-njellor è alas djhătè kantos pan-saponapan mennèt. Alas djhătè panèka katonna ka'-bhoengka'anna kadhi sè ampon paḍă matè, sabăb rang-rangrang ḍăoenna, ḍă-băḍăna ampon kerrèng, bhoengkana kadhi sè paḍă kerrèng sadhădjă. Tamen-nanna tjè' katarana djhă' èator èpasaè, djhădjhărănna ros-loros, ella'na ḍă-paḍă.

È karèsiḍènan Soerakarta sareng Djoekdjăkarta sè katèngal laènna tebbhoe, tamennan bhăko; è pong-kampong, semmo djhăoe ka djhă-lănna seppoer, è ko-sokona ghoenoug aèboeăn bhoengkana njèjor, tèngghi manḍhăp, ana-bărna, boewăna bhă'-lebbhă'.

Neng-è atè akarennjet: mandhă'ă sennenguga rèng-orèng ḍinna', tanana tjè' lenḍhăna (landhoe, ta' patè malarat lalakonna), kabbhi tanemman dhăddhi. Nangèng ollè dhăddhi karennjet panèka kalèro, sabăb kaoelă nèngalè ko-bengko sè katon ka seppoer, paḍă nè'-kènè', ta' patè karabăt, ata'na ampon tjè' seḍḍhengnga djhă' èghăntèana, tabingnga ollè dhăddhi lambă' onèng rassana èkorap sakalèan. Ḍhăng-kaḍhăng è pakaranganna ko-bengko bhoeroe băḍă na'-kana'na èn-maènan; na'-kana' panèka sè kabănnja'an ding-pending, laj-olajen, kolè'na kadhi lèrèngan, tèngalla semmo lăk-bhoelăk. Orèng sè katènga, ka seppoer olatta bănnja' sè sorem, tor messom; nèngalè kabăḍă'ănnal korossa, kerrèngnga kolè'na, salsalla angghoejjă—ètas seppoer èngghi katèngal djhoeghăn bhăb panèka—masè ta' maghi manabi rèng-orèng angghăpanèka paḍă'ă po-mampo. Kadhi ponapa kabăḍă'ánna sè salerressa kaoelă bhoeḍhoe.

È settatsijoen Soerakarta sareng Djoekdjăkarta pangangghoejjă orèng Bhoemèna atjem-matjem, băḍă sè tjara Bălăndhá, băḍă djhoeghăn sè akalambhiăn tjèng-njèttjèng tjara kona, akerrèsan ḍăoenan, băbinè'-anna akalambhiăn tebbă' ret-serret, tapè ta' apanètè', èḍălemmanna kalambhi bhoeroe nganggho ej kembhen. Asèsèk lakè' binè' ropana masè ghi' kappra, karaboe djă-radjă èngghi ghi' kappra djhoeghăn. Lalakè'anna ghi' bănnja' sè soboe oboe'; naddjhăn sè ta' aoboe manabi

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

aoḍheng ghi' bănnja' sè èpasangè penṭolan. Ngongoḍădhănna bănnja' sè ta' aoḍhengngan, oboe'na èpolka tjara Bălăndhă; sabănnè bădă sè ghi' aoboe oboe', sarta asorojan; oboe'na èpèntè pas èpelko' kaattas, kontjo'na ètalèaghi ka sorojja. (Tjara Djhăbăna: kadal-mènèk = kaḍḍhăl naè'). Bhătang otabă dhek-dhegghă băbinè'anna, ponapa polè è koṭṭana, bănnja' sè ṭèk-senṭèk è-saè.

Djikar ètarèk sapè kadhi è Madhoeră, è Djhăbă tengnga kaoelă ta' nèngalè. Èghăka'ijă djikarra nè'-kènè', bădă ḍoe partellonna djikar Madhoeră, roḍăna ḍhăp manḍhăp, ata'na biḍhik èpamalengkong, ètarèk djhărăn.

Nalèka pokol 1.45 sneltrein sè ètompa' kaoelă ghellă' pas adjhălăn polè djhoedjhoek ḍă' bără'-lao'. ngalèbădhi koṭṭa Wates, Koetoardjo, Keboemèn sareng Karanganjar.

Saamponna lèbăt ḍări Karanganjar, kaoelă pas arassa tjè' sossana, marghă ampon para' ka Maos (matèna seppoer); karana kaoelă ta' onèng djhălănna sè njarèa ponḍhoeghăn. Ontongnga kaoelă pas mang ghi sareng orèng Sidoardjo, sè'ka Bătawiă djhoeghăn.

Sareng ampon pokol 4.1 sneltrein ghellă' pas amboe è halte Gombong nèng 3 mennèt, pas adjhălăn polè terros ḍă' bără'. Ra-kèra ghi' bhoeroe ollè 5 mennèt abiddhă sè adjhălăn, rèng-orèng sakompolan kaoelă pas paḍă ngèntep tjanḍilăna seppoer (karèta). Sarrèna kaoelă ta' onèng ka parlona, mèlana kaoelă pas atanja ka orèng sè ka Bătawiă ghellă' aponapa lă-tjanḍilă bhoeroe ma' èèntep.

Saotta: „Èntep djhoeghăn tjanḍilăna sampèjan angghăpanèka, ma' ta' kamaso'an aboe, sabăb seppoer panèka ampon para' maso'a ka trowongan (njono' kaḍălem ghoenong)!"

Amarghă angghăpanèka kaoelă pas dhoeli ngèntep tjanḍilă djhoeghăn. Ta' saponapa abiddhă, èḍălem seppoer pas petteng njakalèan, tjalèmot ta' nèngalè pa-ponapa, sarta kaoelă ladjhoe arassa semmo tapegghă. Rèng-orèng èḍălem karèta djhă'-sakeddjhă' bădă sè njorèk. Bădă rèng atanja ghăghellădhăn: „Andhina ghoenong rèja pas rempa', bărămma marèna." Bădă sè njambhidhi: „Apana sè èkasossa, djhă' rèng la ta' ambhoe ngalè lobăng rè, sarta tanto perna, sabăb bănnja' bhărengnga."

Katjatora karèta sè petteng ghellă' saamponna ra-kèra ollè 2—5 mennèt, pas tèra' njakalèan polè. Tja'na orèng, landjhăngnga trowongan ghellă' 600 M.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Saamponna ka'owar ḍări ḍălem ghoenong, rèng-orèng sakompolan kaoelă bănnja' nèngalè lobăngnga trowongan; tèngalanna tjè' pasdhăna, marghă karèta sè ètompa' angghăpanèka neng-èḍi-boeḍi kadhibi'. Dhinèng lowarra trowongan ghellă' sarat nèng salollona seppoer.

Ta' saponapa abiddhă ḍări angghăpanèka, sneltrein ghellă' pas lèbăt halte Idjoe; dhăddhi trowongan ghellă' neng-èantarana halte Gombong sareng Idjoe.

È nalèka angghăpanèka pas băḍă orèng katello matabăr kartjissa losmèn (hotèl) Djhăbă è Maos, sabăb saamponna lèbăt halte Gombong, sneltrein ghellă' pas ta' boe-amboeăn polè, ladjhoe amboe è (napa' ka) Maos.

Ta' katjatora băḍăna è djhălăn, sneltrein ampon napa' ka Maos; rèng-orèng sè nompa' pas paḍă toron sadhădjă. Kaoelă sasarengngan pas terros ka losmèn Djhăbă, anḍi'na *Doelasim*.

Katjatora losmènna Doelasim panèka ata' bhoenjok, tabing kèkès. Pangkèng katèḍoengan sareng èn-laènna korang saè Ḍă'-aḍă'na atè kaoelă abăk ta' patè senneng ngènep èangghăḍijă, marghă bhoeroe marè enneng è losmèn sè saè (è Sorabhădjă) pas enneng è losmèn bhoeroe. Anangèng bit-abit pas băḍă tambhăna, sabăb èangghăḍijă băḍă pardjădji kaḍoewă monḍhoek, ladjhoe paḍă njarmo tor pas tjè' labhăna ka kaoelă, èngghi panèka R. M. Sosrowidjojo, opnemer Departement B. O. W. (Burgerlijke Openbare Werken) è Weltevreden, sareng R. Tarjono, klerk post Maos.

Koṭṭa Maos panèka tjè' soboengnga, nèng rammè sareng rèng-orèng sè ngènep è losmèn saos. Bănnja'na losmèn èangghăḍijă băḍă 11 kennengngan, adjhădjhăr ḍări aḷă'na settatsijoen ḍă' tèmor, èngghi panèka:

3 kennengngan losmèn Bălăndhă,

1 kennengngan losmèn Tjèna,

7 kennengngan losmèn Djhăbă.

Bădjărănna rèng sè ngènep è losmèn ghellă' ta' paḍă, molaè ḍări f 1, f 1, 50, f 2, 50, f 3, kantos f 4, 50. Hotèl Djhăbăna kèngèng èkotja'-aghi sadjhămpellan kaabbhi, sabăb sè f 1, 50 nèng sakennengngan, èngghi panèka è hotèl Djhăbă sè è-saèan kadhibi'.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

BHĂB 5.
ḌĂRI MAOS KA BĂTAWI.

Kalagghoeännna, arè Satto tangghăl 29 Juli 1911, saamponna pokol satengnga lèma' lagghoe, sadhădjă rèng-orèng sè ngènep è losmèn sè èponḍhoeghi kaoelă ghellă', ampon paḍă djhăghă, tor ampon paḍă asanat sadhădjă sè mangkata.

Èkala' lekkassa tjarèta kaoelă sasarengngan ampon ongghă katas seppoer sè mangkata ka Bătawi pokol 6. 47.

Ra-kèra bhoeroe ollè saparapat eddjhăm seppoer sè mangkata, èngghi panèka saamponna lèbăt è halte Djeroeklegi, sneltrein ghellă' pas lèbăt ètengnga alas radjă. Molaè ḍări angghădjă kaoelă pas ta' nèngalè pa-ponapa kadjhăbhăna ka'-bhoengka'an radjă sareng bhoet-ombhoet.

Katjatora saamponna lèbăt ḍări halte Kawoengantèn, èseddhi'ăn kaoelă pas bădă rèng ra'-èra'an, abălă djhă' bădă rèng alontja' ḍări tas seppoer lèbăt ètjanḍilăna retirade (pabhănjoan). Amarghă angghăpanèka rèng-orèng sakompolan kaoelă ghellă' pas paḍă aghăreggingan sambi ngongngang kalowaranna tjanḍilăna seppoer, nèngalè rèng sè alontja' ghellă'. Rèng-orèng sè pasdhă ka palontja'na orèng ghellă' abălă, djhă' salamet, ghăgghăr mandjheng. Orèng sè alontja' ghellă' koli kontrak, sè èkèrèmmaghiă ka Dèli (Soematra-Tèmor).

Saamponna napa' ka halte Gandroengmangoen, Conducteur (Conḍéktoer) seppoer ghellă' pas ngontallaghi sorat ka essèppa, sopadjă orèng kontrak sè alontja' ghellă' èreppottaghiă ka poelisi, njopprè lekkasa èsarè.

Lerres pokol 7. 53 sneltrein pas amboe è halte Tjipari sakeddjhă', pas adjhălăn polè. Molaè ḍări angghădjă sampè ka halte Meloewoeng, è kangan katjèrra djhălănna seppoer taḍă' laèn sè katèngal kadjhăbhă bhoengkana (alas) ghălăghăs, tor è tana bănnja' aèngnga akadhiă rabă. Pokol 8. 27 sneltrein amboe sakeddjhă' è settatsijoen Bhăndjhăr, pas mangkat polè. Molaè ḍări angghădjă terros ḍă' bără'aghi è seppoer rammè rèng atjatja; kaoelă ta' ngartè sakalè ka patjatjana rèng-orèng angghăpanèka, tja'èpon bhăsa Soenḍă; ko-bengkona sadhădjă (laènna bengko gheḍḍhoeng) paḍă pangghoeng pa'-mapa'. Dhinèng ghoenana ko-bengko ghellă' èpangghoeng, sopadjă èangghădjă è băkto malem ta' patèa tjellep ongghoe, marghă Prijangan panèka

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

tanana paghoenongan sadhădjă, băwăna sakalangkong tjellep, sareng sopadjă è bhăroemana kèngènga èbă'-sabă'i kadjoe sareng èn-laènna.

Katjatora sneltrein saamponna napa' kaantarana halte Tjiawi sareng Tjipeundeuj (1), padjălănna ajot-lèjotan, dhi-kadhiă padjhălănna olar sè njalosso' è boe-romboena, marghă èangghădjă seppoer lornjellor èantarana nong-ghoenong; ghăsèk djhoeghăn lèbăt ghălădhăk landjhăng ḍiattasanna tjora' sè tjè' ḍălemma.

Saamponna napa' kaantarana halte Lèlès sareng halte Ngagrèk (èseddhi'na ghoenong Haroeman) djhălănna seppoer so'è bănnja' goe'-lèggoe'na sarengngan nget bhănget, sarat ngalènglèngè ghoenong Haroeman. Amarghă angghăpanèka padjhălănna seppoer saamponna napa' kaangghădjă pas rè-lèrè.

Èkala' lekkassa tjarèta, sneltrein ampon para' napa'a ka Bandoeng, ta-latana ampon katèngal. Lerres pokol 1.27 amboe è settatsijoen Bandoeng 709 M. È settatsijoen angghădjă bănnja' orèng adjhădjhă'aghi djhădjhoewăllă, opama: koper mandjhălin, tarompa, topi perrèng, tongket, samamboe, bhiris sareng èn-laènna, (padă bhădhiăn Bandoeng sadhădjă). Bhădhiănna răng-bhărăng bhoeroe è-saè tor los-alos, marghă orèng Soendă panèka lakar pènter abhădhi răng-bhărăng ghellă'.

Paanapanna èka'djă tjè' bhidhăna sareng paanapan sè ètèngalè kaoelă bă'ări'. Orèngnga padă răs-bărăs, nar-bhinar, angghoejjă pèndhă abărna, lalakè'anna maskè pardjădjina sè kappra asarong. Sanaddjhăn sarongnga ampon ngèbhir, nangèng salebbărră ghi' angèbhirăn polè. Mèlana salebbăr angghăpanèka katon bisaos; bădă sè aodheng, bădă djhoeghăn sè asongko'. Băbinè'anna tjè' onèngnga njarè tot-patotanna tjora'na sarongnga băn kalambhina. Bánnja' sè asalèmpang pèndjhoeng (sèjal), along-kalong maḍălijoen, aghăghelláng emmas mandjhălin saèrat otabă boengkol, ghoeli ennengnga neng-è seppoer masè taḍă' sè èkasèghoek; bănnja' tanḍhă-tanḍhăna djhă' orèng bhoemèna è Prijangan panèka amampoan sareng orèng ka tèmorra. Kadjhăbhă angghăpanèka orèng tanèna èka'ijă djheng-bhădjbeng sareng talatèn; tana è rèngèrènganna ghoenong, ètalatènè, èkaghăbăj sabă, èbăbă semmo lèbăr, so'è dă' attas so'è tjopè'; tana sè ta' kèngèng tamennè paḍi, ètamennè sabbhrăng, sè ta' kèngèng èsabbhrăng, ètamennè bănnèan polè. Tana sè ngangghoer, dhăddhiă tja'-otja'an sakèlan masè ta' mangghiă. E

(1) Maos: Tjipăndăj.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

lăn-djhălăn kaoelă segghoet nèngalè kebbhoen karèt, bădă sè ghi' bhoeroe ètamennè, bădă djhoeghăn sè ampon èkala' ghettana. Pangala'na ghetta bhoeroe bhăkbhăghănna bhoengkana karètta ètepghettep, bhăngonna ghetteppanna kadhi olèrra ebboer ngalènglèngè bhoengkana. Laènna kebbhoen karèt, sakalangkoeng bännja' kebbhoen njèjor, dhăng-kadhăng è rèng-èrènganna ghoenong tja-njalattja bădă kebbhoen ettèna. Bhoengkana ettè panèka dhăp-mandhăp, bhoengkana atja'-rantja' tjè' bännja'na, dăoenna mot-njaromot.

Ta' katjatora pamangkatta, sneltrein samangkèn ampon napa' ka settatsijoen Tjimahi, pokol 1.38. Nalèka angghăpanèka bännja' sardădoe toron, marghă èangghădijă bădă tangsèna. Tangsè bhoeroe tjè' semma'na tor tjè' modhăna ka settatsijoen.

Saamponna pokol 1.40 seppoer pas adjhălăn polè djhoedjhoek dă' bără'-dădjă. Ghi' bhoeroe adjhălăn ollè 8 mennèt, pas amboe polè, èngghi panèka è settatsijoen Padalarang. Èangghădijă djhălănna seppoer ghellă' atjangka doewă, èngghi panèka: sèttong dă' bără' terros ka Bogor, sèttongnga dă' bărà'-dădjă, terros ka Bătawi, lèbăt è Poerwakarta.

Ra-kèra pokol 1.54, sneltrein adjhălăn polè lèbăt djhălăn sè dă' bără'-dădjă; djhălănna ngongghă'aghi. Pata ollè 15 mennèt abiddhă sè adjhălăn pas napa' ka halte Tjilamè. Dări tas seppoer kaoelă nèngalè ghoenong ghămpèn (kapor) mongghing bără', èngghi panèka dilao'anna djhălănna seppoer sè ka Bogor, lerres è halte Tagogapoe. Halte angghăpanèka katon ka halte Tjilamè, sabăb kennengnganna è lembăna. Njamana ghoenong ghellă' tjara Soendă, tja'èpon artèna: tagog = tèngkong (djăroekkong), apoe = kapor. Dhăddhi maksotta dhi'-eddhi'ănna: kennengnganna kapor. È ghoenong Tagogapoe ghellă' bännja' pangobbhărănna ghămpènna. Pangobbhărăn angghăpanèka tèngghi ra-kèra bădă 10 M, tjè' bhidhăna sareng pangobbhărănna ghămpèn è Madhoeră. Ghămpèn kalowaran dări angghădijă èdjhoewăl san-kassannaghi è tana Prijangan, èboewă' sareng seppoer; la-mala bännja' djhoeghăn sè èdjhoewăl ka Bătawi, èngghi èboewă' sareng seppoer djhoeghăn.

Ra-kèra pokot 2.23 sneltrein napa' ka halte Sasaksaat. Sarrèna halte bhoeroe bănnè mastèna èamboei sneltrein, mangka è nalèka angghăpanèka pas amboe, mèlana rèng-orèng sè nompa' padă ngongngang kalowar dări tjandilă, nèngalè kaadă', terro onènga sabăbbhă.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Nalèka kaoelă noro' ngongngang, pas nèngalè ghoenong malang èaḍă'-na seppoer; djhăoena ḍări halte ± 200 M. Djhălănna seppoer ghellă' pas nerbă' ghoenong bhoeroe. Saamponna sneltrein molaè adjhălăn ḍări angghăḍijă, rèng-orèng pas paḍă ngèntep tjanḍilăna. Samarèna èèntap, seppoerra ampon njono' kaḍălem ghoenong, pettengnga alè-monan. Rèng-orèng è sakompolan kaoelă bănnja' sè njorèk; sabănnè băḍă sè sambi nèngalè èrlodjina. Ra-kèra ampon napa' ka bhăktengngana trowongan, è kangan katjèrra djhălănna seppoer kaoelă nèngalè pattèng lèk-mellék, èngghi panèka pattèngnga orèng sè adjăgă èanggh-ăḍijă. Prandhinèng seppoer sè lèbăt èḍălem ghoenong ghellă' abiddhă băḍă 3 mennèt, pas lèbăt halte Maswati. Dhăddhi landjhăngnga Trowongan angghăpanèka manabi ètèmbhăng sareng trowongan èantarana Gombong sareng Idjoe = 2 : 3 = 600 M : 900 M.

Tja'na orèng trowongan Sasaksaat — Maswati panèka èbhăḍhi nalèka taon Bălăndhă 1902.

Ta' katjatora băḍăna è djhălăn, samangkèn sneltrein ampon napa' ka halte Plèrèd. Èangghăḍijă bănnja' orèng kampong adjhoewăl răng-bhărăng ḍări tana, opama: eppot, ghenḍhi, èskan sareng èn-laènna.

Răng-bhărăng tana bhăḍhiăn Plèrèd panèka, sakalangkong saè, koko tor bhăngonna ana-bărna. Kenḍhi opamana, ḍări ra-mara perghem kantos dhi-kadhiă tjètakka bhoeta. Eppot Plèrèd sè nè'-kènè' tjè' saèna, manabi èsabă' ètas mèdjă marmar ta' kala ka eppot bhelling bădhălăn Èrropa. Opama băḍă tentoonstelling è ṭa-koṭṭa radjă răng-bhărăng bădhălăn Plèrèd panèka kantos aghăroebhăghăn sè èbhăkta ka angghăḍijă; èbhoeng-ghăribbhoeng, èbhoe'-rebbhoe' orèng. Moghă-moghă răng-bbărăng tana bhăḍhiăn Madhoeră èngghălă langkong saè ḍări sè ampon-ampon, kantos ta' toḍoes adjhădjhăr sareng răng-bhărăng Plèrèd è ellossa tentoonstelling.

Saamponna seppoer ghellă' lèbăt ḍări halte Plèrèd, kaoelă pas ta' nèngalè bengko pangghoeng. Molaè ḍări angghăḍijă kaoelă pas ta' mèkkèrè kabăḍă'ănna sè katèngal è kangan katjèrra djhălănan seppoer, sabăb sossa parkara pangèneppan è kennengngan sè ètoronana, èngghi panèka è Meester Cornelis (mèster Cornèlis); èanggh-ăḍijă kaoelă ta' anḍi' mo-sarmoan sakalè, ponapa polè kaoelă mèreng kabăr ètas seppoer, tja'èpon è Meester Cornelis taḍă' losmèn Djhăbă otabă Tjènana. Ontongnga somèlèa kaoelă masṭèna toron è Meester Cornelis, mellè kartjis terros ka Weltevreden, manabi è Meester

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Cornelis lerres taḍă' losmèn sè moḍă sèwana, kaoelă pas kèngèng toron è settatsijoen Kemajoeran (Weltevreden S.S.), èangghădijă semma' ka losmèn Djhăbà, èngghi panèka èaḍă'na settatsijoen ettrèm Kramat.

Molaè ḍări settatsijoen Karawang, (mangkatta ḍări angghădijă pokol 4. 27), seppoer ta' boe-amboeăn sakalè kantos ka Meester Cornelis. Kaoelă sadjăn abit sadjăn tjè' sossana, sabăb ghi' terros ta' mangghi kabăr parkara bădăna losmèn è Meester Cornelis. Sakèng rèbegghă pèkkèr, kaoelă pas ngotja' ka rèng Sidoardjo ghellă': manabi è Meester Cornelis lerres taḍă' losmèn onggboe, tor manabi ngènep è losmèn Kramat kèra tadjhăoe ḍhimèn ka kantor Volkslectuur, kaoelă torena è Meester Cornelis saos, njarèa pangèneppan è kampong. Pas bădă haddjhi kasorang ngotja' ka kaoelă: „Sampijan djangan minep di kampoeng sembarangan, sebab dalam negeri Betawi ini banjak orang djahatnja, jang diseboet orang Betawi: *boewaja*!"

Amarghă angghăpanèka kaoelă pas keḍḍi' sè ngèneppa băn-saromlăn, mèlana ladjhoe anèjat terosa ka settatsijoen Kemajoeran bisaos, ngèneppa è losmèn Kramat.

Kala' lekkas, sneltrein ampon napa' ka settatsijoen Meester Cornelis pokol 5. 24. Èangghădijă bännja' oreng toron, bännja' orèng sè bät-sèboet matoron bhărängnga, bădă sè adjhoeloeăghi ḍări attas, bădă sè nampanè èbăbă. Rèng awăl-djhoewăl bännja' ongghă katas seppoer, anangèng kaoelă neng-enneng bisaos ta' aghoeliăn, sè lèmellèa ta' kobher, namong ngal-nèngalè kabădă'ănna orèng sè bădă èdălem settatsijoen; tjangkèm èlangghăttaghi ka tjandilăna seppoer ta' li-ghoeliăn, tjoma tèngal sè wer-lowerran. Ḍări tas seppoer kaoelă nèngalè rèng Djhăbă kadoewă padă nga'-langa'an katas seppoer sambi ngal-nèngalè orèng toron; sè sèttong ngotja': „Mana dija!"

Nalèka kaoelă mangkata ḍări Djember, ra-kèra karè 5 arè, kaoelă akèrèm sorat ka R. Tirtodanoedjo, Redacteur bhăsa Djhăbă è kantorra Commissie voor de Volkslectuur, nantoaghi bilă kaoelă sè ḍătengnga. Amarghă angghăpanèka nalèka kaoelă nèngalè tor mèreng otja'na rèng Djhăbă ghellă', pas akarennjet sapanèka: Pola orèng sè ngotja' (sè towa'an) rèja tangghoeănna sè anjama Tirtodanoedjo! Pola abă'na mè' kèng ngambă' engko', maskè engko' sè asoratan ta' mènta ambă'! Samarèna akarennjet kadhi bhoeroe kaoelă pas ghăbăl toron ḍări tas seppoer, njandher ka rèng Djhăbă ghellă' atanja tjara Maladjoe ka sè ngoḍă'ăn: Dimana tempat kantor Volkslectuur?

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Orèng sè ètanjaè kaoelă bhoeroe ladjhoe njaot sambi ngadjhăk asasalaman, otja'na: „O, kebetoelan! Saja Soekarman, djoeroetoelis bahasa Djawa di kantor terseboet. Kami berdoewa datang kemari ini mèmang sengadja mendjempoet toewan."

Saamponna angghăpanèka M. Soekarman ladjhoe abălă ka rèng sè towa'an ghellă', èngghi panèka R. Tirtodanoedjo. Amarghă angghăpanèka R. Tirtodanoedjo ladjhoe dhoeli njandher ka kaoelă, pas asasalaman sambi nerrangngaghi, djhă' abă'na sè ḍăteng ka settatsijoen nèng parlo ngambă' kaoelă, sabăb abă'na ampon narèma sorat kaoelă ghellă'.

Prandhinèng kabhoengkakan kaoelă è nalèka angghăpanèka kaoelă ampon ta' onèng sè matora, ta' mangghi sè èbhăḍhiă ḍhi-anḍhi.

Panḍă'èppn bisaos kaoelă pas èadjhăk nompa' saḍó (ḍokar) terros ka kampong Palmarèjem (Kanonlaan), èghibă ka ponḍhoeghănna M. Soekarman; R. Tirtodanoedjo ta' njèwă bengko dhibi', ghi' monḍhoek ka kantjana (Redacteur Soenḍă), tor è ponḍhoeghănna taḍă' kennengngan sè èkatèḍoengana kaoelă.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

BAGIAN SÈ KAPÈNG ḌOEWA. (1)

BHAB 1.

ḌARI BATAWI KA DJOEKDJA.

È nalèka arè Ahad tanggal 16 November 1913, bădjă pokol 6. 49 lagghoe kaoelă nompa' seppoer ḍări halte Salemba ka Meester Cornelis, marghă kaoelă ollè parmèsi 17 arè palèman ka Songennep. Nalèka para' napa'a ka settatsijoen Meester Cornelis (2) seppoer sè ètompa' kaoelă pas arontong sareng seppoer *expres* sè ḍări Kemajoran (Weltevreden S S.). Saamponna paḍă amboe, kaoelă pas dhoeli ngallè ka expres, mellè kartjis toeslag (3) èattas, marghă mellèa è halte Salemba ta' adjhoewăl, mellèa è settatsijoen Meester Cornelis ta' sempat, marghă rèpot maongghă băn-ghibăn. Lerres pokol 7. 9 expres pas mangkat djhoedjoek ka tèmor-lao'.

---

(1) KATERRANGAN.

Kaoelă sè onèng abhădhi karangan bhăb tjarèta kabădă'ănna naghără Bătawi panèka, bănnè pangaonèng kaoelă dhibi' sadhădjă. tjarètana sè lo-parlo, sè ghi' ta' èkaonèngè kaoelă, sareng kaoelă ètanja'aghi ka rèng-orèng sè ngaonèngè. Rèng-orèng sè ètanjaè kaoelă ghellă' paḍă soka atè nerrangngaghi pangaonènganna bi'-dhibi'; bădă djhoeghăn katerranganna sè ètokèl ḍări boekoe. Panḍă', karangan panèka, laènna noro' katerrangan-katerranganna rèng-orèng ghellă', bădă djhoeghăn sè èpettèk ḍări:

1. Boekoe bhăsa Djhăbă, *Tjarijos negari Batawi*, karanganna R. Aria Sastradarma.
2. Boekoe bhăsa Djhăbă, *Lalampahan saking tanah Djawi dateng ing negari Welandi*, karanganna R. M. Arija Soerijasoeparta.
3. Boekoe bhăsa Maladjoe, *Perdjalanan ke Betawi*, karanganna M. Soetomo.
4. Boekoe bhăsa Bălăndhă, *Nederlandsch Oost-Indië beschreven en afgebeeld voor het Nederlandsche Volk*, karanganna towan P. A. van der Lith.
5. Boekoe bhăsa Inggris, *Guide to Buitenzorg and Its environs*, karanganna towan A. A. Gobius.
6. *Boekoe Regeeringsalmanak* sareng.
7. *Bataviaasch Handelsblad* (bădă sè èkaollè ḍări *Ned. Indisch Plakkaatboek*).

Bhăr-ghăubhărră sè băunè bhădhiăn tanang, kaoelă ngala' ḍări kartoe eppos *Tio Tek Hong* sareng *J. C. Blomme*, Sporthandel, è Weltevreden.

Sè ngarang,

R. SASTRASOEBRATA.

(2) E Bătăwi kappraèpon: Mèstèr, bădă djhoeghăn sèttong ḍoewă' sè ngotja': Mèster.

(3) Arghăèpon kartjis expres paḍă sareng kartjis sneltrein. namong ra'-sasèra'a sè nompa' expres kodhoe nambă *f* 2. agglu', ta' mèlè djhăoe semma'na kenuengngan. sareng ta' pardoeli todjoe' è kellas saponapa. Tambă'ăn f 2, panèka ènjamaè toeslag.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Ta' katjatora bădjăna è djhălăn, sareng pokol 7.15 malem expres ghellă' napa' ka settatsijoen Djoekdjă. Rèng-orèng sè nompa' pas padă toron njarè pangèneppan bi'-dhibi'; kaoelă ngènep è losmèn Djhăbă, andi'na „Wiradikrama". Tarèp bădjărănna kadhi èbăbă panèka:

Rèng sorang samalem sareng teddhăna, kellas I: f 1,50, kellas II: f 1. Ghoe-lagghoe ollè sasarap roeti sareng kopi. Ngèbă bhăreng kasorang nambă f 0.50 ollè teddhă.

Sarrèna napa'na ka Djoekdjă ampon malem tor kaoelă arassa tjè' lessona, dhăddhi kaoelă ta' lăn-djhălănan ngal-nèngalè kottja, namong asa-gessa sareng orèng Djhăbă sè apolong hotèl sareng kaoelă.

Tja'èpon karaton Djoekdjă panèka èkalènglèngè paghăr alas sè tjè' tèngghina sareng tjè' kandhellă, landjhăngnga tong-sèttongnga paghăr alas ± saeppal. Èdălemmanna paghăr angghăpanèka, bănnja' bengkona radjă-kènè', bădă djhălăn radjăna kèngèng èlèbădhi rata, orèng lèbăt lar-kalèr sakalangkong rammè, băroeng sareng toko èngghi ta' korang, ampon prasasat kottja kènè'. Dhinèng sè tanet èdălemmanna paghăr alas panèka para abdhi sareng santana Kangdjeng Soltan, bhoenten ta' kasorang otabă kadoewă nangèng kantos aèboeăn, Abdhi sareng santana angghăpanèka ako-bengko, abinè, andi' ana', matè èangghădijă. Sadhadjă padă èparèngè teddhă Kangdjeng Soltan. Dhi-abdhi angghăpanèka atjem matjem kawadjibhăn sareng kalakoanna, kadhi: tokang bhătèk, kemmasan pandhi, bhăndhighoeng, tokang sadoer, tokang songghingnga bădjăng, tokang kadjoe, tokang báto, marangghi, tokang okèr sareng èn-laènnèpon. Kabădă'ănna èangghădijă tja'èpon ta' patè saè onggboe, sè kabănnja'an ta' tjokop teddhăna, sarta bănnja' sè amadhăt. Djhoeghăn bhăbhădhiănna, sanaddjhăn pakakassa bă'-djhoebă', kennengnganna ta' èpangghi karowanna, è-saè sadhădjă, marghă orèngnga djheng-bhădjheng tor tegghoe'ănna namong sèttong, kadhi tokang bhătèk opamana, angghăpanèka ron-tèmoron èngghi tjoma abhătèk, tokang songghingnga bădjăng èngghi ron-tèmoron namong njongghing bisaos. Pangasèlannèpon Kangdjeng Soltan èdălem sataon sè dări Goefermèn f 450 000 (Kangdjeng So'onan f 800 000). Obăng panèka mènangka *schadeloosstelling* (karoegiăn) (1).

Sabbhăn tangghăi 12 boelăn Molod èngghi panèka băkto kalahiran-

(1) E Madhoeră kappra èpjamaè „ondersettan".

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

nèpon Ghoestè Kangdjeng Nabbhi Mohammad s. a. w. è Djoekdj (sareng è Solo) bădă pèsta radjă (molodhăn), kapprana è Djhăbă ènjamaè „garebek". Sabelloenna garebek angghăpanèka 2 otabă sa mènggoe bădă mèn-rammèn radjă sè anjama „*sakatèn*", assrèng asareng tentoonstelling. Dhinèng è tentoonstelling bhoeroe sè èdhă sarraghi sè nja'-bănnja'an bhărăng bhădhiănna rèng Djhàbă sè è-saè, kadhi bhătèk, bădjăng, tabbhoeăn, bhărăng angghi'ăn, anaman, kèr-okèran sareng èn-laènnèpon. Nalèka angghăpanèka aboen-èboen orèng sè padă ka Djoekdjă, ta' tjoma orèng è karèsidènan Djoekdjă saos, nangèng dări laèn-laèn karèsidènan èngghi bănnja'. Tja'èpon orèng sè adhoengngèng manabi teppa' mè-rammèna sakatèn angghăpanèka orèng adjhălăn kantos tjè' malaratta.

BHĂB 2.

DĂRI DJOEKDJĂ KA SORABHĂDJĂ.

Kalagghoeănna (17/11-1913) kaoelă mangkat ka Sorabhădjă, nompa' sneltrein sè mangkat pokol satengnga pètto'.

Ta' katjatora bădăna è djhălăn, pokol 1 marè doehoer sneltrein napa' ka settatsijoen Sorabhădjă kotta. Rèng-orèng sè nompa' pas padă toron; kaoelă ladjhoe terros ka hotèl „Wan Hong Kie" è Salomprètan, ngènep samalem.

Tarèp bădjărănna hotèl ghellă' padă sareng tarèppa hotèl „Tiang An Kie". Anangèng kabădă'ănna bengkona korang saè, ponapa polè djeddingnga nèng sèttong. Dhăddhi manabi bădă rèng mandiă, kodhoe ngantos abit dhimen.

BHĂB 3.

DĂRI SORABHĂDJĂ KA SONGENNEP.

Kalgghoeănna (18/11-1913) kaoelă mangkat ka Songennep, nompa' kapal tambhăngan M.S. expres, sè mangkat pokol 7. 15. Dhinèng ongkossa kadhi èbăbă panèka:

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Kapal ḍări Sorabhădjă ka Kamal sareng ettrèm ḍări Kamal ka Songennep kellas III . . . . . f 1, 88
toeslag kapal expres (1) . . . . . „0, 25
„ ettrèm „ (1) . . . . . „0, 25
„ enneng èattas eḍḍigghă kapal . . . . . „0, 10

Ghoengghoeng . . . . . f 2, 48

Katjatora saamponna kapal tambhăngan ghellă' napa' ka mowarana songaj, kaoelă nèngalè pan-saponapan mèggh' sampan paḍă teppa'na mowang bătо ghoenong kaḍălem tasè', palabbhoeăn è angghăḍijă bhăḍhi èpateppa' sareng èparadjă'ă.

Lerres pokol 8. 15 trèm expres mangkat, djhoedjhoek ḍă' tèmor, lèbăt djhălăn anjar (Kamal-Kabănjar) èngghi panèka djhălăn sè molaè èlèbădhi tangghăl 1 September 1913; djhălănna ettrèm ghellă' pèt-mèpèt pasèsèr lao'na polo Madhoeră kantos ghăn settatsijoen Kaḍoengḍoeng.

Èeddhi'na halte Sokalèla, mongghing ḍădjăna djhălănna ettrèm, kaoelă nèngalè rèng lakè' binè' ngalè bătо ètas ghoenong, èngghi panèka bătо goenong sè èbhăḍhiă ghămpèn sareng sè èboewă'ă ka Sorabhădjă. Semma' ka pangalèanna bătо bhoeroe băḍă pangobbhărănna ghămpèn, an-li'na bhăngsa Èrropa.

Nèng-è pasèsèrra kennengngan ghellă' băḍă djhălăn landjhăng ngadjhoel katengnga tasè', èbhăḍhi djhălăn pangangko'anna bătо, sè èboewă' kaḍălem tjonèja otabă kaḍălem stoombergas.

Pokol 11. 45 expres ampon napa' ka settatsijoen Sampang. Èangghăḍijă asasalèpan sareng expres sè mangkat ḍări Kalèanget pokol 6. 26.

Katjatora expres sè ètompa' kaoelă ghellă' pokol 1. 47 amboe è settatsijoen Mekkasan sakeddjhă' pas mangkat polè, pokol 4. 24 napa' ka settatsijoen Songennep.

Sanapa'na ka tjompo' kaoelă èghăribbhoeng lă-bhălă, sè paḍă atanja kabăḍă'ăn è Bătawi. Kaoelă èngghi adhoengngèng sakadhăr sè parlo èkaonèngè sè paḍă mèreng; marè magrib bănnja' tja-kantja kaoelă sè paḍă amaèn ka kaoelă; sè èkagessa èḍălem moj-tamojan angghăpanèka sè bănnja' èngghi bhăb Bătawi.

Nalèka arè Ahad tangghăl 23 November 1913 bădjă pokol 7

(1) Kapal sareng ettrèm expres panèka mangkènna ampon taḍă', sè băḍă èngghi kadhi sabbhănna, ettrèm bjăsa saos.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

lagghoe kacelă ènlar ghoe-nènggboe ka lon-alon. Èaḍă'na masèghit anjar kaoelă nèngalè pan-saponapan pandjoeridhăn paḍă naè' katas aksara perrèng boengkol adjhădjhăr ḍă' ḍădjă ḍă' lao'. Dhinèng monjèna ra-aksara ghellă' sapanèka:

Leve Nederlandsch Onafhankelijkheid.

artèna:

Salamet landjhăng omor kamardhika'anna Nederland (I).

Aksara perrèng ghellă' ladjhoe èpottrèt.

BHĂB 4.

ḌĂRI SONGENNEP KA SORABHĂDJĂ

È nalèka arè Salasa tangghăl 2 December 1913 kaoelă abăli ka Bătawi nompa' ettrèm expres è settatsijoen kotta Songennep.

Ta' katjatora bădăna è djhălăn, kaoelă ampon napa' ka Settatsijoen Kamal nalèka pokol 3 29, pas terros onggha ka kapal tambhăngan M. S. expres, sè mangkat ka Sorabhădjă pokol 3.44.

Lerres pokol satengnga lèma' kapal tambhăngan ghellă' napa' ka palabbhoeănna, ènggbi panèka èseddhi'na bhintèng „Prins Hendrik." Kaoelă pas djhoedjhoek ka hotèl „Tiang An Kie" è Tjanti'an, ngènep samalem.

BHĂB 5.

ḌĂRI SORABHĂDJĂ KA BĂNḌOENG.

Kalagghoeănna arè Rebbhoe tangghăl 3 December 1913, bădjă pokol 5 lagghoe kaoelă mangkat ka settatsijoen nompa' motor (automobiel) saḍijă'ănna hotèl. Sèwăna auto sè ètompa' kaoelă bhoeroe (ka settatsijoen otabă ka palabbhoeăn) ngètong orèng, ghăn sasoko; anangèng bhăreng (2) ta' ètjapo' bădjărăn.

(1) È nalèka malem Ahad 23/11-1913 è kamar boela Marèrgan bădjă n èn-ram mèn pèsta 100 taonna kamardhika'an Nederland ghellă'.

(2) Panakabăn.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Kerrapan sapè è M a n ḍ i n g (Songennep).

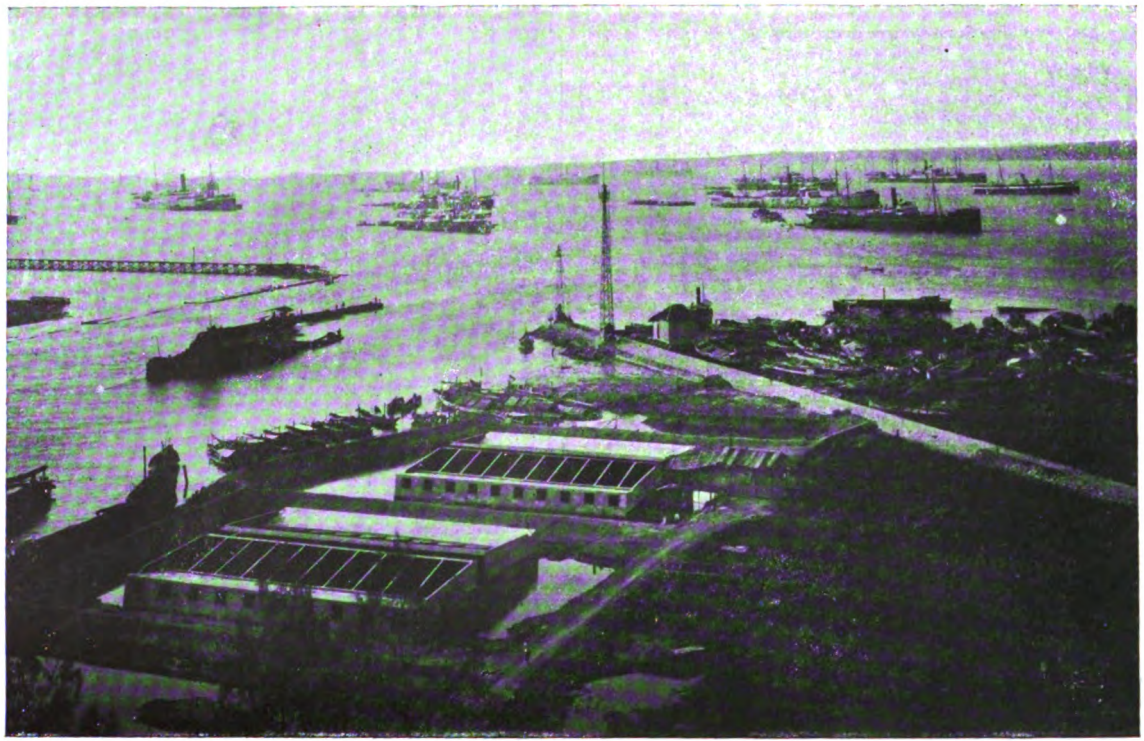

Kerrapan sapè è M a n ḍ i n g (Songennep).

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Palabbhoeăn S o r a b h ă d j ă, nalèka èkaghăbăj Polo M a d h o e r ă katon atjalèrèt èbingkèng.

Original from CORNELL UNIVERSITY

Èkala' lekkassa tjarèta, kaoelă nompa' expres, sè mangkat ka Bandoeng pokol 5.45 (1).

Ta' katjatora bădăna è djhălăn, kaoelă ampon napa' ka Bandoeng pokol 7.32, pas ngènep è hotèl „*Pauze.*"

Saamponna rè-marè lesso kaoelă èntar ka bengkona M. Joedadibrata, Mantrè Ghoeroe sakola kellas II Tjibadak. Saabiddhă kaoelă sè namoj. M. Joedadibrata nodhoeăghi pan-saponapan bhărăng songghingan dări perrèng è-saè, opama: erra' bădhăna sorat (brievenrek), mènangan, bădhăna roko' sareng èn-laènna. Bhădhiănna răng-bhărăng ghellă' bădă (mènangan) sè nèng èlakonè 4 arè, mangka manabi èdjhoewăl kantos padjoe ± f 6.— Dhăddhi rè-saarèna kaètong ollè f 1,50.

Manabi lalakon ghellă' èparadjă, tor èlakonè ghoe-ongghoe atè, tanto kèngèng èbhădhi pangorèpan sè tjokop.

Prandhinèng perrèng sè èsongghinga panèka kodhoe èpèlè sè satengnga towa, sopadjă songghinganna ta' lèja'a. Saamponna perrèng ghellă' èpogher, ladjhoe èdjhemmor mandjheng sodhek, ètamen kadhi pangondjhoeghăn, sopadjă rampa'a kerrèngnga. Sakerrengnga pas ètok-kettok sakareppa, ladjhoe èremrem ka landhăna aboe tomang, sopadjă lètjèna. Saamponna èbegghă pas èsongghing sareng mardăna bhătok. M. Joedadibrata nerrangngaghi, djhă' orèng Prijangan, sè è-saèan songghinganna, èngghi panèka Poeradisastra, Ghoeroe bhănto Oedjoengberoeng, Bandoeng.

Kalagghoeănna bădjă pokol 7 lagghoe, kaoelă pas èadjhăk M. Joedadibrata nèngalè:

Sakola'an Tjibadak (sakola'anna M. Joedadibrata dhibi').

Saamponna kaoelă napa' kaangghădjijă, tor ampon apangghi sareng roe-ghoeroena, kaoelă pas èadjhăk nèngalè tong-sèttongnga kellassa, sopadjă onènga kabădă'ănna. Dhinèng kabădă'ănna è sakola'an angghădjijă manabi èbhăndhing sareng kabădă'ănna sakola'an Madhoeră sè ampon èkaonèngè kaoelă, padă andhăddhiăghi kamengnga'an, marghă è bing-tabingnga angghădjijă possa' sareng bhărăng amatjem-matjem bhădhiănna para morèd dhibi' èngghi panèka: bhărăng songghingan ana-bărna, răng-bhărăng dări pamotè (dheinpol) tèroan bhărăng bădhălăn Djeppang, bhăr-ghămhhăr èbhădhi dări roman sareng èn-laènna. Manabi ngèmotè djhă' bhădhiănna na'-kana', tor nèng nganggheej pakakas djhă-maddjhă, răng-bhărăng bhoeroe kaètong è-saè sadhădjă.

(1) Băkto kaoelă sè ka Bătawi djhăng adă'ăn seppoer expres panèka ghi' tadă'.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

È sakola'an angghădjijă bădă ghoeroe bibinè'na kadoewă, padă apangkat Ghoeroe-bhănto, èngghi panèka Nji Ipa sareng Nji Mas Marija.

Èdălem kellas sè èkennengngè Nji Ipa bădă lomarè katjana sèttong aèssè răng-bhărăng solamin, karawangan, angghi'ăn sareng èn-laènna. Dhinèng răng-bhăráng angghăpanèka salaènna bhădjhiănna para morèd, kabănnja'an bhădjhiănna Nji Ipa dhibi'; (morèd bibinè'an padă èadjhărri abhădhi răng-bhărăng ghellă'). Bhăb angghăpanèka èadjhărrăghi tello kalè dălem samènggoe, è băktona laot.

Laèn dări angghăpanèka bădă pan-saponapan mèggbi' tèk-bhătèkan dhăloebăng; bhădhiănna tjè' saèna, kantos para' tjamboeră sareng bhătèk ongghoeăn.

Siamponna toboek kaoelă sè ngal-nèngalè èangghădjijă, pas amèt ka roe-ghoeroena, sambi'ănna kaoelă kabhoeroe matotoka sè lăn-djhălănan. Kaoelă pas kalowar dări pakaranganna sakola'an angghădjijă sareng rèng lalakè' kasorang băkkèlla M. Joedadibrata, mènangka dhăddhi tokang todhoena djhălăn. Dj'-adjă'na kaoelă èntar ka sakola'an:

Kaoetaman Istri I.

È nalèka angghăpanèka para morètta kateppa'an padă molaè adjhăr. Kaoelă pas djhoedjhoek ka kennengngganna Mantrè Ghoeroena, èngghi panèka Radhin Dèwi Sartika (radjina Radhin Soerijawinata, Mantrè ghoeroe sakola'an kellas I Bandoeng). Sămèlèa Radhin Dèwi Sartika panèka bibinè', tapè tjè' labhăna sè nemmonè kaoelă. Salèrana poron nerrangngaghi sè tjè' djhărna'na, bhăb kabădjă'ănna sakola'an ghellă'. Sakola'an „Kaoetaman Istri I" panèka molaè èpaddhek taon 1904 attas èchtèjarrèpon Kangdjeng tawan C. den Hamer, Inspecteur Inlandsch Onderwijs afdèling I, sè samangkèn ampon pansijoen, sareng Kangdjeng Bhoepatè Bandoeng, R. Adipati Arija Martanagara. Ghi' roe-bhoeroena èboekka' morèddhă nèng 60 orèng, tapè è nalèka kaoelă èntar ampon badă 250 orèng.

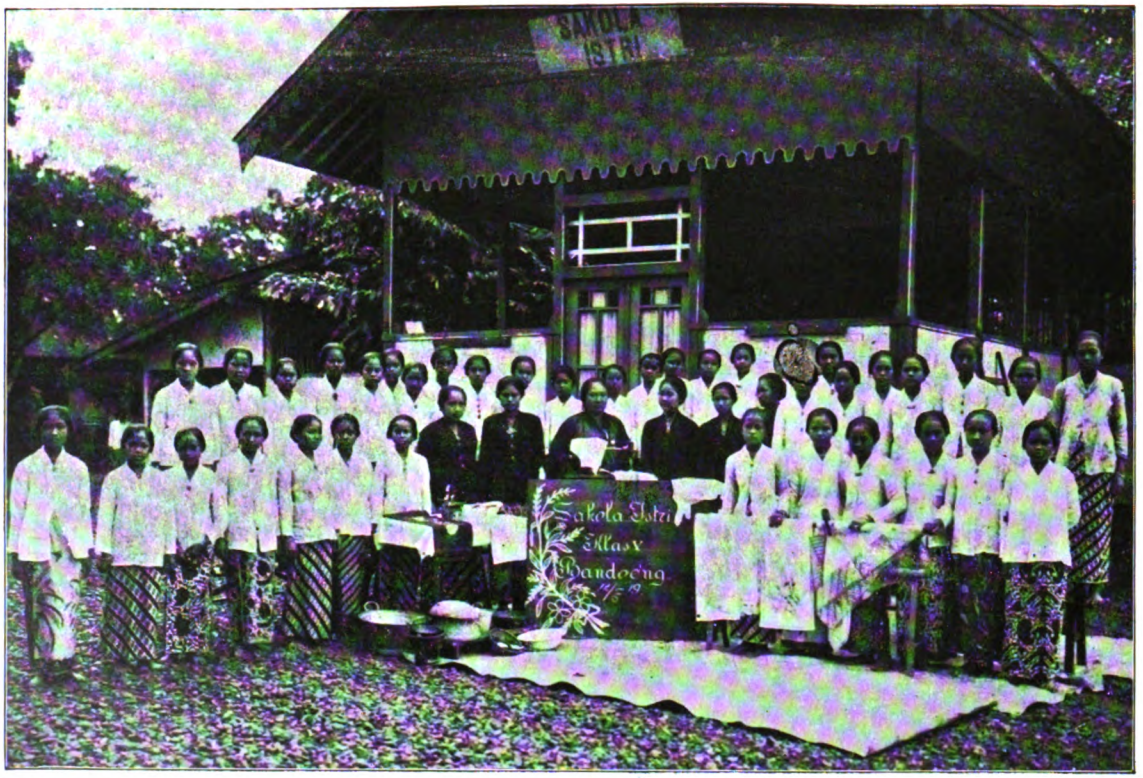
Dhinèng ghoeroena sè ngadjhări bădă 6 orèng, èngghi panèka:

1. R. Dèwi Sartika, M. G.
2. M. Ata, G. B.
3. R. Djoenaisi, G. B.
4. R. Amisa, G. B.
5. Nji mas Moemoe, G. B.
6. Nji Mas Nong, G. B. sareng maghăng 4.

Para morèd è kellas sè ghi-tèngghiăn (kellas 5), èngghi panèka

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Sakola'an binè' è Bănqoeng. Roe-ghoeroeèpon neng-è tengnga.

Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Djhâlâmma seppoer èantarana Nagrèg sareng Lèlès è Prijangan.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

sè ètegghoe' R. Dèwi Sartika dhibi' kalerressan èadjhări ngangghi' sèjet.

Ėḍălem pangkèng kellas 5 ghellă' kaoelă nèngalè pakakas ḍăpor sapattjrèna, èngghi panèka pakakas pangadjhărăn ala-ola. R. Dèwi Sartika nerrangngaghi, djhă' pangadjhărăn ala-ola panèka nèng èadjhărrăghi ka morèd kellas 5 saos, ḍoe kalè samènggoe. Prandhinèng pangadjhărăn ala-ola ghellă' ḍă'-aḍă'na nèng èadjhări la'-ola'an tjara Soenḍă; anangèng saamponna napa' ka nga'-tengnga'anna taon paḍă èadjhări la'-ola'an tjara Bălăndhă.

Ollèna la'-ola'an ghellă' pas paḍă èdjhoewăl (ka para morèd saos ta' lè-sakalè èdjhoewăl ka rèng lowaran).

Sopadjă la'-ola'an ghellă' taḍă'ă karèna, sè èdjhoewăl, nalèka aola'a èèṭa ḍhimèn, pata saseḍḍhengnga.

Saamponna angghăpanèka kaoelă ladjhoe èadjhăk maso' ka pangkèngnga sè laèn. Ėḍălem sèttong paugkèng băḍă lamarè katjana sèttong, aèssè răng-bhărăng angghi'ăn, solaman, karawăngan sareng èn-laènna. Răng-bhărăng angghăpanèka bănnè bhăḍhiănna R. Dèwi Sartika dhibi', sabănnè bhăḍhiănna rèd-morètta; sadhădjăna paḍă è-saè. Tja'èpon R. Dèwi Sartika răng-bhărăng bhăḍhiănna dhibi' nèng èlakonè 3-4 arè, manabi èdjhoewăl onèng padjoe 5-6 ropèja.

Kaoelă atanja: „Ponapa lalakon ghellă' kèngèng (tjokop) èbhăḍhi pangorèpan sè tettep?"

Saotta: „Rassa kaoelă kèngèng djhoeghăn, sokkor lekkas padjoe saos."

Prandhinèng pangadjhărăn abhăḍhi răng-bhărăng ghellă' molaè èadjhărrăghi neng-è kellas III; samènggoe sakalèan.

È nalèka angghăpanèka rèd-morètta ghi' taḍă' sè èadjhărăna abhătèk, nèng paḍă èadjhări abhăḍhi neng-è dhăloebăng saos; anangèng èbingkèng arè bhăḍhi èadjhărăna djhoeghăn (1).

Sapalèman kaoelă ḍări sakola'an „Kaoetaman Istri I", pas èntar ka sakola'an:

Koetaman Istri II.

Ḍă'-aḍă'na kaoelă apangghi sareng Mantrè Ghoeroena, èngghi panèka R. Sari Pamerah, radjina R. Dèwi Sartika. Salèrana soka

(1) Sapalèmanna kaoelă ḍări Bandoeng, antarana abăk abit, kaoelă mèreng kabăr, djhă' R. Dèwi Sartika ghellă' ollè diploma ḍări tentoonsteling *De vrouw 1813 — 1913*", marghă bhădjhengnga sè atarèka mamadjhoe pangadjhărănna rèng bibinè'

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

atè djhoeghăn sè nemmonè kaoelă, tor poron nerrangngaghi **bhăb** kabăḍă'ănna sakola'anna; ka labbă'ănna para' taḍă'ă bhidhăna **sareng** R. Dèwi Sartika.

Mètorot katerranganna, sakola'an „Kaoetaman Istri II" panèka molaè èpaddhek boelăn September taon 1913; morèddhă nèng 30 orèng. Anangèng è nalèka kaoelă ka angghăḍijă ampon băḍă 56 orèng.

Pangadjhărănna nèng èbăgi dhăddhi 2 kellas, èngghi panèka kellas I ètegghoe' R. Sari Pamerah, kellas ḍoewă'na Nji Mimi.

Kaoelă ladjhoe èadjhăk ka pangkèng kellas II, èpapangghi sareng Nji Mimi, tor èterrangngaghi kaparloan kaoelă ḍăteng ka angghăḍijă.

Rèd-morèd angghăḍijă ghi' ta' èadjhări ala-ola, nèng èadjhări ngangghi' sareng njonjolam sè pang-ghămpang bisaos.

Saamponna ollè lèma bellas mennèt sè atjatja sareng R. Sari Pamerrah, tor ampon samporna pangaonèngan kaoelă èangghăḍijă, kaoelă pas apaamètan, èntar ka roma sakè' tèngal (è dhisa Tjitjèndo) sè ènjamaè:

Koningin Welhelmina Gasthuis voor Ooglijders.

Èangghăḍijă kaoelă nèngalè pan-saponapan orèng sakè' tèngal, sè paḍă atambhă ka ḍoekter. Orèng sakè' tèngal sè atambhă èangghăḍijă băḍă pan-saponapan bhăngsa, tor asal ḍări man-ka'imman naghără (Hinḍija Nederland). Dhinèng sè anḍi' roma sakè' tèngal ghellă' Goepermèn (1).

Ḍări angghăḍijă kaoelă pas terros nèngalè:

Sakola'an boeta.

è dhisa Tjitjèndo djhoeghăn; è lăn-djhălăn kaoelă nèngalè *fabbrik ghina.* Lè-ollèanna ghina èpentjar san-kassannaghi, marghă è saantèrona Hinḍiă Nederland sè băḍă fabbrik ghinana nèng è Banḍoeng malolo (sèttong).

Neng-è sakola'an boeta ḍă'-aḍă'na kaoelă èntar ka Mantrè Ghoeroena, bhăngsa Soenḍă, anjama M. Sastraatmadja, nerrangngaghi kaparloan kaoelă sè ḍăteng ka angghăḍijă.

M. Sastraatmadja aparèng onèng, sopadjă kaoelă maso'a ka goeḍăng (loods) kennengnganna rèng-orèng boeta sè alalakon. Mèlaoe kaoelă pas maso' ka goeḍăng sè èdhoedhoeăghi (kellas III sareng IV), èater manḍoer kasorang, ta' abit M. Sastraatmadja dhibi' noro' boentè'.

(1) Tjarètana sè djhărna' kasebbhoet èḍălem boekoe „Bhăb panolakka bhăbhădjă boeta".

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492914
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Eḍălem goeḍăng sè èèntarè kaoelă ghellă' băḍă pan-saponapan orèng boeta bhăngsa Bhoemè lakè' binnè', paḍă teppa'na njoteng alalakon, abhăḍhi bhărăng amatjem-matjem ḍări mandjhălin, seppet sareng eddhoek. Èpèngghir bără'na goeḍăng angghăḍijă băḍă pan-saponapan bhărăng lè-ollèanna rèng-orèng ghellă' paḍă èḍhăsarraghi, èdjhoewăl ka rèng-orèng sè nèngalè ka angghăḍijă. Răng-bhărăng ghellă' paḍă è-saè, ponapa polè bănnja' sè bhăngonna nè-anè, ta' kala ka bhăḍhiănna rèng mella'.

Mètorot katerrangana M. Sastraatmadja, răng-bhărăng ghellă' sè nja'-bănnja'an padjoena nèng karandjhăng mandjhălin pangangko'anna areng bătо. Pangradjă seppoer S.S. W/L alangghănan sareng sè anḍi' sakola'an angghăpanèka. Dhinèng răng-bhărăng sè èḍhăsarraghi ghellă' padjoena èḍălem lăn-saboelănna ± f 100.— (satos ropèja). Bhăṭè bhersèna sabbhăn mènggoe èdhoe'oem ka rèng-orèng sè abhăḍhi, mènangka dhăddhi kabellina roko'na (pèna'anna). Dhoe'oemanna pèssè ghellă' èpadhoeddhoen sareng kapènterranna.

M. Sastraatmadja nerrangngaghi, djhă' bănnja'na orèng boeta sè èḍălem sakola'an angghăḍijă 155 orèng, èngghi panèka:

113 orèng bhăngsa Bhoemè,
30 orèng bhăngsa Èrropa,
12 orèng bhăngsa Tjèna.

Kennengngan palalakonna bhăngsa Tjèna atjampor sareng orèng Bhoemè; tapè kennengngan palalakonna bhăngsa Èrropa èpalaèn.

Saamponna blättra (samporna) kaoelă sè ngal-nèngalè èḍălem ellos angghăḍijă, ladjhoe ngal-nèngalè rèng-orèng sè alalakon è kellas I sareng II, èater manḍoer ghellă'. Èangghăḍijă kaoelă nèngalè pan-saponapan orèng Bhoemè sareng Tjèna paḍă njoteng alalakon; băḍă sè abi-robi seppet băḍă sè njoroj seppet sè ampon marè èrobi; sabănnè băḍă sè njoroj eddhoek; băḍă sè ngèngkal, băḍă sè abhăḍhi tampar seppet (eddhoek) sè ampon èèngkal ghellă'.

Rèng-orèng boeta angghăpanèka onèng ambhidhă'ăghi saboe' (seppet) sareng eddhoek, nangèng marghă èsèjom.

Ḍilowaranna bengko angghăpanèka kaoelă nèngalè rèng boeta kasorang nèmbă sareng mèkol aèng, èngghi panèka sè tènggalla ghi' nèngalè mang-ramang.

Èantarana rèng-orèng sè boeta ghellă' băḍă sè anḍi' ana' binè, sè akabin saamponna băḍă èangghăḍijă. Sabănnè băḍă sè padjhăt

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

andi' ana' binè ḍări naghărăna; la-mala bădă djhoeghăn sè akabin paḍă boetana. Dhinèng binèna rèng boeta ghellă' (sè ta' boeta) ollè teḍḍhă sareng angghoej ḍări vereeniging sè andi' sakola'an, tapè kodhoe long-nolongè alalakon, opama: abhettek, adjhădjhăi' sareng èn-laènnèpon.

È ampèrra pangkèng malang gheḍḍhoeng kaoelă nèngalè bhăngsa Èrropa katello; bădă sè ngadjăng è korsè males, bădă sè lăn-djhălănan sambi asèjolan neng-sennengngan, polana è nalèka angghăpanèka arè bessar saboelăn dhăddhi kaoelă ta' kèngèng nèngalè palalakonna.

Mètorot katerrangannèpon manḍoer, sè ngater kaoelă ghellă', pangadjhărănna bhăngsa Erropa kadhi èbăbă panèka:

a. Adjhăr matja sareng nolès aksara Bralje, èngghi panèka aksara monto abhăngon ti'-titi', karanganna towan Bralje.

b. Adjhăr nolès sareng messin tolès aksara Bralje; bădă djhoeghăn sè ngangghoej messin tolès sè kappra èangghoej orèng mella'.

c. Adjhăr abhădhi bhărăng amatjem-matjem, opama: sapatoe, sekka', rènḍă (sè bibinè'), bădă djhoeghăn sè adjhăr adjhăi' (inbinden Bäl.) boekoe pangadjhărănna.

d. Adjhăr nabbhoe piano, bijola sareng èn-laènna.

Saamponna kaoelă toboek sè ngal-nèngalè èangghădijă pas palèman ka losmèn.

BHĂB 6.

DĂRI BĂNDOENG KA BĂTAWI.

È arè angghăpanèka djhoeghăn pokol 2.24 kaoelă nompa' expres, sè mangkat ḍări Djoekdjă pokol 5.50 toron sobbhoe, palèmana ka Bătawi.

Ta' katjatora bădăna è djhălăn, expres napa' ka settatsijoen Meester Cornelis lerres pokol 6 magrib. Kaoelă toron èangghădijă, ladjhoe nompa' seppoer sè mangkata ka Salemba-Tanaabang pokol 6.20. Saamponna napa' ka bäktona seppoer sè ètompa'a kaoelă pas mangkat; pokol satengnga pètto' napa' ka settatsijoen Salemba.

Sarrèna samangkèn kaoelă ampon abit sè enneng è naghără Bătawi, dhăddhi ampon bănnja' pangaonèng kaoelă bhăb kabădă'ăn sareng tjarètana naghără ka'ijă. Mèlana samangkèn kaoelă adhoengngèng-

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492914
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

ngaghiă tjarètana, tapè nèng èkala' ţok-lanţokka saos. Dhinèng sè èterrangngaghiă kaoelă panèka èpaongrota noro' kennengnganna, (ta' èpaongrota noro' băktona nalèka kaoelă nèngalè (èntar)). Amarghă angghăpanèka kabănnja'an (para' sadhădjă'ă) padjhălănan kaoelă è Bătawi ta' èterrangngaghi tanggh̆ăl bcelănna.

Kadhi sè ampon èterrangngaghi èdălem „Padjhălănan" băgiăn sè kapèng sèttong, bhăb 5, ghi' roe-bhoeroe kaoelă napa' ka Bătawi djhoedjhoek ka kampong Palmarèjem, afdéling:

Meester-Cornelis.

Njama angghăpanèka otja' Bălăndhă, bănnè otja' Djhăbă oatabă Maladjoe (otja' Hindija). Dhinèng asal-molana njama ghellă' kadhi èbăbă panèka:

Ghi' nalèka djhămanna Kompennè kottana naghără Bătawi panèka tjè' parana kènè'na, tor tjè' soboengnga; sè rammè neng-è dhi'-seddhi'-na pasèsèr malolo, èngghi panèka sè samangkèn ènjamaè *kotta ladjoe*". È nalèka angghăpanèka èdălem kotta ghellă' bădă bhăngsa Bălăndhă kasorang apangkat „*Meester*", anjama „*Cornelis*". Towan Cornelis ghellă' andi' kebbhoen, papalessiran; kennengnganna mongghing lao'-na kotta Bătawi. Kebbhoen angghăpanèka sareng bhăngsa Bălăndhă ènjamaè „*Meester-Cornelis-tuin*". Bit-abit pas èrèngkes, nèng ènjamaè *Meester-Cornelis* malolo.

Saamponna kennengnganna kebbhoen ghellă' dhăddhi kotta, pas ènjamaè; kotta „*Meester-Cornelis*", teptep kantos mangkèn.

Samangkèn kaoelă adhoengngèngngaghiă padjhălănan kaoelă ghi' nalèka enneng è kampong:

Palmarèjem (Kanonlaan).

Mèlana kampong ghellă' ènjamaè „Palmarèjem", sabăb èpèngghir lorong radjăna sè terros ka Weltevreden sareng Bătawi bădă eppalla, sè èbhădhi dări marèjem.

È nalèka sèttong arè kaoelă èntar nèngalè eppal ghellă'; kennengnganna lerres diadă'ănna (è tèmor lorongnga) kantor eppos Mèstèr (Mr. Cornelis). Eppal angghăpanèka ètamen mandjheng èpèngghirră lorong ghellă'; boedjoeddhă kadhi marèjem kona sè kappra.

Katjatora băkto Compagnie (Kompennè) Bălăndhă aperrang sareng

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

orèng Inggris è Bătawi nalèka taon 1619, bătes lao'na paperrangan ghăn kennengnganna eppal ghellă'. Saoboessa perrang è bătes ghellă' pas èpasangè eppal marèjem, mènangka parèngettan.

Prandhinèng marèjem ghellă' kabărră bădă kadhikdhădjănna sè anè. Tja'na orèng, eppal angghăpanèka ghi' lambă' èpakon allè kennengnganna sareng Naghără; anangèng saamponna èkalè, ta' kèngèng èangka', la-mala so'è njellet; somèlèa èangka' orèng bănnja' ghi' ta' kèngèng djhoeghăn, kantos ta' tolos èallè. Saamponna ètopoè pas njosol polè abăli kadhi asalla.

Tjarètana orèng sè sapanèka mongghoe ka kaoelă ta' maso' ka akkal, ollè dhăddhi *lètjèk*, sabăb djhă' sènga lerres, tanto sadhădjă rèng Bătawi sè wa-towa padă onèng katjarètana, tor pas tanto èdjă-moldjă.

Saamponna kaoelă marè nèngalè eppal marèjem ghellă', pas adjhălăn soko dă' lao', èntara ka Radhin Soenjoto, pottrana Bădhăna Majang (Djember), sè asakola malitèr è sakola'an:

Militairschool.

Ra-kèra ollè 15 mennèt abiddhă kaoelă pas napa' ka sakola'an ghellă' tor ampon apangghi sareng R. Soenjoto è kamarra dhibi'.

Èkala' pandă'na tjarèta, R. Soenjoto pas adhoengngèng bhăb kabădă'ănna sakola'anna. Tja'èpon sakola'an militèr ghellă' èboekka'na nalèka taon 1857. Para morètta bhăngsa Èrropa sareng bhăngsa Bhoemè.

Rèng-orèng sè asakola èangghădjă kèngèng èkotja' ta' lowang pèssè sè mastè, sabăb teddhă, angghoej sareng pangladhinna (djoengossa) padă ollè dări Goepermèn.

Tja'na R. Soenjoto, teddhăna para morèd è sakola'an ghellă' èator noro' aghămana bi'-dhibi', opama: teddhăna rèng Islam ta' èboetjaboe sareng teddhăna rèng Saranè (Kristen). Pabhettek, pèjatan sareng kennengnganna padă bădă bi'-dhibi'.

Manabi arè Djhoema'at, morèd Islamma sè 'ibădă èlèllanè asambhădjăng ka masèghit. Dhăddhi njata, djhă' Goepermèn panèka ta' alarang (alorghăi) bhăbăna, sè adjhălănnaghi aghămana.

Sapalèmanna dări angghădjă kaoelă pas nompa':

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Ettrèm N.I.T.M. (Nederlandsch Indische Tramweg Maatschappij),

parlo èntara ka dhălemma Daèng Kandoéroean Ardiwinata, Hoofdredacteur Volkslectuur, è kampong Gang Kenari.

Padjhălănna ettrèm (1) ghellă' atjet-èntjettan, marghă antarana halte 'stopplaats) sèttong ka sèttongnga tjè' paranana semma'na; kèngèng èkotja' sabbhăn padjhălănan samennèt băḍă haltena.

Messinna ettrèm sè èlompa' kaoelă ghellă' ngella aèng dhibi' kadhi seppoer otabă ettrèm, tapè ladjhoe èènomè (stoom) bisaos.

Tja'na orèng djhălănna ettrèm ghellă' èbhăḍhi molaè taon 1869. È nalèka angghăpanèka ettrèm ta' ngangghoej messin, nèng èlarèk sareng djhărăn 3 mègghi'. Tarèksi (karèta) sè èladjhă' nèng sèttong, oso' 40 orèng. Anangèng bit-abit pas èghăntè è messin, panèka molaè tangghăl 13 September 1884, sabăb kakowatanna messin panèka palè' pan-saponapan polo kalèna kakowatanna djhărăn (2).

Katjatora saamponna ettrèm ghellă' napa' ka bătessa aḍḍeling Bătawi sareng Meester Cornelis, èngghi panèka è pasar Mattraman (3), è bără'-lorong (èḍălem aḍḍeling Bătawi) kaoelă nèngalè sakola'an, sè anjama:

Gymnasium Willem III.

Sakola'an ghăpanèka, sakola'an sè ghi-tèngghiăn kadhibi' è tana Hinḍija Nederland, èpaddhek nalèka taon 1860 sareng Towan Bessar Goepennor Djindrăl Chs. F. Pahud, sareng èdhina Sampèjan-dhălem Rato Willem III tor pas ènjamaè „Gymnasium Willem III", mènangka dhăddhi parèngettan.

Rèd-morètta sakola'an ghellă' ghi' lambă' paḍă abengko èḍălem pakaranganna kadhi atoranna sakola'an malitèr, Opleidings—sareng Kweekschool; anangèn samangkèn paḍă abengko èlowar, sabăb atoran ghellă' èobă molaè ḍări tangghăl 1 October 1879.

Saamponna ollè ± 5 mennèt abiddhă ettrèm ghellă' pas napa' ka halte G. Tengnga èngghi panèka lerres è lao'anna halte Gang Kenari. Kaoelă pas toron èangghăḍijă.

(1) Ettrèm angghăpanèka sareng rèng Bătawi kappra ènjamaè „settoem" (stoom) marghă èpadjhălăn sareng kakowatanna settoem.

(2) Sè ènjamaè „kakowatanna 1 djhărăn" panèka: kakellaran nganka' bhărăng sè berrăna 75 K.G. tèngghina kantos 1 M. èḍălem sasekkon.

(3) Matraman panèka asal ḍări otja': *Mataraman*, èngghi panèka kennengnganna rèng Mataram nalèka alorok perrang ka Bătawi.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

È bără' djhălănna halte ghellă' bădă bengko radjă ata' essèng, èngghi panèka:

Fabbrik tjandhoe (Opiumfabriek.)

Fabbrik tjandhoe anggkăpanèka amassa' sareng njeppo'è tjandhoe regie (ressi) sè èdjhoewălă Goepermèn è tana Hindija Nederland.

Naghără sè momolan èoddhi èdjhoewăii tjandhoe regie ghellă' nèng è karèsidenan Madhoeră, èngghi panèka molaè taon 1897, marghă èangghădijă

a. ta' bănnja' rèng amadhăddhă.

b. ghămpang djăga'ănna bhăb kalowar maso'na tjandhoe gellap.

Dhăddhi saopama dhăghângan tjandhoe regie ghellă' èamboewăghi, marghă ta' padjoe otabă marghă laènna, tanto Goepermèn ta' rogi bănnja'.

Laèn ḍări anggkăpanèka fabbrik tjandhoe ghellă' èbhădhi pamarèksa'anna tjandhoe tangkeppan, sopadjă èkaonèngana: ponapa lerres tjandhoe gellap, ponapa tjandhoe regie otabă tjandhoe tjamporan. Dhinèng orèng sè èwădjippaghi ngaonèngè ka bhidhăna tjandhoe gellap sareng tjandhoe regie panèka nèng sèttong ḍoewă' antennar bisaos, sè ampon masṭè èngghi panèka Direktoerra fabbrik tjandhoe sareng Scheikundige (1) bhăbăna.

Manabi bădă orèng èpangghi kaengghoenan tjandhoe gellap, sabelloenna bhoektèna marè èparèksa è fabbrik ghellă', parkarana ta' èpotos, sabăb tjandhoe bhoektèna ghi' ta' terrang, djhă' lerres bănnè tjandhoe regie (tjandhoe gellap).

Mètorot tjarètana orèng, sadhădjă orèng sè alalakon lamon kalowara tabă maso'a è băgiăn ḍălemma pakaranganna fabbrik ghellă' mèṣtè paḍă èbăngkangè, sabăb tako' amè' ngètjo' tjandhoe èèrrep èpangangghoejjă. Anaugèng maskè sapanèka ḍhăng-kaḍhăng bădă djhoeghăn sè kèngèng ngètjo', èngghi panèka èèrrep èḍălem taboe'na (èontal). Nalèka èkaonèngè, pas dhoeli èpargasi; dhăddhi tjandhoe sè èontal ghellă' pas dhoeli kalowar polè.

Katjatora saamponna kaoelă napa' ka dhălemma D. K. Ardiwinata mèreng kabăr djhă' kampong Gang Kanari panèka kèngèng ènjamaè mastèkana kampong Bătawi, sabăb èangghădijă djhemdjhem, taḍă' karoesoeăn malèng, rampok otabă lèp-salèp. Rèng-orènguga paḍă lèboer

(1) Scheikundige panèka orèng sè pènter èlmo *scheikunde*.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

ibădă, bisoehoer ḍări laèn kennengngan ta' băngal maso', marghă manabi katemmon ta' mangghi paboeroeăn, karana è pèngghir lao' èkennengngè pakaranganna fabbrik tjandhoe, è pèngghir bără' sareng ḍădjă songaj Tjikini. è pèngghir tèmor lorong radjă tor èdjăgă poelisi asèkep sanapan (manabi malem). Ponapa polè ampon kalakon ḍoe kalè băḍă malèng ḍări laèn kennengngan paḍă katemmon tor paḍă matè. Dhăddhi pas taḍă' malèng băngal maso' polè.

Amarghă angghăpanèka hănnja' orèng mantja sè paḍă enneng è kampong ngghăḍijă somèlèa djhăoe ka pangghăbăjănna, sabăb malar kadjhemdjhemmauna kampongnga, tor hăwăna saè. Mèlana kaoelă ladjhoe taghijoer djhoeghăn ngallè ka angghăḍijă sakalè.

E nalèka sèttong arè kaoelă èntar nèngalè:

Fabriek (1) „Java Cold Storage"

lerres è djhădhimor kaoelă, èngghi panèka èboeḍina settatsijoen Salemba. Java Cold Storage ghellă' anḍi'na Maskeppè bhăngsa Inggris. Dhăddhi njama „Java Cold Storage" angghăpanèka èngghi otja' Inggris. Bătja'anna sapanèka: Java Coud Storèdj; artèna: Java = Djhăbă, Cold = tjellep (koud Băl), Storage = goeḍăng. Dhăddhi maksotta: Goeḍăng tjellep è tana Djhăbă.

Prandhinèng goeḍăng Java Cold Storage ghellă' èbhăḍhi kennengngan panaroan sareng padjhoewălănna dhăghăngan bădhălăn tana Australia; opama: dhăghingnga sapè, embi' sareng băbi, powan, mantiga, kèdjoe, salem, sardin, biskit, maddhoe, boewă aèr, anggoer, appel sareng èn-laènna.

Mètorot katerranganna Radhin Djajawinata, djhoertolès èangghăḍijă, dhăghăngan sè èghibă ḍări Australia ghellă' băḍăna ètengnga paladjărăn saos 30 arè. Mangka napa'na ka Bătawi ta' ladjhoe padjoe, dhăddhi kodhoe ètaro ḍhimèn; la-mala băḍă dhăghing, wă'-boewă'ăn sareng èn-laènna sè ètaro kantos 6 — 7 boelăn. Somèlèa dhăghing sareng wă'-boewă'ăn ghellă' ètaro sapanèka abiddhă, tapè ta' poron rosak; dhăghingnga manabi èkerra' ghi' metto ḍără kadhi dhăghing sè ghi' bhoeroe èsambhelli.

Manabi orèng mèreng kabbăr bhăb panèka tanto tjè' mengnga'na tor ollè dhăddhi ta' partjadjă, ma' băḍă dhăghing sareng wă'-boewă'ăn tahan ètaro 6 — 7 boelăn. Dhinèng sè dhăddhi marghăna ta' rosak,

(1) Salerressa nèng *goeḍăng*, hănnè fabbrik. Sè kappra anjamaè „fabbrik" nèng rèng kampongan, sabăb ḍhimèn onèng èkennengngè fabbrik ès.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

sapanèka: dhăghing, wă'-boewă'ăn angghăpanèka paḍá èlaro èḍălem pangkèng (goeḍăng), sè atabing sareng aghăbhăk tor alabăng papan rapet, kantos ta' kamaso'an hăwă ḍări lowar. Pangkèng bhoeroe èèssè'è hăwă tjel'ep, sè èbhăḍhi tor èpamaso' sareng messin.

Somèlèa ampon èterrangngaghi sapanèka, tapè tanto bănnja' orèng ta' onèng ka sabăbbhă bhărăng ghellă' sè ta' poron rosak èsabă' è hăwă tjellep. Mèlana kaoelă parlo nerrangngaghi sakadhărră. Tja'na rèng pènter, dhăghing sareng wă'-boewă'ăn panèka rosakka nèng alantaran kèngèng bhărăng alos sè anjama *bakterie* (1).

Bakterie panèka, manabi enneng è temperatuur (panassa hăwă) sè aḍḍhoe ka abá'na, taḍă' polè lakona kadjhăbhăna marosak răngbhărăng sè èkennengngè. Manabi hăwă sè èkennengngè ghellă' èpatjè' tjelleppa, bakterie panèka ta' apa-ponapa (ta' ngennèng). Djhoeghăn saopama hăwă ghellă' èpaseḍḍheng panassa polè, abă'na èngghi pas molaè ararosak polè.

Samangkèn kaoelă nerrangngaghiă tjarèta bhăb kabăḍă'ánna pangkèng tjellep ghellă'. Rèng-orèng, sè kalowar maso' è pangkèng angghăḍijă paḍă ngangghoej kalambhi panas (kadhijă „*winterjas*", èngghi panèka mantel sè èangghoej è mosèm winter sareng bhăngsa Èrropa), sabăb manabi ta' sapanèka tanto ta' tahan ka katjelleppanna.

Kaoelă ngoddhi noro' maso' ta' ngangghoej kalambhi panas. Ghi' bhoeroe napa' kaḍălem labăngnga kaoelă ampon arassa ta' kowat tjellep; mangka so'è kaḍălem so'è tjellep. Mèlaèpon kaoelă pas dhoeli abăli kalowar.

Tja'na orèng, hăwă è tana Australia sareng Èrropa panèka *tjè'* tjelleppa manabi èlèmblăng sareng hăwă è tana Hinḍijă Nederland. Somèlèa kaoelă ta' onèng èntar ka tana Australia otabă ka Èrropa, tapè kaoelă onèng ra-ngèra bhăb katjelleppanna hăwăna; rassana ma' masè ta' djhăoeă sareng katjelleppanna hăwăna pangkèng ghellă'.

Sakalowarra ḍări Java Cold Storage ghellă' kaoelă pas terros lăn-djhălănan, nompa' ettrèm N. I. T. M. ḍă' ḍădjă. Èkala' lekkassa tjarèta ettrèm ampon napa' ka halte Gang Sepijer; kaoelă pas toron èangghăḍijă, ladjhoe adjhălăn ḍă' bără' noro' lorong sè èpèngghir lao'na Lapang Singa (2).

(1) *Bakterie* panèka katèngal manabi èkèker sareng *microscoop*.

(2) Lapang (tanah lapang Mal.) = lon-alon; Singa = matjan. Balăndhă kappra anjamaè „*Waterlooplein*".

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Panèka ghămbhărră kantor, sè sareng rèng Bătawi ènjamaè: K a n t o r P a l i s, sareng t a n a l a p a n g S i n g a (Waterlooplein).

Original from CORNELL UNIVERSITY

Kantor bitjara (S t a d h u i s).

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Sabelloenna kaoelă nerrossaghi padjhălănan, parlo nerrangngaghi kabăḍă'ănna halte ghellă' ḍhingèn. Kennengnganna halte ghellă' lerres è tapakḍăngḍăngnga Gang Sepijer. Lorong sè ḍări lao' ḍă' ḍădjă terrosanna lorong sè ḍări Mèstèr, djhoedjhoek ka Pasar-Baroe terros ka Bătawi; sè ḍări tèmor ḍă' bără' (Gang Sepijer) ḍări Goenongsari terros ka lon-alon Gambir (*Koningsplein*). Paddhoe tèmor-ḍădjăna tapakḍăngḍăng ghellă' èkennengngè kamar bola sè anjama „*Militaire Societeit Concordia*"; kamar bola panèka talèbăt radjă sareng saèna, manabi nèngalè mar-kamarra neng-èḍălem, saèna rarengghăn bhăghoessa răng-bhărăng, rang-larangnga arghăna, kaoelă pas tomboe pèkkèr: kamar bola apa karaton? Èeddhi'ănna kamar bola panèka bădă bhoen-kebbhoenanna, manabi mal tu dhămarra njarektjek, èra' tar-kataran kadhi sèjangnga. Èangghădijă èsaḍijă'ăghi atosan mèdjă nè'-kènè' èkalènglèngè korsè. Sè todjoe' èangghădijă namong rèng soghi bisaos, ngaḍă'i mènoman sareng teḍḍhă'ăn sè è-saè, sè onèng maḍăngsa djhilă; kopèng bhoenten ta' arassa èkabălloennaghi sabăb *stafmuziek* djhă'-sakeddjhă' amonjè. È bhoen-kebbhoenan angghădijă taḍă' laèn djhăbhă senneng sè èkarassa; sadhădjă pantjadrijă ollè băgiăn băngsèbăng. Ènoman, teḍḍhă'ăn saè, mosik sannjak, tatèngalan bănnja', Laènna ngatèrappa dhămar sareng bhiroena bhoental, bănnja' para nja-njonja, sè paḍă ngabbhiăghi dhăn-dhănanna, ngettokkaghi kapènterranna, bhăb ngator abă' băn nangghoej. Lalak ta' arassa lalak, hăwă tjellep njarepsep, angèn ser-kalesserran. Orèng sè ta' soghi namong narèma nganggăl ḍări djhăoeănna bisaos. Kaoelă maso' ka bilănganna orèng sè paḍă nganggăl.

È paddhoe tèmor-lao'na tapakḍăngḍăng ghellă' èkennengngè bengkona pamosighăn sè anjama „*stafmuziek*", paddhoe bără'-lao'na èkennengngè „*tangsè*" sareng bengkona para opsir; paddhoe bără'-ḍădjăna bădă

Lon-alon Lapangsinga (Waterlooplein).

Èngă'-tengnga'anna Lapangsinga angghăpanèka bădă pèlar bătona boengkol tor tèngghi robăna potè molos; è kontjo'na bădă tjan-matjananna (nga'-singa'an) apolas tjelleng. Angghăpanèka marghăna pramèla lon-alon ghellă' ènjamaè „Lapangsinga".

Tja'na orèng, nga'-singa'an ghellă' èpaddhek nalèka taon 1828. Dhinèng ghoenana èbhădhi *tandhă parèngettan* nalèka paperrangnga Radjhă Frankrijk (Parasman) ètana Èrropa, èeddhi'na dhisa Wterloo

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

(è tana Belgie), kantos kaboen, bhălătantrana tjar-katjèr, tor kapala perrangnga (Radjhăna-Napoleon Boneparte I) kèngèng pèghă' sareng mosona, èngghi panèka nalèka taon 1813.

Katjatora kaoelă sè adjhălăn ḍă' bără' noro' pèngghir lao'na Lapangsinga ghelhă', saamponna napa' ka paddhoe bără'-lao'na, pas abhiloek ḍă' ḍădjă. Lorong sè èpènggbir bără'na Lapangsinga, teppa' bhăktengngana atjangka ḍă' bără' terros ka lon-alon Gambir (Koningsplein), èngghi panèka sè anjama Gang Willems (Willemslaan). Èngatengngaanna lorong partellonna è pèngghir bără'na Lapangsinga ghellă', băḍă makamma Bălándhăna èkalènglèngè paghăr ratja' bessè (1). Makam angghăpanèka ta' aèssè, nèng èbhădhi parèngetan èopama'aghi

Pasarèanna Djindrăl Michiels.

Tja'na orèng, Djindrăl Mahèlis (Michiels) panèka sèdhă aperrang è Bhăli nalèka taon 1849.

Djindrăl Mahèlis panèka kalonta asmana ka orèng Madhoeră (Songennep), marghă adhil ka bhăbă parèntana, sareng ta' pang-ghămpang ngokom orèng sarombănna, sabăb kaaghoengan pangghăliăn sapanèka: *„Ngokom rèng sorang sè ta' sala, ngo'an aleppasa rèng sapolo sè terrang kasala'anna"*.

Kantos mangkèn è Songennep lagghi' dhăddhi tja'-otja'an, opama băḍă na'-kana' akodhoen parkara èn-maènan, sè ta' soka kapprana ngotja' sapanèka: „Maskè ètanja'aghiă ka Djindrăl Mahèlis tanto anoan (.....) engko'."

Opama orèng aḍḍhep ḍă' tèmor neng-è pasarèan parèngettan ghelllă', tanto nèngalè bengko pangghoeng soson ḍoewă' tjè' tèngghina sarta tjè' landjhăngnga, èngghi panèka sè ènjamaè:

Kantor Paleis.

Pannengnga kantor Palis (Paleis) panèka malang ḍă' ḍădjă ḍă' lao', aḍhep ḍă' bără' (ka Lapangsinga).

Tja'na orèng kantor Palis ghellă' èbhădhi nalèka djhămanna Goepennor Djindrăl Daendels, èngghi panèka băkto taon 1809. Kasokanna èbhădhiă karatonna (paleis) Coepennor Djindrăl, tapè ta' lastarè, pas maddhek polè è Bogor (Buitenzorg). Paleis ghellă' pas èbhădhi kantor Departement, nangèng sareng rèng Bătawi ghi' lastarè ènjamaè „kantor Palis". Dhinèng sè băḍă è kantor ghellă' èngghi panèka:

(1) (tjaksodji).

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Dapartement Onderwijs en Eeredienst,
Departement van Financiën sareng sabăgiăn
Departement van Oorlog;
polè èbhădhi kennengngan pabălgăddringanna *Raad van Indië*.
È kanganna kantor Palis bhoeroe bădă pangadhiiăn:

Hooggerechtshof.

Hooggerechtshof panèka pangadhilăn sè ghi-tèngghiăn kadhibi' sarta sè adjăgă sadhădjăna pangadhilăn è tana Hindjiă Nederland (1).

Parkarana pardjădji radjă bhăngsa Èrropa dări pangkat Rèsident kaattas, kadjhăbhăna Goepennor Djindrăl èpotosè èangghădjiă. Goepennor Djindrăl manabi kaaghoengan parkara èpotos è Hooge raad der Nederlanden è naghără Bălăndhă.

Èantarana kantor Palis sareng artja singa ghellă', èngghi panèka lerres èdjhoedjhoeghănna pasarèanna Djindrăl Michiels sareng artja singa bădă:

Artjana Towan Bessar Goepennor Djindrăl
Jan Pieterszoon Koen.

Artja ghellă', èbhădhi dări bhăngsana ghăngsa (proenggoe Djh. = brons Băl.), mandjheng adhep dă' bără' neng-èattas sendhi băto lèpa'an radjă tor abăk tèngghi; astana sè kangan ngentjeng kabăbă, tondjhoc'na nodhing ka tana; astana sè katjèr ngastanè dhăloebăng. Tja'na orèng, dhăloebăng sè èastanè ghellă' ekkarra kotta Bătawi.

Mètorot katerranganna orèng sè onèng ka tjarètana, Towan Bessar sè ngastanè ekkarra kotta Bătawi tor sambi nodhing ka tana ghellă' nalèka nantoaghi tes-bătessa kotta Bătawi, èngghi panèka nalèka boelăn Mei taon 1619.

Artja ghellă' èpaddhek nalèka arè Satto tangghăl 29 Mei 1869 bădjă pekol 8 lagghoe, èngghi panèka ghi' djhămanna Towan Bessar Goepennor Djindrăl Mr. Pieter Mijer.

Sè maloè masang dhăsarra sendhina artja ghellă' Towan Bessar Goepennor Djindrăl Mijer dhibi'. Nalèka angghăpanèka Toewan Bessar abhoesana (arangkeppan rasokan) kadhi tokang băto; masang băto sareng lolo dhibi'. Pangladhinna, sè ngangko' lolo njonja sareng pottrana dhibi'.

---

(1) Pangadhilăn sè ghi-tèngghiăn kadhibi' è naghără Bălăndhă anjama: *Hooge raad der Nederlanden.*

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Kas-pakakassa Towan Bessar sè nonokangè ghellă' padă èbhădhi đări salaka sadhădjă, opama: tjètok, landoe', sosso'na beḍḍhi (1), ettang bădḍhăna aèng, djidăl sareng èn-laènna.

Nalèkana Towan Bessar masang lolo ètoro'è monjèna mosik sareng marèjem pan-saponapan kalè, kantos kadhi sè maghoendhek naghără. E arè angghăpanèka è Bătawi bădă mèn-rammèn radjă.

Prandhinèng ghoenana artja ghellă' èpasang èangghădjjă nèng èbhădhi parèngettan, djhă' omorra kotta Bătawi molaè èbhădhi sareng Towan Bessar Jan Pieterszoon Koen kantos ka boelăn angghăpanèka (Mei 1869) lerres 250 taon, èngghi panèka molaè đări boelăn Mei 1619 kantos ka boelăn Mei 1869 (2).

Saamponna kaoelă marè ngal-nèngalè đări pasarèanna Djindrăl Mahèlis ghellă' pas adjhălăn noro' lorong sè đă' bără' djhoedjhoek ka lon-alon „Gambir". Lerres èantarana pasarèanna Djindrăl Mahèlis sareng lon-alon Gambir, lorong panèka èpegghă' songaj Tjiliwoeng đă' đădjă đă' lao'. Ghălădhăgghă songaj angghăpanèka sareng rèng Bătawi ènjamaè „Djembatan Willems."

Mongghing đădjăna ghălădhăk ghellă' bădă tana sarat èkalènglèngè songaj, tèngalanna dhi-kadhiă polo èngghi panèka boedjănna bhintèng tana, sè sareng rèng Bătawi ènjamaè „Gedong peteng."

Ra-kèra padjhălănan 3 mennèt kaoelă ampon napa' ka kontjo'na lorong (Willemslaan), èngghi panèka mongghing lao'na paddhoe tèmor-đădjăna:

Lon-alon Gambir (Koningsplein).

Tja'na orèng lon-alon Gambir panèka djă'-radjă'ăn kadhibi' đări sadhădjăna lon-alon è tana Hindiă Nederland. Bhăngonna ta' masaghi lerres kadhi kapprana lon-alon, pèngghir đădjăna tjè' pandă'na (tjè' tjopè'na) manabi èbhăndhing sareng pèngghir èn-laènna. Radjăna lon-alon angghăpanèka — saeppal masaghi.

Orèng sè ampon onèng ngalènglèngè lon-alon ghellă' nerrangnggaghi, djhă' kobhengnga lon-alon angghăpanèka padjhălănan — saeddjhăm.

(1) sèrko'.

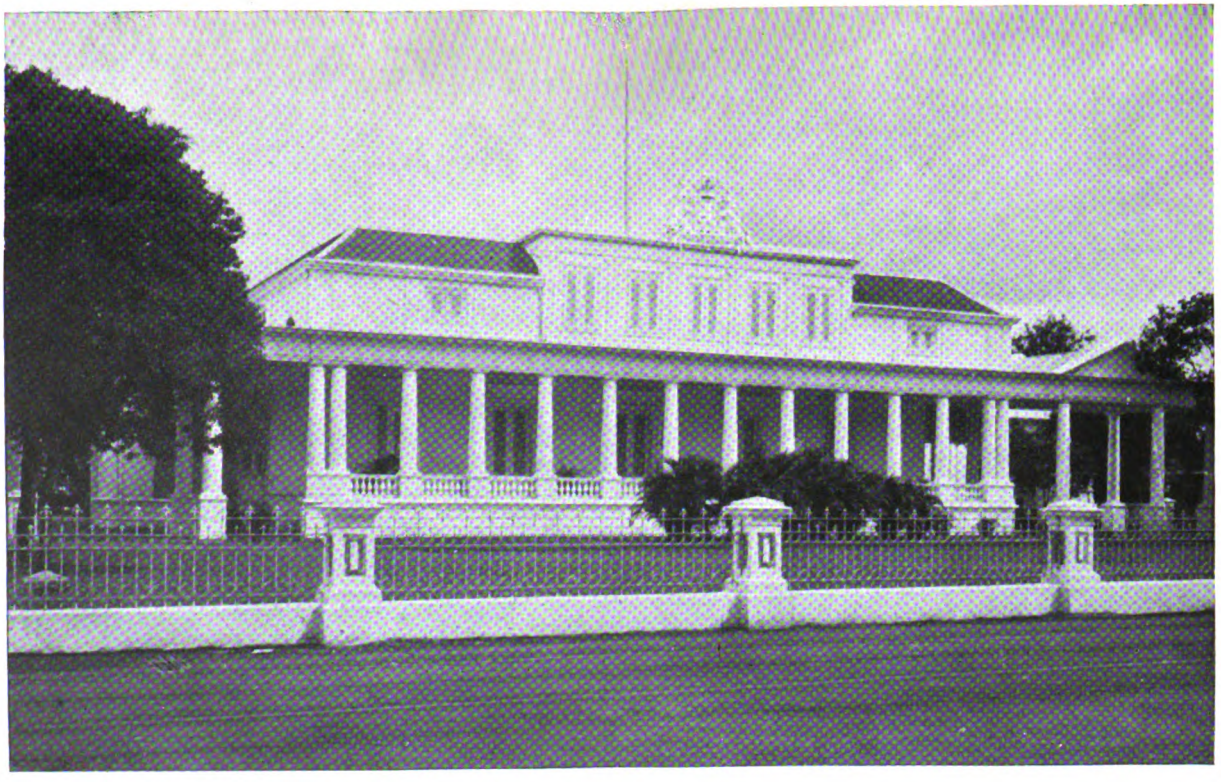
(2 Kanedjeng Towan Bessar Jan Pieterszoon Koen panèka kasebbhoet èđălem bhăbhăt tana Djlăbă ènjamaè *„Mo'rdjangkoeng Koněng"*. Dinèng artèna sapanèka: *moer* ra-kèra rèngkessanna otja' Portegis „Capitaômor" pangradjăna bhală-tantra ta-è'; djangkoeng-tèngghi; *koněng* ollè dădhi đări otja' Bălăndhă *„koning"* ardjlă (rato').

Sè djhoemennong Goepennor Djindrăl doe kalè, èngghi panèka molaè taon 1619-1623 sareng taon 1627-1629. Pasè băna nalèka taon 1629, èngghi panèka nalèka Soltan Ageng (Mataram) ngèppong naghără Bătawi.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Adjoenanna dhălemma Towan Bessar Goefennor Djindrăl è Rijswijk.

Original from CORNELL UNIVERSITY

Pongkoranna dhălemma Towan Bessar Goefennor Djindrăl.

Original from CORNELL UNIVERSITY
Digitized by Google
Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

È sakalènglèngnga lon-alon ghellă' bădă lorongnga rangkep doewă, ènggĥi panèka sè lowaran djhălăn radjă, sè dălemman nèng èbhădhi băt-lèbădhănna rèng adjhălan soko, sareng bhăngsa Èrropa ènjamaè: *trottoir* (maos: trottoar 1). Lorong angghăpanèka (trottoir) ètèmbhoek sareng băto sè ètjamporè asphalt tjè' bănnja'na, kantos ngalèksèr dhi-kadhiă palèstèran (kadhiá lorong radjă è Sorabhădjă).

Manabi orèng mèreng bhăb karadjă'ănna lon-alon Gambir ghellă', mastè pas ngèra, djhă' lon-alon angghăpanèka tanto saè; anangèng pangèra angghăpanèka kalèro, marghă boedjoeddhă ta' saè, karana tanana bănnja' bă'-lembingnga, ponapa polè rebbhăna ta' èparatènè (1).

Mongghing bără'-djădjăna lon-alon ghellă' aella' lorong, katèngal pongkoranna dhălemma Towan Bessar Goepennor Djindrăl ènggĥi panèka kalonggboeănna manabi kalerressan bădă è Bătawi.

Diadă'ănna angghăpanèka, lerres èpèngghirră lon alon (aella' lorong èkennengngè kantor tèleppon (teleſoonkantoor).

È pèngghir tèmorra lon-alon ghellă' bădă *settatsijoen seppoer N.I.S.* (2) sareng găridjă Protèstan, sè ènjamaè găridjă „Willems". Bhăngonna ata'na găridjă angghăpanèka boenter kebboeng dhi-kadhiă tjongkop astana Soltan Songennep. Dhinèng sè èbhădhi lai, abhăngon kadhi ata' sèrap.

Èpèngghir lao'na lon-alon bădă lodjhi karèsidènan sareng *sakola'an* hakim (Rechtsschool).

Dhinèng èpèngghir bără'na bădă bengko panjèmpennanna răngbhărăng kona atjem matjem, bhărăng rambing, ghăghăliăn, pakakas perrang, sareng èn-laènnèpon (Gebouw van het Bataviaasch genootschap van kunsten en Wetenschappen), sè ènjamaè „Museum", polè dhălemma Consul Djerman (Duitschland).

Ta' katjatora bădăna è djhălăn, kaoelă ampon napa' ka:

Museum (Ghedhoeng ghădjhă).

Bengko museum (moesioem) panèka sareng rèng Bătawi ènjamaè „gedong gadjah", marghă èadă'ănna bădă djhă'-ghădjhă'ăn dhimbhăghăna, mandjheng ètas sendhi lèpa'an abăk tèngghi. Tja'èpon,

(1) Lon-alon Songennep panèka kaètong bă'-djhoebăăn kadhibi' dări sa lhădjăna lon-alon è tana Madoeră; anangèng manabi tanana èbhăndhing sareng lon-alon Gambir kaètong saè.

(2) È naleka momolanna taon 1914 seppoer angghăpanèka èsèrènnaghi ka Goepermèn, pas anjama seppoer S.S. djhoeghăn; settatsijoen anjama settatsijoen *Weltevreden* otală settatsijoen *Gambir*.

Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY
Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

djhă'-ghădjhă'án angghăpanèka kèrèmanna Rato (Radjhă) Sèjem, mènangka dhăddhi tanḍhă panarèmana ka Kangdjeng Goepermèn, marghă saè arè Sennèn tangghăl 27 Maart 1871.

È ampèr aḍă'na (voorzaal) museum ghellă' băḍă artjana nem mègghi' djă-radjă dhi-kadhiă orèng paḍă ngangghoej senḍhi lèpa'an, adjhădjhăr wă'-ḍoewá'.

È museum bhoeroe băḍă pangkèngnga sè anjama *„kamar emmas"* Kamar emmas panèka tèngalanna tèra' kadhi sè rabák, marghă èangghădjă aèssè lamarè possa' aèssè bhăraang emmas èntèn. Dhinèng răng-bhăráng sè băḍă èangghădjă kabannja'an posakana para rato è tana Hinḍiă Nederland, kadhi:

1. Ko'-djhoeko'an kadjoe 2 mègghi'; bhărăng panèka èpangghi èattassa labăng ghăliḍhighănna karaton Djămbi nalèka taon 1858.

2. Pita bennang emmas ngangghoej maka ta Nederland sè èghăndjhărrăghi ka Toekoe Moeda Said Setija Maharadja, kapala perrang VII Moekim (Atjè) nalèka taon 1888. Anangèng nalèka taon 1896 pas èpondhoet polè, marghă Toekoe Moeda ghellă' ta' èsto.

3. Pèlor emmas anè, băḍă ghămbharră mowana manossa; matana ḍări èntèn (2 mègghi') ḍări Atjè.

4. Kerrès ellok „Baroe sembah" abinanna Soltan Bhăndjhărmasèn. Mèlana kerrès ghellă' ènjamaè „Baroe sembah", sabăb dhimèn Soltan sè èako dhăddhi Radjhă saamponna kaaghoengan kerrès ghellă'.

5. Korsè emmas Tja'na orèng, korsè angghăpanèka abhădhi nalèka paparènta'an Soltan Adam, Bhăndjhărmasèn.

6. Padjoeng karadjhă'ăn Bhăndjhărmasèn ḍări emmas, mandjheng ètengnga.

7. Manḍiră sottra konèng ngangghoej ghămbhăr bintang, asmana Alla, Nabbhi Mohammad sareng èn-laènna, patjara karaton Bănten. Manḍiră angghăpanèka ampon tjè' rosakka. Kontjo'na dhănanganna èpasangè oen-ḍăoenan konèngan. èokèr karawăngan ngangghoej ghămbhăr ḍoeḍoewá', mènangka panolak.

8. Mènangan ḍări pellokka pao djenggé ḍhămpè' sapasang, ngangghoej soko sowasa, patjara karaton Bănten.

9. Kakapa (lapa') bhăghoes, ḍări Bhăngkalan.

10. Korsè talèppokan 3 mègghi', dări kamarra tamoj è lodjhi karèsiḍènan Djoekdjăkarta, sè tèngghi saḍijă'án kalongghoeănna Pèjandhălem Soltan. Anangèng atoran angghăpanèka ladjhoe èobă sareng

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Goepennor Djindrăl Daendels; kalongghoeănna Soltan sareng Rèsidèn èpapadă.

11. Tamèng emmas sapasang, tjarana karaton Bhăngkalan; radjăna saghădddhăng tangghoeng.

12. Topi ghăloeddhroe tjelleng, sè sareng rèng Bhăngkalan ènjamaè „kottja tjabăng." Topi angghăpanèka ètaratasè ènten djă-radjă, bănnja'na 693 mègghi'; èpèngghirră èpasangè boeloena mano' potè.

Tja'na orèng kottja tjabăng ghellă' ghem-aghemmaona Pèjan-dhălem Panembhă'ăn Tjakraadiningrat VIII (1).

13. Kerrès sè Djăkapitoeroen dări karaton Bhăngkalan; pendhoegghă saparo emmas, saparo sowasa; landhijănna ètarètèsè ènten.

14. Talam emmas boenter èkaollè dări karaton Bhăngkalan. Èattasanna talam angghăpanèka bădă tolèsanna aksara Bălăndhă otja' Bălăndhă sareng aksara Djhăbă otja' Djhăbă; maksoddhă sapanèka: „Tandhă parèngettan dări Kompennè ka Panembhă'ăn Madhoeră, *Adipati Tjakradiningrat* (2), naleka orèng Madhoeră nolongè perrangnga Kompennè sareng orèng Inggris è Bătawi taon 1783.

Talam ghellă' manabi kaoelă ta' tahèlap èbhădhi dări emmas sabidhăk, berrăt 34½ (tello polo empa' satengnga) rènggit, kabellina f 2200 (doe èboe doe ratos ropèja), ètarèma'aghi nalèka boelăn Februari 1876.

15. Mandiră pandoella karaton Mekkasan. Mandiră angghăpanèka bădă ghămbhărră dhibă bhoeta „Tjengkara" negghoe' tjalo' sareng tamèng.

Laèn dări angghăpanèka è lamarè sè èpèngghir dădjă bănnja' răng-bhărăng sè amata ènten, bărlèjan, djămerroet, mamèran sareng èn-laènna. Èdălem lamarè angghădijă bădă sello' sapasang sareng kakalong padă amata bărlèjan tjè' radjăna. Saddjhegghă kaoelă ghi' ta' onèng nèngalè bărlèjan sè radjăna kadhi angghăpanèka.

Polè bădă kerrès ellok, sè alandhiăn emmas taratas bărlèjan sareng mamèran djă-radjă.

Dhinèng răng bhărăng sè bădă è lamarè angghădijă kabănnja'an dări Bhăli sareng Lombo'; bădă djhoeghăn sè dări Bornèo sareng Sèlèbes.

(1) Pèjan-dhălem angghăpanèka sèdhă boelăn Augustus 1883, èsarèaghi è asta boedina masèdhit kottja Bhăngkalan.

(2) Rokèra kaoelă Tjakradiningrat VIII, sabăb pacèdhăna nalèka boelăn Augustus 1783.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Saamponna bălăttra kaoelă sè ngal-nèngalè è pangkèng angghădjjă, pas ngallè ka pangkèng bănnèan, sè possa' sareng răng-bhărăng, ta' kaètong bărna otabă matjemma.

Èpèngghir ḍădjăna pangkèng panèka bădă marèjemma nè'-kènè' sètong èpanongko' ḍiattasanna lamarè pettè (*toonbank Bäl.*) Kontjo'na marèjem angghăpanèka abhăngon tjètakka olar sè anganga. Tja'na orèng, marèjem ghellă' èkaollè ḍări Atjè.

Neng-èeddhi'ănna marèjem ghellă' bădă sanapan ḍări Atjè amatjem-matjem tor dhă-njalèndhă, opama: Bădă sè elloppa tjè' panḍă'na, tapè radjăna salengngenna rèng towa; tèngalanna kadhi marèjem peltè'an, sè ngaugghoej popor. Polè bădă sè elloppa abăk radjă, tor tjè' landjhăngnga; ra-kèra ḍoe kalèna landjhăngnga elloppa sanapan sè kappra.

Ḍi bără'ănna marèjem olar ghellá', èattasanna lamarè pettè, bădă tanḍhoe korsèna ḍoeḍoewă' paḍă ngangghoej padjoeng. Dhinèng tanḍhoe angghăpanèka bekkas katètèanna Rato Bhăli. èkaollè nalèka taon 1906.

È ḍi bără'ănna tanḍhoe ghellă' bădă lamarè pettèna djhădjhăr ḍoewă, sè lao'an aèssè kalambhi sareng oto bessè abhăngon rantaj djhăliket, èngghi panèka angghoejjă kapala perrang bhăngsa Èrropa ghi' djhăman konana; sè djhoeng ḍădjă'ăn aèssè răng-bhărăng ḍări Papowa, Ḍăjă' sareng èn-laènna, opama: pana sareng ghănḍhibăna, tamèng, oto tamèng ḍări kolè'na bhoeroen alas, kakaloug sèjongnga tjèlèng sareng bănnja' matjem laènna.

Èḍălem lamarè sè pèngghir lao' bădă bhărăng anaman, angghi'ăn sareng tennonan amatjem-matjem padă bădhălăn Borneo sareng Sèlèbes. Èangghădjjă kaoelă nèngalè kalambhi sareng bhăkalla paḍă ḍări dhăloebăng kadjoe. Bhi-kalambhi bhoeroe bănnja' sè èpola (èpolas) kadhi djita, kantos ta' katara djhă' dhăloebăng.

Kaoelă pas nèngalè polè ka pangkèng sè djhoeng bără'ăn, èngghi panèka pangkèng kennengnganna bădjăng, topèng, ta'-bhoeta'an sareng sabhăngsana. Dhinèng bădjăngnga abărna empa, èngghi panèka:

a. bădjăng poerwo } Ḍări kolè'. Bădjăng angghăpanèka báḍă sè
b. bădjăng geḍḍok } abhăngon tjara (bădhălăn ḍări) Bhăli.
c. bădjăng kroetjil (kliti') ḍări kadjoe ghipèng,
d. bădjăng golè', ḍări kadjoe boengkol, asampèr.

Ḍiattasanna lamarè sè pèngghir ḍădjă (aḍhep ḍă' bără') bădă rèng-orèngan ḍoeḍoewă', radjăna dhi-kadhiă rèng towa, èngghi panèka Bhălădhibă (Rato Madhoeră) sareng Karèsna păḍă teppa'na atangdhăng.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Èḍălem lamarè bără' sè èpèngghir ḍădjă bădă kalambhi njalèndhă ḍoe mègghi' ḍări Bhăli, èngghi panèka padă ḍări pèssè kentang èto'or, tjora'na kadhi sèssè'. Pangèra kaoelă kalambhi ghellă' anḍi'na orèng soghi, angghoej dhir-èdhirră.

Samarèna ngal-nèngalè èangghădjă kaoelă pas ngallè polè, maso' ka pangkèng sè ră'-bără' kadhibi'. Pangkèng bhoeroe ta' patè bănnja' èssèna tor ghi' ta' èator ongghoe. marghă ghi' bhoeroe èèssè'è. Èangghădja bădă lamarè, sè aèssè răng-bhărăng ḍări Papowa sareng Ḍăjă' ana-bărna; bhăloeṭokanna tjèṭakka orèng sadjhăghăddhă; bădă sè ampon ronto ghighina, pas èpasang polè ngangghoej ḍhempol; sè èsoddhoe' sareng tombbăk kadjoe kantos terbhăs ka boen-emboenanna. Neng-èḍălem lamarè bănnèan polè badă tjèṭakka réng Papowa 2 mègghi' ghi' băloedjá, padă èbăḍḍhăi kopè gălbăs radjă èremrem è aèng kerras.

Èkala' panḍă'na tjarèta, kaoelă pas abăli ka pangkèng sè ḍi bără'ănna kamar emmas ghellă', ladjhoe kalowar ka lao'anna lèbăt labăngnga sè djhoeng bără'án. Ḍalowaranna labăng angghădjă bănnja' băto djă-radjă adjhădjhăr ḍă' lao', padă bădă tolèsan aksara Djhabă konana; tolèsanna tjè' sarana bătja'anna, tor ampon bănnja' sè ngèrngèr, kantos para' èlanga. Dhinèng monjèna tolèsan ghellă' mètorot katerranganna orèng sè onèng matja tor ngartè ka otja'na: nerrangngaghi, tana sè èpasangè băto ghellă' kaaghoenganna Rato Ano, èparèngngaghi (èghăndjhărrăghi) ka Ano.

Mongghing tèmorra băto ghellă' bănnja' artjana, amatjem-matjem, adjhărdjhăr ḍă' bără' ḍă' tèmor kantos napa' kaḍălem labăngnga ampèr adă' (è bără') sè kasebbhoet èadă'. Èangghădjă bădă artjana sapè tjè' radjăna, anjama „Lemboe Andini" (1), èngghi panèka katètèanna Ghoeroe.

È kontjo' lao'na djhărdjharănna băto sè atolès ghellă' bădă pèjatan dhimbhăghă sareng bhellingnga, opama: dhăngdhăng, egghoeng, talam, pandjhăng sareng èn-laènna. Răng-bhărăng dhimbhăghăna bănnja' sè abăng-lobăng, marghă ampon padă wa-towa. Tja'èpon răng-bhărăng angghăpanèka pangghiăn neng-èḍălem tana.

Kaoelă pas maso' ka pangkèng sè neng-è tèmoranna bhărăng dhimbhăghă ghellă', èngghi panèka sè aèssè o-paraoan, sampan,

(1) Lemboe = sapè Andini = èngghi sapè.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

pakakas mèghă' djhoeko' (è tasè' otabă è songaj) bhătĕk ana-bărna sareng èn-laènna.

Ta' katjatora kăbădă'ănna răng-bhărăng èdălem pangkèng ghellă', kaoelă pas ngallè polè, maso' kadălem pangkèng kènè', sè ènjamaè *„Compagniekamer"*. Dhinèng èssèna pangkèng ghellă' răng-bhărăng sapattjrèna èssèna roma, kadhi: randjăng saparadhek, lamarè, dhămar, mèdjă sareng èn-laènna.

Èlowar labăngnga pangkèng ghellă' (di dădjă'ănna) bădă eddjhăm sèttong tjè' radjăna, ènggbi panèka èkaollè dări kotta Bătawi ladjoe.

Dări angghădijă kaoelă adjhălăn dă' tèmor lèbăt diădă'ănna kamar bibliotheek, abăli ka ampèr adă' ghellă', pas maso' ka pangkèng sé pènggbir lao', ènggbi panèka *pangkèngnga pèssè*. Èdălem pangkèng angghădijă bădă lamarè pettèna pan-saponapan mèggbi' padă aèssè pèssè kona sareng pèssè mangkèn dări man-ka'imman naghără, opama: dari Amèrika, Inggris, Parasman, Djirman, Itali, Toerki, Roeslan, Tjèna, Djeppang, Sèjem, sareng èn-laènna. Boedjoeddhă amatjem-matjem, bădă sè boenter, boenter alobăng ètengnga, abhoetjo, boengkol sareng èn-laènna. Radjăna pèssè sè boenter bădă sè padă sareng tjongappa ghellăs, ènggbi panèka pèssè Sèjem. Dhinèng sè èbhădhi pèssè ghellă' ènggbi amatjem-matjem djhoeghăn, opama: emmas, salaka, dhimbhăghă, konèngan, dhătoebăng sareng èn-laènna.

Laènna pèssè, èdălem lamarè pettè ghellă' bădă madălina amatjem-matjem, dări emmas, salaka, dhimbhăghă saren ghăngsa (proenggoe).

É dădjă labăngnga pangkèng ghellă' (sè èlowar) bădă rèng-orèngan (artja) kadjoe asoerbăn, ènggbi panèka ghămbhărră bhăngsa 'Arab wăli karamat, Sjèh Mansoer asmana, sèdhă è Bănten. Kakaramatanna wăli angghăpanèka kalonta ka man-kaamman. Sakèng dari karamatta, artja ghellă' dhăng-kadhăng èbhădhi panjadhărănna rèng Bătawi, èsabă'i kembhăng kadhi rèng èntar ka makam.

Saamponna marè ngal-nèngalè èangghădijă kaoelă pas palèman noro' lorong dă' bără' è di dădjă'ănna museum. (Lorong angghăpanèka atjampo sareng lorong radjă sè dă' dădjă dă' lao' èboedianna museum). Sanapa'na ka lorong radjă bhoeroe kaoelă pas nompa':

Ettrèm èlèstrik B.E.T.M. (Batavia Electrische Tram Maatschappij).

Ettrèm sè ètompa' kaoelă bhoeroe dăteng dări dădjă (Harmoenie) bhădhi terrosa dă' lao' ka Tanaabang, Koendangdija (kotta Parijs),

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Palpotè (Kramat) abhiloek ka' Pasar Sennèn teroes ka kotṭa Ènten (Bătawi).

Ettrèm èlèstrik: panèka ta' èèrèt pa-ponapa, kadhi njamana nèng èpadjhălăn sareng èlèstrik; kabăḍă'ănna kadhi èbăbă panèka:

Ḍiattasanna tarèksina (karètana) lerres èbhăktengngana băḍă tjolpattjol bessèna, landjhăngnga pata sadeppa lebbi. Bhoengkèlla tjolpattjol angghăpaneka tjeka' ka ata'na tarèksina tor kèngèng èjerlèjer; è kontjo'na băḍă roḍăna nè'-kènè' sè alegget kadhi ling-ghilingnga takal. Leggeddhă roḍă angghăpanèka èlalkettaghi ka kabă', sè èkenṭeng ḍiattasanna karèta noro' salandjhăngnga errilla. Manabi ettrèmma adjhălăn, roḍă angghăpanèka pas apèddhel; dhăddhi padjhălănna pattjolla ngalèksèr (lotjèr). Kabă' sè èlalkettè roḍăna tjol-pattjol angghăpanèka băḍă èlèktrissa, èngghi angghăpanèka sè madjhălăn ettrèmma.

Ettrèm èlèktris panèka nèng mowa' orèng bisaos. bhoenten ta' abbăkta ghăroebhăk kadhi ettrèm settoem; bijăsana namong ḍoewă karèta, karètana èngghi nè'-kènè', manabi possa' sadhădjă pata aoso' ± 100 orèng. Ḍhăng-kadhăng kantos tello' tarèksi.

Tja'èpon ettrèm èlèktris ghellă' èbăḍhi nalèka taon Bălăndhă 1898 èngghi panèka ettrèm èlèktris sè momolan è tana Hinḍiă Nederland.

Katjatora kaoelă sè ongghă ka ettrèm èlèktris ghellă' teppa' neng-è Gang Trivelli; saamponna napa' ka Gang Bringkok (Laan de Bruyn Kops), lerres èaḍă'na kantor D. P. M. (*Dordtsch Petroleum Maatschappij*) è tèmor songaj kaoelă nèngalè dhălemma Konsoel (Consul) Amèrika ḍădjă, èngghi panèka băkkèlla pamarènta Amèrika, sè kawădjibhăn ngaonèngè kăbăḍă'ănna rèng-orèng Amèrika sè paḍă enneng è naghără Bătawi sareng è èn-laèn naghără sè èlantoaghi. Kadjhăbhă Konsoel Amèrika è Bătawi panèka ghi' bădă pan-saponapan Konsoel polè ḍări èn-laèn naghără, kadhi Consul Groot Brittannie en Ierland (Inggris), Denemarken, sareng èn-laènnèpon.

Saamponna ettrèm napa' ka passar Tanaabaug, tor ampon alèggoe' ḍă' tèmor, è ḍi lao'anna djhălănna ettrèm (mèngghir lorong) kaoelă nèngalè bhăṭèk sadjhăghăddhă; băḍă sè ghi' bhoeroe marè èbhăṭèk. bădă sè ampon èbeddhel; sabănnè băḍă sè ampon èsoghă sareng sè ampon èlorot. Bhăṭèk angghăpanèka èdjhoewăl ka man-kaamman naghără; somèlèa è Madhoeră èngghi bădă djhoeghăn rèng adjhoewăl. Dhinèng

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

bhaṭèk ghellă' sareng rèng Songennep ènjamaè „*karèt Bătawi*", margha bhăḍhiänna orèng kampong karèt (1).

Ta' katjatora bădăna è djhălăn, ettrèm saamponna megghă'ă djhălännа soppoer Bătawi — Bogor (S.S.) pas napa' ka sèttong kampong sè bännja' bengko gheḍḍhoengnga djă-radjă tor ghi' paḍă njar-anjar, èngghi panèka sè ènjamaè.

Kampong Nieuw Koendangdija (Koṭṭa Parijs).

Ko-bengko ghellă' paḍă apangghoeng; bhăngonna kèngèng èkotja' samatjem sadhădjă; sè anḍi' ko-bengko angghăpanèka sadhădjă Maskeppè sè anjama (Naamlooze Venootschap) „*De Bouwploeg*".

Sarrèna bengko ghellă' paḍă njar-anjar, tor tèngalanna è kennengngan angghăḍijă dhi- kadhiă koṭṭa sè bhoeroe dhăddhi, mèlana kèngèng ènjamaè „*koṭṭa anjar*".

È paddhoe tèmor-lao'na tapakḍăngḍăngnga djhălănna ettrèm sareng seppoer ghellă' băpă bengko tjè' radjăna, pangghoengnga soson tello, èngghi panèka saddjhăna èbhăḍhiă kantorra „Bouwploeg" ghellă'. Lerres èpèngghirră ata'na kantor ghellă' sakalènglèng masang tolèsan aksara Bălăndhă monjèna „N. V. De Bouwploeg". Tong-sèttongnga aksara angghăpanèka paḍă èpasangè èlèktris nè'-kènè' pata satanèker kantos narèktèk; tèngalanna kadhi sè ètaratas mamatan. È bădjă malem panoddjhoe petteng boelăn, ra-aksara ghellă', sarat aksara dhămar.

Prandhinèng bhăndhăna *bouwploeg* sè abhăḍhi koṭṭa Parijs ghellă', tja'èpon f 1500 000 (sèttong satengnga djoeta ropèja').

Saamponna ettrèm napa' ka settatsijoen Mèntèng (è Koendangdija) kaoelă pas toron, ladjhoe adjhălăn soko noro' lorong sè djhoedjhoek ka tèmor-lao' (lorong Tjikini). Ra-kèra padjhălänan 5 mennèt ḍări angghăḍijă, è tèmor djhălăn kaoelă nèngalè pakaranganna:

Kebbhoen binatang (Planten-en Dierentuin).

Kebbhoen binatang panèka samangkèn èkaanḍi' sèttong kompolan (vereeniging) bhăngsa Erropa. Ghi' lambă' kaaghoenganna *Radhin Salèh*, èngghi panèka orèng Djhăbă sè kaalok talèbăt pènter aghămbhăr.

Manabi orèng mèreng njama (Planten- en Dierentuin Băl. = kebbhoen boe-tomboeăn sareng bhoeroen alas) tanto pas njakkra, djhă' kebbhoen ghellă' aèssè sabărnana boe-tomboeăn sareng bhoeroen

(1) Kampong Karèt panèka mongghing lao'na pasar Tanaabang.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

alas. Pangèra angghăpanèka padjhăt tjè' lerressa, tapè ghi' lambă'; samangkèn nèng karè njamana bisaos, sabăb boe-tomboeăn sareng bhoeroen alassa ampon paḍă èallè ka Bogor (Buitenzorg).

Samangkènna kebbhoen binatang ghellă' nèng èbhădhi kennengnganna: mèn-rammèn, patembhoengan (voetbal sareng tennis Băl.) sareng èn-maènan sapatoe roḍă (rolschaatsen Băl.)

Saamponna kaoelă marè ngal-nèngalè è kebbhoen binatang ghellă' ḍări lowar (ḍiḍălemmanna kaoelă ampon onèng nèngalè djhoeghăn nalèka bădă tètèngghoen) pas terros adjhălăn ḍă' lao'. Ra-kèra ollè 5 mennèt, kaoelă pas abhiloek ḍă' tèmor, noro' lorong sè anjama „Gang Radhin Salèh" (Raden Salehlaan Băl.).

Katjatora saamponna kaoelă para' napa'a ka pèngghir bără'na songaj Tjikini, è ḍădjă djhălăn kaoelă nèngalè bengko pangghoeng abăk radjă tor abăk saè èngghi panèka

Roma sakè' Tjikini.

Tja'èpon roma sakè' angghăpanèka andi'na kompolan (vereeniging sè anjama „Emma-gesticht." Dhinèng ghoenaèpon èngghi èbhădhi kennengnganna nambhăi sareng aberri' pondhoeghăn ka rèngorèng sè sakè', ta' mèlè bhăngsa.

Sarrèna maksoddhă vereeniging ghellă' saè, atotolonga ka rèng sakè' tor ta' mèlè bhăngsa, dhăddhi Kangdjeng Goefermèn njombhăng ongkossa (aparèng subsidie) sakadhărră.

Tja'èpon, roma sakè' Tjikini ghellă' *bekkas dhălem kalongghoeanna* Radhin Salèh, èngghi panèka bengko bhăngon tjara Èrropa sè momolan è tana Hinḍiă Nederland.

Lerres èaḍă'ănna roma sakè' Tjikini ghellă' bădă lorong ḍă' lao', Gang Vios (Vioslaan) njamana, èngghi panèka djhălăn ka

Patembhoengan (Voetbalterrein Băl.) Vios.

Patembhoengan panèka andi'na *Voetbalclub „Vios"*.

Prandhinèng rèng-orèngnga Voetbalclub Vios panèka kalonta pènter maènna, sabăb somèlèa sè amaèn bhăngsa ngongoḍădhăn (kabănnja'-an morèd H B.S) tapè ghăsèk mennang amoso orèng ger-djăngger. Lamala kabărră èngghi ghăsèk djhoeghăn mennang amoso Voetbalclub ḍări laèn naghără, sè alorok ka Bătawi, opama: ḍări Samarng, Sorabhădjă sareng èn-laènna. Pramèla Voetbalclub Vios ghellă' dhăddhi dhir-èdhirră rèng Bătawi.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Rèng-orèng è Bătawi panèka kaètong paḍă tjè' maèrra nèngalè voetbal (1), sabăb somèlèa èpèntaè bădjărăn sabinggoel bănnja' saos rèng sè nèngalè, kantos atjet-lettjet. La-mala sanaddjhăn bădă sè bădjărănna ghăn saitji, kadhi neng-èḍălem pakaranganna kebbhoen binatang, rèng sè nèngalè èngghi ghi' possa' saos.

Kaoelă mèreng kabăr terrang, djhà' nalèkana Voetbalclub Vios èlorok ḍări laèn naghără, bădă rèng nèngalè sè apo'-sapo' sambi apèpèlès, marghă kalerressan sakè' panas; mèla èdjă-kadjă, sabăb manabi kantos ta' kèngèng nèngalè, polana panjakètta ghellă', abă'na arassa rogi radjă.

Anangèng monggoe ka bhăngsa santrèna, èn-maènan voetbal ghellă' ta' è kaghijări, marghă asal-ḍimolana èn-maènan angghăpanèka tja'èpon ro-nèro *Radjhă Jazid bin Mocawijah* sè ngetțok tor dhoe'-nandhoe' sèrana Sajjidina Hosèn (2). Tja'na sabănnèna kaol manabi orèng sè ampon onèng ka asal-ḍimolana èn-maènan ghellă' mangka arassa bhoenga nèngalè tembhoeng sè èdhoe'-tandhoe', angghăpanèka dhi-kadhiă sè bhoenga djhoeghăn nèngalè sèrana Sajjidina Hosèn, èdhoe'-tandhoe' Radjhă Jazid bin Moeawijah.

Katjatora è nalèka sèttong arè bădjă ghoe-lagghoe kaoelă èntar lăn-djhălănan ḍă' ḍădjă è lorong Kramat. Sanapa'na ka ghălăḍhăgghă songaj Kramat (Kwitang) kaoelă pas abhiloek ḍă' bără', noro' lorong sè anjama „Lorong Djindrăl laot" (Defensielijn van den Bosch). Saamponna napa' ka tèmorra songaj Tjikini, è ḍădjă djhălăn kaoelă nèngalè bengko abăk radjă tor saè, èaḍă'ănna labăngnga èdjăgă sarḍăḍoe Bălăndhă, èngghi panèka.

Dhălemma Djindrăl laot.

Prandhinèng dhălemma Djindrăl laot ghellă' è rè-saarèna masțè èdjăgă sarḍăḍoe Bălăndhă, sè atopi djhămbhoel sareng ngangghoej poelasir. Djhoeghăn manabi Djindrăl ghellă' kalerressan bădă è kapal perrangnga, dhălemma ta' èdjăgă.

(1) Voetbal panèka sareng rèng Bătawi kappra ènjamaè „eggoel."
(2) Sajjidina Hosèn parèka bădjăna Rasoeloellah. Saamponna Sajjidina Hosèn sèdhă. Radjhă Jazid pas èsèdhăi po-sapopona. Karatonna ladjhoe èghăntè Zainal-'abidin, èngghi panèka pottrana Sajjidina Hosèn. Pangkat angghăpanèka ladjhoe terros ron-tèmoron ka pottra-bădjăna Rasoeloellah.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Djindrăl laot panèka sè ngapalaè bhălă-tantra tasè' sareng Ḍepartemmèn Marine, njamana pangkatta: „*Commandant der zeemacht en Chef van het Departement der Marine in Nederlandsch Indie*".

Ḍări angghăḍijă kaoelă pas terros adjhălăn ḍă' bără'. Sanapa'na ka ḍi bără'ănna ghălăḍhăgghă songaj Tjikini ghellă, è lao' djhălăn (è kampong Parapatan) kaoelă nèngalè bengko abăk radjă, èngghi panèka kantor

Observatorium.

Observatorium panèka kennengngan pangokoranna radjă kènè'na odjhăn, tanḍes lèrèna angèn, ghăntjang lèrèna onḍem, panas tjelleppa hăwă, bännja' sakonè'na kokossa aèng sareng èn-laènna.

Siamponna marè ngal-nèngalè èangghăḍijă kaoelă pas èntar ka

Sakola'an Ḍoekter Hinḍiă Stovia (School tot opleiding voor Indische Artsen).

Èanghăḍijă kaoelă èater morèd bhängsa Maladjoe kasorang, ngal-nèngalè pan-ponapan sè nè-anè. Ḍă'-aḍă'na kaoelă èadjhăk ka pangkèng pètak landjhăng (ta' masang labăng), èdhoedhoei kopè gălbăs pan-saponapan mèggbi', aèssè băi' ḍălemma manossa, sè kèngèng panjakèt, opama: bhără, atè, perro' sareng èn-laènna.

Laèn ḍări angghăpanèka èangghăḍijă kaoelă nèngalè kopè gălbăs pan-saponapan mèngghi' paḍă tjè' radjăna, aèssè bhăbhădji' (1) matè, radjă kènè'. Mètorot katerranganna morèd sè ngater ghellă', bhăbhădji' bhoeroe băḍă sè aomor 40 arè (ghi' ta' aboedjoet bhăbhădji'), 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, sareng 9 boelăn.

Parandhinèng èssèna pè-kopè ghellă' mèlana kowat ètaro abit (ta' abăoe), sabăb păḍă èremrem è *alkohol* (sapirtoes mornè).

Samarèna ngal-nèngalè èangghăḍijă kaoelă pas èadjhăk nèngalè ka pangkèng pètak sèttongnga. Èangghăḍijă kaoelă nèngalè lang-tolangnga manossa. Polè băḍă tèroanna (tatènḍhă'ănna) băgiănna bhădhăn sareng băi' ḍălemma manossa. Laèn ḍări angghăpanèka kaoelă nèngalè rasopanna tolangnga bhoeroen alas nè'-kènè', opama: tolangnga mano', kata', olar sareng èn-laènna. Lerres è paddhoena pangkèng

(1) Bhăbhădji' ghi' èḍălem taboe'.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

angghădjiă kaoelă nèngalè bhăloeţokanna tjèţakka ghădjhă tjè' radjăna èlèro' è mobin.

Sareng ampon marè ngal-nèngalè èangghădjiă kaoelă pas èadjhăk ka èn-laèn kennengngan. Panèngalan kaoelă èangghădjiă korang parlo èterrangngaghi èka'ijă sadhădjă.

Èkala' lekkassa tjarèta kaoelă pas kalowar ḍări sakola'an ghellă', ladjhoe adjhălăn ḍă' ḍădjă. Ta' katjatora bădăna è djhălăn kaoelă napa' ka bhintèng tana, sè sareng rèng Bătawi ènjamaè

Geḍḍong petteng.

Bhintèng tana angghăpanèka para' èkalènglèngana songaj. sabăb sè taḍă' songajja nèng èpènggbir ḍădjăna. Bhăngonna ta' aboedjoet kadhi bhintèng tana onggboe, sabăb ḍări djhăoena ghi' katèngal dhikadhiă bengko. Ponapa polè ènga'-tengnga'anna bădă manarana nonggoel (tèngghi), tje' moḍḍhăna ka djhăoena; è kontjo'na bădă eddjhăm sareng lontjèngnga.

Ata'na bhintèng ghellă' ngalènglèngè manarana, èḍiattassanna ètèmbhoeghi tana kantos rampa kadhi lorong, tor è kangan katjèrra èpasangè paghăr bessè.

Tja'na orèng, bhintèng tana ghellă' ghi' lambă' èdjăgă sarḍăḍoe kadhi kapprana bhintèng; anangèng samangkèn bhoenten, nèng ètoghoei sarḍăḍoe ta' negghoe' pa-ponapa (ta' asèkep). Bhintèng angghăpanèka mangkèn èbhădhi tangsèna sarḍăḍoe *schutterij*, èngghi panèka sarḍăḍoe kampongan, sè èwădjippaghi adjăgă naghără è băkto bădă perrang.

Manabi lerres arè Ahat bănnja' orèng sè apalessir kaḍiattasanna bhintèng ghellă', sabăb ḍări angghădjiă bănnja' panèngalan sè è-saè; ponapa polè pakaranganna aop, bănnja' kadjoeăn radjăna, tor èpasangè korsè sareng băngkoe bessè bhădhi paboe-amboeănna rèng-orèng sè apalessir èangghădjiă ghellă'.

Laèn ḍări sè kasebbhoet èantarana bhintèng (ḍi tèmoranna) sareng labăng aḍă'na bădă artjana rèng bibinè' akalèmbăng nongko' ètas pèlar tèngghi. Pèlar angghăpanèka masang sendhi abăk tèngghi djhoeghăn. Sendhi bhoerce apentè 4 mèggbi' è bără': è tèmor, è ḍădjă sareng è lao', paḍă èrèndoei tjan-matjanan bălăndhă.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Pasarèanna Djindrăl Michiels.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
CORNELL UNIVERSITY

Artja parèngettan perrang Atjè
(A t j e h m o n u m e n t è W i l h e l m i n a p a r k).

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google
Original from
CORNELL UNIVERSITY

Prandhinèng ghoenana artja ghellă' èbhădhi parèngettanna Goefermèn Bălăndhă sè mennang aperrang è Atjè, èngghi panèka nalèka taon 1896. Artja angghăpanèka ènjamaè tjara Bălăndhă: Atjehmonument; èangghădijă bădă bhoen-kebbhoenanna, ènjamaè Wilhelminapark.

Saamponna marè ngal nèngalè èangghădijă kaoelă palèman lèbăt labăng adă'na.

È tèmor djhălănna pakaranganna bhintèng ghellă', lerres è dădjă djhălănna lorong sè dă' tèmor bădă bengko pangghoeng tèngghi, ètas boeboenganna bădă tolèsanna aksara bessè èkenteng sareng kabă' monjèna: Koninglijke Paketvaart Maatschappij, (K. P. M.), èngghi panèka kantorra maskeppè angghăpanèka.

Katjatora kaoelă sè palèman ghellă' adjhălăn dă' tèmor noro' lorong kantor eppos, lèbăt èeddhi'ănna ghălădhăk Pasar Baroe sareng lorong sakola'an (schoolweg) kangsè ka errilla ettrèm èlèktris è lorong sè dări Sennèn (lao') ka Bătawi (kotta ladjoe). Lorong sè terros dă' tèmor anjama Gang Marine (Marinelaan), marghă è kanganna lorong angghăpanèka bădă kantoor *Departement Marine*. È pakaranganna kantor angghădijă kaoelă nèngalè tèjang tènghhi 2 mègghi' ètèng-kentengngè kabă', dhi-kadhiă tèjangnga kapal, èngghi panèka pakakas tèlègram sè ta' nangghoej kabă', sareng bhăngsa Bălăndhă ènjamaè pakakas

Draadlooze telegraaf.

Pakakas angghăpanèka tjè' radjăna ghoenana, sabăb kèngèng èangghoej makèrèm kabăr tèlègram ka kapal ètengnga tasè'; djhoeghăn kapal sè èkèrèmè kodhoe andi' pakakas angghăpanèka kèja.

Saopama bădă orèng andi' bhărăng tjèttjèr èattas kapal, sè ampon aladjăr, angghăpanèka kèngèng èkawăt, sopadjă bhărăng ghellă' èsarèaghiă Dhinèng djhălănna ngawăt sapanèka: Sorat kawătta kodhoe èpassra'aghi ka kantor eppos, sopadjă eppos angghădijă ngèrèmmaghiă ka kennengnganna „draadlooze telegraaf" ghellă' (1).

Èkala' pandă'na tjarèta kaoelă pas nompa' ettrèm èlèktris èntar ka Bătawi. Ta' katjatora bădăna è djhălăn, kaoelă ampon napa' ka lorong tapakdăngdăng mongghing tèmor-lao'na settatsijoen S. S. (2)

(1) È Sitoebăndă sareng è Sabăng èngghi bădă pakakassa kadhi angghăpanèka djhoeghăn.

(2) Settatsijoen angghăpanèka molaè taon 1914 ènjamaè „Batavia Zuid", sabăb settatsijoen N. I. S. ampon èbelli Goefermèn

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

lerres è tèmor songaj, pas terros adjhälän ḍă' bărä', ladjhoe alèggoe' ḍă' ḍädjă noro' lorong „Binnen Nieuwpoortstraat". Ra-kèra djhăoena 400 M. ḍări tapakḍăngḍăng ghellă' kaoelă nèngalè bengko ghedḍhoeng radjă aḍhep ḍă' ḍädjă, èngghi panèka

Kantor bitjara (Stadhuis).

Boedjoeddhă kantor bitjara panèka abhăngon bengko landjhăng malang ḍă' bără' ḍă' tèmor, apangghoeng tonḍhă ḍoewă. Èaḍă'na, lerres èbhăktengnga, masang penṭèl apangghoeng djhoeghän. Lerres ènga'-tengnga'anna tjampona ata'na penṭèl sareng ata'na bengkona bäḍă manarana abhăngon masaghi bälloe' atjanḍilă katja, tor bäḍă lontjèngnga. Ḍiattasanna manara angghăpanèka masang tjol-ontjol bessè boengkol nè'-kènè'; èkontjo'na masang pèlor lang-kalèng malang ḍă' bărä' ḍă' tèmor sareng djhämparèng, kontjo'na aḍhep ḍă' ḍädjă. Laèn ḍări angghăpanèka bäḍă bessèna polè alandjhängnan sareng tjol-ontjol bhoeroe èbhăḍhi pangondjhoeghănna manḍirä. Èpèngghir aḍă'na ata'na pangghoengnga penṭèl ghellă', lerres è djhoedjhoeghănna manara, bäḍă artjana rèng bibinè' abhetbhet tèngal tor negghoe' tèmbhängan.

Prandhinèng ghoenana pèlor lang-kalèng, djhämparèng sareng rèng-orèngan sè abhetbhet tèngal tor negghoe' tèmbhängan ghellă', èbhăḍhi rarengghăn ngèras parsemmon. Artèna ra-kèra kaoelă kadhi èbäbă panèka;

Pèlor lang-kalèn, dhäddhi parsemmonna, djhä' sè anḍi' kantor ghellă' anḍi' bhälä-tantra, sè onèng nola' moso sareng kakowatanna pèlor.

Djhämparèng nanḍhä'ăghi, djhä' kontjo'na nodhoeăghi ara „ḍädjă".

Tèmbhängan dhäddhi parsemmonna kaadhilänna pangadhilän sè marèksa (nèmbhäng) kabäḍă'ănna parkara.

Abhetbhet tèngal dhäddhi parsemmonna djhä' orèng (hakim) sè negghoe' pangadhilän, ta' ngabăs kabäḍă'ănna rèng sè èadhili, ta' mardoeli radjă kènè'na otabă tjelleng-potèna kolè'na, artèna: adhil ongghoeăn.

Samangkèn kaoelă nerrangngaghiă asal-ḍimolana kantor bitjara ghellă' Tja'na orèng: kantor bitjara panèka èbhăḍhi ghi' nalèka djhämanna Kompennè, èngghi panèka molaè èbhăḍhi nalèka tangghăl 25 Januari taon 1707, lerres nalèka paparènta'anna *Goepennor*

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Djindrăl Joan van Hoorn; marèna nalèka tangghăl 10 Juli 1710, èngghi panèka nalèka paprènta'anna *Goepennor Djindrăl Abraham van Riebeeck.*

Mèlana kantor ghellă' ènjamaè „kantor bitjara" (Stadhuis), sabăb nalèka djhămanna Kompennè èbhădhi pabălgăddringanna *„Golleye van schepen"*, èngghi panèka para pangradjă è tana Djhăbă, sè dhăddhi băkkèlla Kompennè.

Dhăddhi terrang, djhă' răng-bhărăng parsemmon ghellă' mongghoe ka bălgăddringanna „College van schepen".

Dări adă'na kantor bitjara kaoelă adhep dă' tèmor nèngalè bengko abăk radjă adhep dă' bără', èngghi panèka

Raad van Justitie.

Èadă'na Raad van Justitie ghellă' bădă lon-alonna nè'-kènè' anjama. *„Lon-alon Kantor-bitjara".*

Saamponna, kaoelă pas terros adjhălăn dă' dădjă noro' djhălănna ettrèm, lèbăt lorong „Prinsenstraat". Ta' saponapa abiddhă kaoelă pas napa' ka labăng ghăliḍhighăn băto sè malang è lorong dă' bără' dă' tèmor. Ghăliḍhighán angghăpanèka sareng rèng Bătawi ènjamaè:

Kotta Ènten.

Tja'na orèng, labăng ghăliḍhighăn „Kotta Ènten" panèka èbhădhi asareng sareng kotta Bătawi, èngghi panèka nalèka taon Bălăndhă 1619. È nalèka angghăpanèka labăng ghăliḍhighăn ghellă' atjampo sareng paghăr alas sè matessè kotta Bătawi; nangèng saamponna Kompennè èghăntè Goefermèn (1) Bălăndhă paghăr alas ghellă' pas èrombă', nèng èpakarè ghăliḍhighănna bisaos, èbhădhi nè-anèan (2).

Labăng ghăliḍhighăn Kotta Ènten panèka ta' ngangghoej dăoen; sè mènangka adhegghă kangan katjèr ghedḍhèng tjè' kandhellă. Lèbarră labăng ghăliḍhighăn ghellă' 20 dhindhăk (± 9 M.), tènghina ra-kèra padă sareng lèbărră.

(1) Oost Indische Compagnie sè massra'aghi tana Hindiă ka Goefermèn Bălandhă nalèka taon Bălandhă 1795

(2) Tja'èpon, lambă' ghi' djhămanna Kompennè, sadhădjă bhăngsa Bălandhă kennengnganna apolong, ta' sat-mèsat; kennengngan angghăpanèka èkalènglèngè paghăr alas.

Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY
Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

È kangan-katjèrra labängnga ghäliḍhighän ghellä' bäḍä artjana ḍäḍoewä' lakè'-binè' päḍä tjelleng molos aḍhep ḍä' lao'. Sè è bärä' lalakè', negghoe' tombhäk; sè è tèmor bibinè' èngghi negghoe' tombhäk djoeghän. Ghoenana artja angghäpanèka nèng èbhäḍhi rarengghänna labängnga.

Prandhinèng asal-molana „Koṭṭa Èntèn" ghellä', kadhi èbäbä panèka:

È nalèka taon Bäländhä 1602 (momolanna Kompennè ngadhek) Kompennè mellèa tana Bätawi ka Pangèran Djäkarta nèng salowarra kolè'na kerbhoej. Sarrèna tja'na pangghäliänna Pangèran Djäkarta tana salowarra kerbhoej panèka tjè' sakonè'na, dhäddhi Kompennè sè mellèa tana ghellä' èlèllanè. Kompennè pas ngala' kolè'na kerbhoej sèttong, èkerra' èpanè'-kènè'èkaghäbäj talè, ladjhoe èdjhirdjhir èkèterraghi ka tana sè èkakareppè, èngghi panèka monggbing è bärä'-ḍädjäna labäng ghäliḍhighän ghellä; ollèna tana sè èkèterrè talè kolè'na kerbhoej ghella' tjè' lowarra, tjokop èpaddhegghi bengko radjä.

Saamponna tana ghellä' marè èbelli, pas èpaddhegghi lodjhi sareng goeḍäng, èngghi panèka èbhäḍhi kennengnganna pangradjä sareng dhäghänganna Kompennè. È angghäḍijä èdjägä sarḍäḍoe, è paddhoena pakaranganna paḍä èpasangè marèjem sèttong èbäng tor päḍä bäḍä njamana bi'-dhibi'. Opama:

sè paddhoe tèmor-lao' ènjamaè *diamantspunt* = *paddhoe ènten*,
„ tèmor ḍädjä „ *goudspunt* = *paddhoe emmas*.
„ bärä'-ḍädjä sareng bärä'-lao' ..... (kaoelä ta' onèng).

Amarghä ḍäri njamana marèjem angghäpanèka, kennengngan di tèmoranna lodjhi ghellä' ladjhoe kappra ènjamaè: *emmas enten*; bit-abit, saamponna lodjhina (1) èromba', pas karè otja' „*ènten*" malolo terros kantos mangkèn. Dhäddhi samangkèn njata, djhä' sè ènjamaè „Kotta Èntèn" ghellä' salerressa bännè labäng ghäliḍhighänna sabäb ghäliḍhighän angghäpanèka èbhäḍhi ra-kèra asareng-sareng kantor bitjara, èngghi panèka ḍäri taon 1707—1710; tjoma saos saamponna lodjhina èromba', bännja' rèng ngèra (sè ta' onèng ka asal-ḍimolana), djhä' sè ènjamaè „Koṭta Èntèn" panèka „ghäliḍhighänna."

(1) Nalèka taon Bäländhä 1619 lodjhi angghäpanèka èkèpporg rèng Inggris sareng rèng Djäkarta, tajè sè ngèppong kala, tor tana Djäkarta ladjhoe èkala' Kompennè sadhädjä.

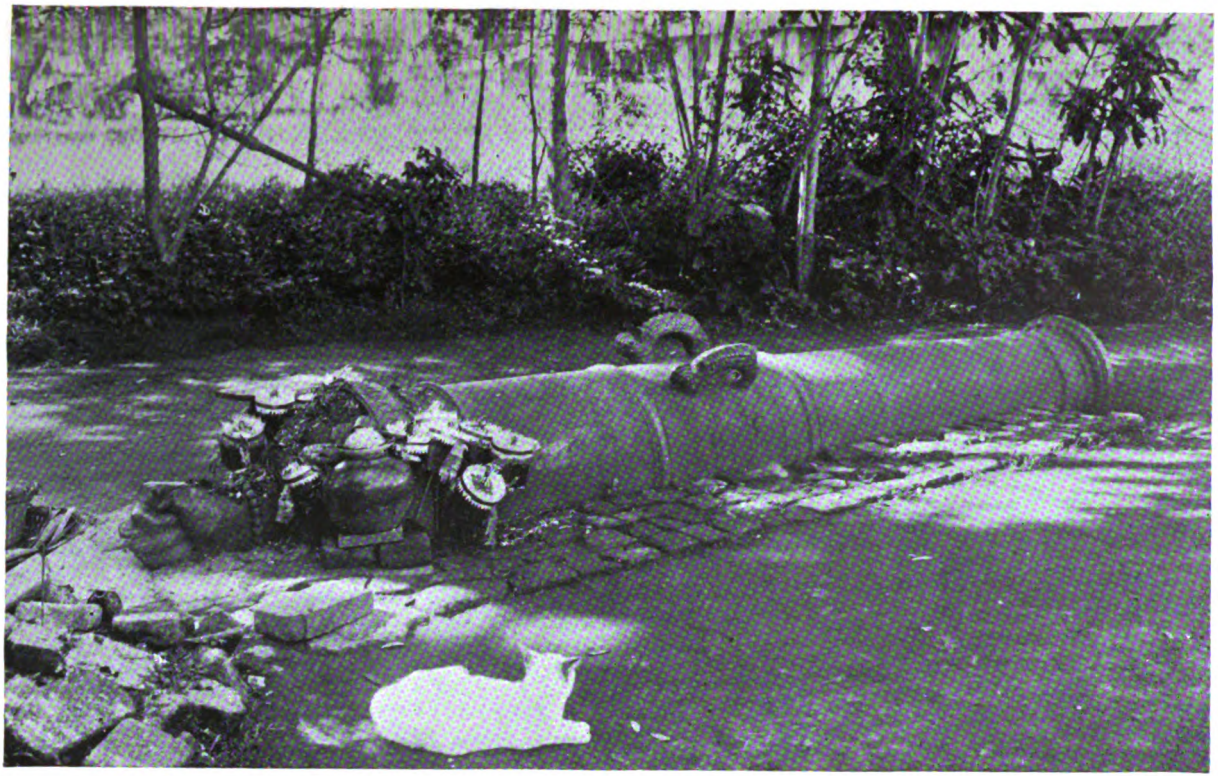
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY
Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Labăng ghăliḍhighăn Koṭṭa Ènten.

Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Marèjem Kèjaè Soetomo,
(Tja'na rèng Bătawi: si D j a g o e r).

Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY
Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Eeddhi'ănna labăng ghăliḍhighăn angghăpanèka băḍă settatsijoen ḍădoewă'; sèttong settatsijoenna ettrèm settoem, sèttongnga settatsijoenna ettrèm èlèktris. Napa' ka settatsijoen bhoeroe djhălănna ettrèm ghellă' pas taḍă' terrosanna polè.

Saamponna marè ngal-nèngalè èangghăḍijă kaoelă pas terros adjhălăn ḍă' ḍădjă noro' lorong sè anjama: *Kasteelplein*. Ra-kèra 100 M. djhăoena ḍări ghăliḍhighăn ghellă' kaoelă nèngalè

Marèjem Kèjaè Soetama. (1).

Marèjem angghăpanèka sareng rèng Bătawi èngamaè „*sè Djăgoer*" (ta' èngamaè Kèjaè Soetama). Landjhăngnga marèjem ghellă' băḍă 6 tèndhăk (4,17 M.); lowarra lobăngnga băḍă sakèlan 4 njarè (0,275 M.); kandhellă' bessèna băḍă 1 d.M. Bhoengkèlla marèjem angghăpanèka băḍă nang-tanangnga aghăghelläng kol-boengkol kadhi to'oranna mardjăn, radjăna pata satanèker kènè'. Nang-tanang angghăpanèka merghem kadhi rèng megghemma; pol-empolanna èpangonjol èantarana tondjhoe' panodhing sareng tondjhoe' tengnga.

Èboeḍina lobăng panjolettanna èampellè ghăngsa, masang tolèsan aksara Bălăndhă, amonjè: *Exmeipsarenatasvm*. Tja'na orèng: tolèsan ghellă' bhăsa Portoegis. Dhinèng artèna băḍă orèng sè nerrangngaghi ka kaoelă: njamana fabbrik sè abhăḍhi, èngghi panèka *Stompi*; anangèng abă'na ta' onèng ka artèna tong-sèttongnga otja'na, tjoma ngartè ḍoe otja' ka aḍă'na, èngghi panèka: *Exmei=ḍări sèngko'*. Manabi katerranganna ghellă' lerres, djhă' marèjem sè Djăgoer bhăḍhiănna fabbrik Stompi, dhăddhi artèna tolèsanna ra-kèra kadhi èbăbă panèka:

Exmei = ḍări sèngko'.

psarenata = firma, (sè andi' fabbrik).

svm. = Stompi.

Mètorot tjarèta Djhăbă, marèjem sè Djăgoer panèka dhăddhina rèng tapa, sè anjama *Kèjaè Soetama*, èngghi panèka *papatèna Rato Galoeh* (2). Tjarètana sapanèka:

Ghi' djhăman kona, sabelloenna djhăman Padjhădjhărăn, Rato Galoeh kaaghoengan Papatè anjama Kèjaè Soetama. Katjatora è nalèka sèttong

(1) Maos: Soetomo.
(2) Galoeh panèka samangkèn dhăddhi aḍèling Tjiamis, karèsidènan Tjirebon.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

tèmpo Rato Galoeh ghellá' aparènta ka Kè Soetama, makon njarè sandjhăta perrang sè onèng amonjè kadhi kèlap (1), tor sè tadjhemma pèttong kalèna laddhing panjokor. Manabi ta' mangghi èdjhăndjhi'i èpatèana.

Kè Soetama talèbăt sompek pangghăliänna narèma parèntana Ratona ghellă', marghă tja'na pangghăliänna: ta' kèra mangghi. Saamponna ghoebhär pas èḍhăboeăghi ka radjina (Njaè Satomi) bhăb parèntana Ratona ghellă'. Sarrèna kasokanna Rato ghellă' tjè' mohalla mongghoe ka djhăman lambă', (tjè' ta' maso'na ka akal) sè mangghiă, mèlana Njaè Satomi talèbăt rentek pangghăliänna, sabăb tja'na pangrasana: ta' boeroeng rakana narèma okomanna Rato. Sakèng talèbăddhă sossa, sè kaḍoewă ghellă' pas paḍă ta' kasokan aḍhă'ăr, tor ta' kalowar ḍări dhălemmə sambi akantjèng labăng.

Saamponna napa' ka băktona măsṭè raboe, Kè Patè taḍă' asèbhă ka karaton. Mèlana sareng Sang Rato pas èdhika'aghi sosol. Èkala' panḍă'na tjarèta: Kè Soetama sareng Njè Satomi èpangghi èḍălem romana ampon paḍă dhăddhi marèjem ghăngsa (proenggoe). Marèjem ghellă' pas èponḍhoet sareng Sang Rato, tor ladjhoe ènjamaè noro' asmana Kè Patè kalèan.

Ta' katjatora landjhăng, bit-abit marèjem ghellă' pas èengghoenè Soltan Aghoeng è Mataram (Solo).

Băkto Pangèran Poerbaja èpakon Soltan Aghoeng alorok naghărå Bătawi, nalèka taon Bălăndhă 1628, marèjem Kè Soetama ghellă' èbhăkta ka paperrangan (2). Katjatora Pangèran Poerbaja kaboen perrangnga; ponapa polè bhălăna bănnja' matè ètjapo' kolèra. Amarghă angghăpanèka Pangèran Poerbaja pas dhoeli ghoebhăr ka Mataram. Marèjem Kè Soetama ghellă' èdhingghăl, marghă ta' kobher sè abhăkta'a.

Sarrèna marèjem ghellă' èhoddjhă'ăghi dhăddhina rèng tapa, dhăddhi sareng rèng Bătawi pas èdjoeng-pondjoeng, èbhăḍhi panjadhărăn kantos samangkèn, tor pas ènjamaè ,sè Djăgoer'' (3), marghă ngala' kèjas ḍări pannengnga nang-tanangnga sè merghem kadhi sè megghemma ghellă'.

(1) Nalèka angghăpanèka è naghărå angghăḍjă ghi' taḍă' sandjhăta lanang; sanapan, marèjem otabă bheḍdhil.

(2) Pasanggherra'anna Pangèran Poerbaja è Batawi sampangkèn dhaddhi kampong Mattraman. Dhaddhi njamana kampong angghapanèka ḍari otja' „*Mataram*" = kennengngonna bhală Mataram.

(3) Djagoer panèka asal ḍari otja' Djhăbă, artèna: *pegghem*.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Nalèka kaoelă nèngalè marèjem ghellă' kalerressan bădă orèng kasorang, apangangghoej tot-patot, asèla èboedina sambi tja'-bătja'an. Saamponna ladjhoe njembhă, pas aghelloe' kontjo'na.

Mètorot kapartjadjă'ănna orèng, manabi paghelloe'na orèng ghellă' ngalèp bännja', angghăpanèka nandhă'ăghi djhă' abă'na bhădhi tèngghiă dhărădjhăddhă. Anangèng manabi paghelloe'na ta' ngalèp otabă ta' nogghă, angghăpanèka nandhă'ăghi, djhă' abă'na èpastè mabă dhărădjhăddhă. Tja'na rèng sè partjadjă, somèlèa rèng landjhăng radjă sakalè, manabi, ètakdir mabă dhărădjhăddhă, tanto ta' nogghă aghelloe' marèjem ghellă'. Sapanèka djhoeghăn sabhăligghă.

Rèng-orèng sè èntar njadhăr (njekkar) ka marèjem ghellă' kabännja'an pas ngobbhăr dhoepa otabă mènnjan sambi masang bhăngbhăboer; sabănnè (kabännja'an bhăngsa Bătawi otabă Tjèna) bădă sè masang djoeng-padjoengan dhăloebăng. èngghi panèka sè sareng rèng Bătawi ènjamaè „kembang pajoeng".

Katjatora marèjem Njè Satomi, samangkèn bădă è Solo, èsabă' èdălem bengko èpèngghirră Sitinggil, èkalamboei laboen potè, tor èsapo'è tjèndhi konèng.

Tja'na orèng sè partjadjă'ăn marèjem Njaè Satomi ghellă', sabbhăn arè Djhoema'at sarèng Salasa Kalèboen kalowar aèng tèngal, marghă sossa sè tapèsa saren rakana (Kè Soetama). È băkto arè angghăpanèka mastè bännja' rèng njekkar.

Mètorot katerranganna orèng sè kèngèng èpartjadjă, marèjem ghellă' lakar lerres ghăsèk kalowar aèng dări lobăngnga, tapè ta' mèlè arè; manabi băkto tjellep kalowar aèng sabbăn arè. Ollè dhăddhi sè ènjamaè aèng tèngal ghellă' salerressa nèng pellona ghăngsana.

Malè'è bhăb marèjem Kè Soetama. Sè èhoddjhă'aghi dhăddhina rèng tapa angghăpanèka rassa kaoelă ta' maso' ka akal, sabăb, mohal sè bădă'ă orèng, somèlèa rèng tapa sakalè, onèng dhăddhi marèjem; sarengngan polè marèjem ghellă' bădă tolèsanna otja' Èrropa (Portoegis), sè nerrangngaghi, djhă' marèjem ghellă' salerressa bhădhiăn sèngènganna orèng.

Tja'èpon sabănnèna orèng, marèjem Kè Soetama sareng Njè Satomi ghellă' lè-ollèna Soltan Aghoeng (Mataram) nalèka alorok perrang matell·k Soltan Atjè; Marèjem bhoeroe tor-atorra Soltan Atjè, mènangka tandhă, djhă' lerres salèrana atellok. Dhinèng asal molana sareng Soltan Atjè èkaollè dări bhăngsa Portoegis.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Samarèna nèngalè marèjem si Djăgoer kaoelă pas adjhălân ḍă' ḍădjä noro' lorong terrosanna lorong Prinsenstraat. Ra-kèra 160 M. djhăoena ḍări labăng ghăliḍighăn ghellă' pas magghi songaj, lèbăt è ghălăḍhăk poterran (draaibrug Băl.). Manabi bădă sampan radjă otabă parao lèbădhă è songaj ghellă', ter-poterranna lerres ènga'-tengnga' anna, ghălăḍhăgghă kodhoe èpoter orèng ḍhimèn, sopadja ghălăḍhăgghă aèkserra.

Sarrèna băgiänna ghălăḍhăk sè aèkser ghellă' modjhoer ènga'-tengnga'anna songaj dhăddhi parao kèngèng lèbăt (lèp-salèpan) è kangan katjèrra.

Ta' abit polè kaoelă pas napa' ka ghălăḍhăk rantaj (ophaalbrug Băl). Ghălăḍhăk rantaj angghăpanèka ngangghoej ghoenḍăl, dhi-kadhiă ghălăḍhăk rantaj Marèngan (Songennep). Manabi bădă parao lèbădhă èangghăḍijă, kontjo'na ghoenḍăllă pas èghălattèngè orèng, ghălăḍhăgghă pas aboekka'.

Saamponna marè ngal nèngalè èangghăḍijă kaoelă pas terros adjhălän polè. Lerres è bărä'-ḍădjäna ghălăḍhăk ghellä' sakonè' bădă mowarana songaj radjä (Tji Liwoeng) modjhoer ḍă' ḍădjă ḍă' lao' terros ka tasè'; songaj angghăpanèka èlabbhoei parao bännja', èngghi panèka sè ènjamaè

Palabbhoeän Bătawi.

Pèngghirrä palabbhoeän bhoeroe pădă lèpa'an (ghedḍhoeng) kandhel; o-parao sè alabbhoe ghellă' bădä sè nalpè' ka pèngghir otabă ghedḍhoeng kandhel ghăpanèka (kaaimuren Băl.).

Tja'èpon palabbhoeän ghellä' ghi' lambă' èbhădhi palabbhoeänna kapal, sè makalowar-maso' răng bhărnăg dhăghăngan è naghără Bătawi. Nangèng kapal sè alabbhoe èangghăḍijă ta' maso' ka songajja, kodhoe amboe ètengnga tasè', marghă songajja ḍhăkaj sareng tjopè'; răng-bhărăngnga sè èpaonggha'ä èpatorona kodhoe èboewă' sareng parao ḍhingèn. Anangèng molaè tanggăl 15 Maart 1887 kèngèng èkotja' pas ta' èbhădhi palabbhoeänna kapal polè, marghă pal-kapal molaè ḍări arè ghellă' alabbhoe è Tandjoeng Prijoe'.

Mèlana palabbhoeän ghellă' èallè ka Tandjoeng Prijoe', sabăb:

a. tasè'na so'è abit so'è ḍhăkaj, marghă bännja' tjellotta, sè noro' ghilina aèng songaj, dhăddhi kodhoe ghăsèk èkoro';

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

b. kapal sè ngangko' bhărăng dhăghăngan otabă rèng-orèng (*passagiers Băl.*) ta' kèngèng rapet ka pèngghir, kodhoe alabbhoe ètengnga; mawotanna kadhoe èangko' sareng parao otabă tjonèja;

c. manabi kalerressan băḍă angèn radjă ngabătèrè ka parao sareng tjonèja, sè ko'-nganko' ghellă'.

Èpèngghir bără'na bhăbhăghănna palabbhoeăn ghellă', è o'-lao' aella' lorong, băḍă bengko' ghentèng èkennengngè palèlanganna djhoeko' tasè'. Bengko angghăpanèka sareng rèng Bătawi ènjamaè

Pasar ikan (vischmarkt Băl.)

Kabărră Pasar ikan angghăpanèka anḍi'na kongsi Tjèna anjama „*Ko Sèn*".

Djhoeko' sè bhoeroe èkaol'è pas èmaso'aghi ka pasar ghellă'. Saamponna akompol pas èlèlang; tokang lèlangnga kongsi ghellă', sè mellè djhă-bălidjhăna djhoeko'. Kongsi ghellă' ollè opa 5% ḍări padjoena djhoeko' ghellă'; djhărăghăn djhoeko' lekkas ollè pèssè margbă djhoeko'na dhoeli padjoe bălidjhăna ta' osa lèng lènglèngan njarè dhăghăngan. Èḍălem bengko angghăḍijă băḍă djhoertolèssa, sè ngongghă'ăghi padjoena djhoeko' lèlangan ghellă' ka boekoe.

Saamponna marè ngal-nèngalè è pasar ghellă' kaoelă pas dhoeli adjhălăn polè, sabăb băoena èangghăḍijă ta' patè njaman. Kaoelă adjhălăn, ka bără'-ḍădjă; saamponna njèmpang tètè papan, pas napa' ka pasar kennengnganna rèng adjhoedjhoewăl bhărăng ana-bărna. Lerres è paddhoe bără'-ḍădjăna pasar bhoeroe kaoelă megghă' songaj polè, lèbăt papan kandhel. Sanapa'na ka bără'-ḍădjăna tètè bhoeroe sakonè',è kangan katjèrra lorong kaoelă nèngalè pan-saponapan orèng abhoeroemaèn, lakè' binè', radjă kènè' adjhărdjhăr ḍă' bără'-ḍădjă'ăghi. Sèpat băḍă orèng lèbăt èangghăḍijă, tanangnga pas paḍă ḍă'-taḍă'ăn mènta pèssè. Rèng-orèng angghăpanèka paḍă èna bhădhănna; băḍă sè boeta, ḍhipplak, karèttem sareng èn-laènna.

Ra-kèra 200 M. djhăoena ḍări tètè ghellă' kaoelă pas napa' ka

Astana Sajjid Hosèn bin Aboebakar al Iddroes.

Pasarèanna Sajjid Iddroes panèka băḍă èḍălem pangkèngnga masèghit Lowar batang, èsabă' èḍălem ko-bengkoan nè'-kènè' atabing kadjoe okèran taleppokan tjè' saèna. Pasekkaranna ta' katèngal ka lowar, marghă tabingnga ko-bengkoan bhoeroe rapet.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Lerres ḍi tèmoranna pasarèan ghellă' bădă makam sèttong possa' sareng kembhăng-bhăboer, ngangghoej paèsan băto boengkol, èngghi panèka makamma Haddjhi 'Abdoe'lkadir, sahabaddhă Sajjid Iddroes ghellă'.

Kaotja'a pasarèanna Sajjid Iddroes panèka tjè' karamatta, èrè-saarèna apoloan orèng sè azijăra kaangghădijă, manabi arè Ahad kantos atosan; Djhăbă, Soenḍă, Maladjoe, Tjèna, Bălăndhă sareng èn-laènna. Rèng-orèng sè azijăra bhoeroe bădă sè aberri' pèssè ka patoghoena; bănnja' djhoeghàn sè njan.bi rasol, èngghi panèka ra-kèra orèng sè ngessa'aghi nèjatta.

Pasarèanna Sajjid Iddroes ghellă' sareng rèng Bătawi ènjamaè „*Kramat Lowar batang*"; bădă djhoeghăn sè nèng ngotja' „*Lowar-batang*" saos.

Tja'èpon: Sajjid Iddroes panèka sè sèdhă ra-kèra ampon ollè 100 taon ka mangkèn. Ghi' sowarghăna ghoeroenà Kèjaè Gaboet (1), èngghi panèka orèng alèm è Solo; Pasarèanna (è Solo) ènjamaè makam „*Gaboedhăn*", sarta dhăddhi panjeppèan radjă kantos mangkèn.

Èkala' panḍă'na tjarèta saamponna marè matja dhoewă kaoelă pas palèman; sanapa'na ka kotta Ènten pas nompa' ettrèm settoem.

Saamponna ettrèm ghellă' lèbăt (megghă') djhălänna seppoer sareng ettrèm èlèktris èeddhi'ánna settatsijoen Batavia Zuid, è kangan katjèrra lorong kaoelă nèngalè bengko pangghoeng djă-radjă adjhă-reddjhengngan ampon paḍă wa-towa, tor nèngalè gheddhă'na masè ta' patè èomessè. Ko-bengko bhoeroe paḍă èkennengngè Tjèna; sabănnè bădă sè èbhădhi toko. Somèlèa ko-bengko angghăpanèka ampon paḍă towa tor ta' èomessè, tapè ropana ghi' katara djhă' ḍhingèn asalla saè.

Tja'èpon, ko-bengko ghella' lakar bekkas toko ghi' nalèka rammèna kotta Bătawi, èngghi panèka ghi' sabelloenna èallè ka Weltevreden. Samangkèn kaoelă njrèta'aghiă dhoengngèngnga:

Kotta Bătawi.

Katjatora kotta Bătawi panèka èbhădhi nalèka taon 1619 sareng Goefennor Djindrăl Jan Pieterszoon Koen, èngghi panèka saamponna mennang aperrang sareng bhăngsa Inggris è Bătawi. Molaè ḍări

(1) Soltan Pakoenataningrat è Songennep èngghi aghoeroe ka Sajjid Iddroes djhoeghăn.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

angghăpanèka sarḍaḍoe Bălăndhă sè băḍă è Ternaté (1) pas èallè ka Bătawi. Saamponna angghăpanèka bănnja' Dhă-Bălăndhă sè pas mokèm è naghărä Bătawi, marghă:

a. Dhă-Bălăndhă dhăghăng, sè enneng è Ternaté paḍă ngallè, atoro' kennengngan sè rammè sareng sè raddjhä, èngghi panèka mongghoe ka djhăman lambă': naghărä sè èkennengngè sarḍăḍoe bănnja':

b. Dhă-Bălăndhă anjar, sè bhoeroe ḍăteng ḍări naghărä Bălăndhă, kabănnja'an djhedjhoek ka Bătawi, sabăb atoro' rammèna bhăngsana.

Prandhinèng Dhă-Bălăndhă sè paḍă enneng è Bătawi ghellă' paḍă norotè kasennengngganna kadhi ghi' nalèkana enneng è naghărä Bălăndhă, èngghi panèka lèboer enneng è kampong sè semma' ka songaj otabă ka tasè', njopprè ghămpanga ngal-nèngalè parao sè ondhoer ḍăteng. Wantowan ghellă' kapaksa ta' mardoeli ka kabăḍă'ănna hăwăna tana Hinḍiă-Nederland, sè tjè' bhidhăna sareng hăwăna naghărä Bălăndhă: Hăwă naghărä Bălăndhă panèka tjellep, hăwă tana Hinḍiă panas. (Hăwăna naghărä Bălăndhă panèka rata-ratana 17.50 — 19 C, hăwăna tana Hinḍiă panèka è pasèsèrra rata-ratana 30 — 32 C).

Alantaran bhidhăna hăwă ghellă' wan-towan sè enneng è pasèsèrra naghărä Bătawi ghellă' paḍă ta' tahan ka panassa, bănnja' sakè', tor bănnja' djhoeghăn sè kantos andhăddhiăghi adjällă. Amarghă angghăpanèka kotta Bătawi sareng bhăngsa Bălăndhă ènjamaè; *makamma bhăngsa Bălăndhă.*

Somèlèa wan-towan ghellă' ampon apangrasa sapanèka, tapè ghi' taḍă' sè kentjengnga ngallè kennengngan ka tengnga, sabăb è nalèka angghăpanèka naghărä Bătawi ka tengngana ghi' tjè' seppèna, ta' èkapernaè bhăngsa Bălăndhă.

Ta' katjatora landjhăng, è nalèka taon 1648, èngghi panèka nalèka djhămanna Goefennor Djindrăl van den Lijn, songaj Tji Liwoeng sareng Kompennè èpatjangka ḍoewă è paddhoe tèmor-lao'na pakaranganna bhoen-kebbhoenan Wilhelmina (Wilhelminapark). Tjangka bhoeroe adjhălăn ḍă' bărä' pas alèggoe' polè ḍă' tèmor noro' pèngghir ḍădjă băn tèmorra pakaranganna bhoen-kebbhoenan geḍḍong petteng ghellă'. Ḍări angghăḍijă pas noro' kampong Rijswijk, Noordwijk, Molenvliet, pas atjampo polè sareng tjangkana Tji Liwoeng ghellă' è

(1) Goefennor Djindrăl sè djhoemenneng sabeloenna Jan Pieterszoon Koen (katello) paḍă enneng è Ternate; sè molaè ngallè ka Bătawi molaè Goefennor Djindrăl Pieterszoon Koen kaboeḍina.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

kotṭa Bătawi. Songaj kalèan (*kanaal* Băl.) ghellă' para' sadhădjă'ă èapèngè lorong radjă.

Prandhinèng ghoenana songaj bhăḍhiăn ghellă', njopprè è kampong sè èlèbădhi ta' kakorangana aèng, tor ma' pas èkapernaè bhăngsa Bălăndhă (sopadjă porona ngallè ḍări Bătawi).

È nalèka tangghăl 2 Februari 1810 naghără makon maddhek bengko radjă, èbhădhi kennengannna rèng akompolan neng-sennengngan (kamar bocla) sè pas ènjamaè Harmonie (1); (Harmonie bhoeroe panèka bhănèna rèng-orèng Bălăndhă sè enneng è kotṭa Bătawi sopadjă paḍă'ă poron ngallè dhibi' ka tengnga). Dhinèng kennengnganna kamar boela Harmonie panèka èpèngghir ḍădjăna kampong Noordwijk mangkèn.

Saamponna kamar boela Harmonie ghellă' marè èpaddhek, ta' dhoemadhiăn Dhă-Bălăndhă sè enneng è kotṭa Bătawi pas bănnja' sè apalessir ka angghădjă ongghoe. Sapèsan ghi' bhoeroe bădă kamar boela sè kèngèng èbhădhi kennengnganna neng-sennengngan akompol sareng bhăngsana, kapèng ḍoewă' èghăka'ija ghămpang belliănna djănèwer.

Sarrèna Dhă-Bălăndhă ghellă' pădă lèboer apalessir ka Harmonie mangka bengkona paḍă oe-djhăoe, ponapa polè kata' saèanna hăwăna kotṭa Bătawi sadjăn èkarassa, mè!ana pas bănnja' ngallè bengko ka dhi'-seddhi'na Harmonie ghellă'.

Èkala' panḍă'na tjarèta: Dhă-Bălăndhă sè abengko è kotṭa Bătawi ghellă' pas paḍă ngallè ka dhi'-seddhi'na Harmonie sadhădjă, tor paḍă bărăs salamet sè abengko èangghădjă, kantos èangghădjă rammè sareng bhăngsa Bălăndhă, bit-abit ladjhoe dhăddhi kotṭa, èanjamaè.

Weltevreden.

Otja' Weltevreden" panèka bhăsa Bălăndhă, artèna kadhi èbăbă panèka:

wel = bhenḍer, èngghi, bărăs;

tevreden = narèma, senneng, pakènak.

Dhăddhi kareppa otja' „*Weltevreden*" = narèma otabă bărăs tor senneng (pakènak).

Ta' katjatora landjhăng, ettrèm sè ètompa' kaoclă ghellă' ampon napa' ka kampong Krèkot. È pèngghir lorong radjă lerres ḍi ḍădjă'ănna djhălănna etrèm kaoclă nèngalè:

(1) Harmonie panèka otja' Parasman, artèna: rokon otabă rodjoe'. Kamar boela Harmonie panèka kamar boela sè momolan è naghără Bătawi.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Somor pamanḍiän aèng panas (badplaats Bäl.

Somor angghäpanèka èpasangè bengko gheḍḍhoeng ata' èssèng nè'-kènè'. Pamanḍiänna ḍiḍälemmanna èpanṭa ḍoewä, èngghi panèka sè kangan kennengnganna lalakè'an, sè katjèr kennengnganna bibinè'an.

Nalèka kaoelä maso' kaḍälem pamanḍiänna lalakè'an, nèngalè rèng sakè' pan-saponapan orèng paḍä teppa'na manḍi, kabännja'an sakè' kolè', opama: kèrkèr, korèng, bhälindbräng, poro sareng sabhängsana, sabäb aèng panas panèka onèng maté'è kakowatanna (kadjhädjänna) nana sè marosak dhäghing. Bäḍä djhoeghän sè sakè' panas, ghoemèghil sareng sabhängsana.

Kaoelä ngoddhi abässo aèngnga somor ghellä', rassana nga'-anga'.

Lerres èboeḍina (è ḍädjäna) pamanḍiän ghellä' bäḍä bengko pangghoeng abäk radjä aḍhep ka lorong radjä, èngghi panèka:

Hoofdbureau van Mijnwezen.

Kantor radjä Mijnwezen panèka èkapalaè Hoofdingenieur, èngghi panèka sè èkowasa'aghi ngoros pangghäbäjän bhäb njarè hasèl èḍälem tana è saantèrona tana Hinḍiä Nederland, opama: ngalè emmas, salaka, tèma, areng bäto, mènnja' tana sareng èn-laènna.

Mètorot tjarètana orèng sè ampon onèng maso' ḍiḍälemmanna kantor ghellä' bännja' tjontona bhärång amatjem-mətjem, opama: tana sè asella emmas, salaka, tèma sareng ghägghäliän laèn; areng bäto amatjem-matjem kalowaran Hinḍiä Nederland; mènnja' tana (eggas) amatjem-matjem paḍä èbäḍḍhäi kopè, bäto marmer amatjem-matjem; kadjoe sè kadhi bäto (versteend Bäl.). Räng-bhärång angghäpanèka paḍä èpasangè totèsan, sè njebbhoettaghi njama sareng asalla.

Laèn ḍäri räng-bhärång tjonto, èḍälem kantor ghellä' bäḍä sèttong bäto, tja'na tolèsanna bäto angghäpanèka ghägghär ḍäri bäng-abäng (meteoor Bäl.) nalèka tangghäl 19 Maart 1884 è dhisa Datipangilan, Madioen.

Katjatora ettrèm sè ètompa' kaoelä ampon napa' ka lorong Berendrechtslaan. Ḍi bärä'änna lorong angghäpanèka aella' bengko sakoren, lerres è lao' songaj kaoelä nèngalè bengko (kantor) masang tolèsan:

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Wees- en Boedelkamer.

Wees- en Boedelkamer panèka lalakonna sè lo-parlo: ngoros, ngowasaè negghoe' arta posakana bhăngsa Èrropa sareng bhăngsa Tèmor asèng polè orèng Bhoemè sè abengko è kotța Bătawi, saabiddhă ahli wărissa ghi' taḍă' makkèlè (*voogd Băl.*) otabă ghi' ta' dhibăsa; polè dhăddhi băkkèlla (*curator Băl.*) bhăngsa Èrropa băn bhăngsa Tèmor asèng èḍălem bhăb orosanna arta, lamon sè anḍi': ghilă, wang-mowang otabă băngkroet.

Ta' saponapa djhăoena ḍări kantor Weeskamer, saamponna ettrèm sè ètompa' kaoelă ghellă' lèbăt è kamar boela Harmonie lerres ḍi lao'anna lorong Gang Pool (neng-è lorong Rijswijk), kaoelă nèngalè bengko ghentèng abăk radjă aḍhep ḍă' tèmor, èngghi panèka kantor

Departement van Justitie.

Lerres ḍi lao'anna pakaranganna kantor bhoeroe kaoelă nèngalè bengko radjă tjè' saèna, ḍiaḍă'ănna pakaranganna apaghăr bessè, èngghi panèka adjoenanna:

Dhălemma Goefennor Djindrăl.

Ḍiattasanna dhălem angghăpanèka èpasangè *wapen Nederland*, èngghi panèka ghămbhărră matjan Bălăndhă tello mègghi' paḍă amakoța, sè ḍăḍoewă' radjă, sèttongnga nè'-kènè'. Matjan sè radjă bhoeroe, paḍă mandjheng ḍhep-aḍhebbhăn ngapèngè ekkroen (makoța) radjă sèttong, soko boeḍina nèddhă' pita aleng-oleng, sè masang tolèsan *„Je Maintiendrai"*. Dhinèng matjan sè kènè' mandjheng è antarana matjan sè radjă, aḍhep ka katjèr, lerres èbăbă'ănna ekkroen radjă ghellă'; soko aḍă'na sè katjèr arangkos pana satengkes (17 mègghi'), sè kangan negghoe' peḍḍhăng.

Tja'èpon orèng; wapen angghăpanèka dhăddhi parsemmonna (*Symbool Băl.*) pamarènta'an Nederland nalèka djhămanna Stadhouder Willem I (1) saterrossa kantos samangkèn, èngghi panèka băkto naghără Bălăndhă aperrang 80 taon sareng karadjhă'ăn Seppanjol (Andaloes). Prandhinèng kareppa parsemmon ghellă' ra-kèra sapanèka:

makoța dhăddhi parsemmonna: pamarènta Nederland,

matjan „ „ : kakowatanna pamarèntana,

(1) Stadhouder Willem I ngastanè naghără Bălăndhă ra-kèra taon 1570, achèrra èsèdhăi orèng sè nampanè opa'an ḍari mosona.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

pana 17 *mègghi'*, dhăddhi parsemmonna: marènta (masèttong paparènta'an) 17 provincie (1).

Je Maintiendrai = Ik zal handhaven. artèna: Sèngko' ngaopè hakka sang kaboelă, èngghi panèka dhăddhi parsemmonna djha'

paparènta'anna èdjhălănnaghi sareng kakowasa'anna ḍhăng-onḍhăng (wèt naghără), kareppa: kakowasa'anna wèt naghără atèngghiăn ḍări kakowasa'anna Stadhouder. Dhinèng wèt naghără sè palèng tèngghi èngghi panèka *„grondwet"*, èteptеppaghi molaè taon 1815, saamponna Nederland dhăddhi karadjhă'ăn, èkabhăbă radjhă Willem I, èngghi panèka toronanna Stadhouder sè djhoeng aḍă'ăn.

Samangkèn kaoelă malèana bhăb dhălem angghăpanèka ta' èkalongghoei sabbhăn arè sareng Towan Bessar Goefennor Djindrăl, nèng manabi kalerressan alongghoe ka Bătawi. Laèn ḍări angghăpanèka èsaḍijă'ăghi djhoeghăn ka tamoj radjă ḍări mantja naghără, opama: Radjhă Sèjem sareng èn-laènna.

Tèngalanna dhălem ghellă' tjè' soboengnga, sapèsan taḍă' sè ngennengngè, kapèng ḍoewă' èlowar taḍă' rarengghăn katon sakalè nè'-sakonè'a nèng peṭṭètan sèttong ḍoewă'. Dhălem angghăpanèka sadhădjăna potè ngebbhlăk gheḍḍhoengnga, labăngnga sareng tjanḍilăna.

(1) È nalèka angghăpanèka naghără Bălăndhă èbăgi dhăddhi 17 provincie, tapè samangkèn nèng 11.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Songaj sè ḍări geḍḍong petteng lèbăt èaḍă'ănna kamar bola Harmonie panèka èpèt-apètè lorong radjă, sè è katjèr anjama Noordwijk, sè è kangan Rijswijk. È salandjhăngnga djhălán Noordwijk sareng Rijswijk panèka namong ko-toko sareng hotèl Bălăndhă bisaos sè katèngal. Tokona djă-radjă, bhărăng djhădjhoewălänna ghoes-bhăghoes, sè aladhinè manabi băḍă rèng lè-mellè tè-ghăntè. Hotèl Bălăndhă angghăpanèka akakèrèsè karadjă'ănna sareng karessèkanna; pakaranganna lèbăr, djoe-kadjoeăn sareng boe-tomboeănna èparatènè, ètèngalè ḍări lowar rèng-orèng sè monḍhoek masè sarat neng-è bengkona dhibi'. Manabi malem tèra'na dhămarra ghoes-bhăghoes, manabi ngakan sè aladhinè sadjhăghăddhă, kakanna sè aola koki sè ampon anḍi' dipploma, panḍă' sadhădjă ro-terroanna orèng katorotan.

Noordwijk sareng Rijswijk panèka molaè sar-asar kol-pokol 5 kantos pokol 9 malem èbhăḍhi papalessiranna Bălăndhă lakè'-binè', sabăb kantos mangkèn lorong sè ghoes-bhăghoesan è Weltevreden namong ḍădoewă' angghăpanèka.

È kala' panḍă'na tjarèta ettrèm ampon napa' ka settatsijoen è kampong Bhăli (Kramat). Kaoelă pas ngallè ka ettrèm sè ka Meester Cornelis. Ta' katjatora băḍăna è djhălăn, ta' abit kaoelă ampon napa' ka ponḍhoeghăn.

Nalèka arè Kemmès tangghăl 14 Mei 1914 kaoelă èntar ka palabbhoeăn:

Tandjoeng Prijoe',

parlo ngèrèng (ngater) towan P. Vermuelen, Inspecteur afdeeling III nalèka mèjosa ka naghără Bălăndhă, aperlop 10 boelăn. Sanapa'na ka Tandjoeng Prijoe' pas nètènè kapal „*Rembrandt*".

Katjatora saamponna napa' kaattas kapal, kaoelă sè ngater ghellă' pas tabhălik, marghă kaoelă pas èater (èadjhăk) ngal-nèngalè kabăḍă'ănna èḍălem kapal, ongghă toron, kalowar maso' ka kennengngan sè parlo èkaonèngè, tor èterrangngaghi njama sareng kaparloanna, opama: kennengnganna rèng arako' (*rookzaal Băl.*), kennengnganna patjatja'an asasennengngan (*salon Băl.*), kabăḍă'ănna telegram sè ta' nangghoej kabă' (*draadlooze telegrafie Băl.*), sareng èn-laènna.

Kabăḍă'ănna èḍălem kapal ghellă' paḍă è-saè sadhădjă; manabi orèng ta' nèngalè kalowaranna, tanto ta' arassa djhă' neng-èḍălem

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

kapal; kaoelă ghi' ta' onèng rassana maso' karaton, ḍoe ra-kèra èangghădijă ta' saponapa katjèkka. Mènorot ḍhăboena Towan Vermuelen: èngghi lerres kapal Rembandt ghellă' saè, nangèng ghi' kaètong matjem kona.; sè matjem samangkènna djhoeng saèan polè.

Ta' katjatora padjhălanna kapal Rembandt ghellă', samangkèn kaoelă adhoengngènga bhăb kabăḍă'ănna plabbhoeăn angghădijă. Palabbhoeăn Tandjoeng Prijoe' panèka mongghoe ka kaoelă ampon kaètong tjè' saèna, manabi ètèmbhăng sareng palabbhoeăn Sorabhădjă, sabăb pal-kapal sè alabbhoe, somèlèa kapal radjă sakalè, paḍă ngennèng nalpè' ka pèngghirră (*kaaimuren* Băl·)

Pannengnga palabbhoeăn Tandjoeng Prijoe' panèka modjhoer ḍă' ḍădjă ḍă' lao' maso' ka dhără'. Bhăngonna masaghi landjhăng lerres; bhăb panèka lakar èbhăḍhi (èkalè); pèngghirră paḍă èlapèsè gheḍḍhoeng kandhel (*kaaimuren Băl.*), sopadjă tanana ta' ghoeghoeră kèngèng ghoedjegghă aèng tasè'. Landjhăngnga palabbhoeăn sè èkalè angghăpanèka băḍă 1100 M. lèbărră băḍă 160 M.

È bără' tèmorra tjongappa (kontjo' ḍădjăna) palabbhoeăn kalèan ghellă', abăk djhăoe, èpasangè paghăr băto (*zeehoofden Băl.*) modjhoer katengnga tasè'; landjhăngnga ra-kèra băḍă 2000 M, Pannengnga paghăr (parèghi) angghăpanèka kèntjop (lortjop) ka ḍădjă; so'è ka ḍădjă so'è rapet; teppa' è kontjo'na so'è tjè' rapetta. Antarana kontjo'na paghăr ḍăḍoewă' angghăpanèka ra-kèra băḍă 200 M.

Prandhinèng ghoenana paghăr băto (zeehoofden) angghăpanèka èbhăḍhi ḍhăng-aḍḍhăngnga palabbhoeăn, njopprè pal-kapal sè ampon maso' kaangghădijă ta' kantosa tjalaka' ètamboe ombă', manabi kalerressan băḍă ombă' radjă sè ngabătèrè. È băkto malem panèngalan è Tandjoeng Prijoe' panèka sakalangkong saè. Dhămar èlèktris radjă kènè', njarektjek tèra' tar-kataran. Laènna dhămarra palabbhoeăn dhibi', pal-kapal sè alabbhoe èangghădijă paḍă masang dhămar djhoeghăn. Djăng-bădjănganna è aèng adjhărekdjhegghăn, răb-găbirăbhăn, kèngèng ghoelina aèng alok-ellok ka ḍălem tasè'.

Mètorot katerranganna P. A. van der Lith: Palabbhoeăn Tandjoeng Prijoe' ghellă' molaè èbhăḍhi nalèka tangghăl 1 Mei 1877, marèna taon 1887. Dhăddhi abiddhă sè èlakonè 10 taon; abi'na ongkos f 22500100 (ḍoe lèkor satengnga djoeta ropèja). Palabbhoeăn angghăpanèka èboekka' lerres tangghăl 15 Maart 1887.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Èaḍă' ampon èterrangngaghi, djhă' palabbhoeănna naghără Bătawi panèka è Pasar-ikan. Nalèka angghăpanèka ta' patè bănnja' kapal sè alabbhoe è Bătawi; anangèng saamponna palabbhoeăn ghellă' ka Tandjoeng Prijoe', pas so'è bănnja' (1).

È pèngghir bără'na palabbhoeăn ghellă' bădă goeḍăng essèng djă-radjă 7 koren, èbhădhi panaroanna răng-bhărăng djhoeghăn, sè bhoeroe èpatoron ḍări kapal otabă sè bhădhi èboewă'ă ka kapal. Neng-è pèngghir tèmorra èkennengngè goeḍăng essèng 4 koren, èbhădhi panaroanna areng băto. (2) Manabi bădă orèng sè terro nèngalana palabbhoeăn Tandjoeng panèka, saḳalangkong ghămpang, marghă èangghădijă bănnja' parao tambhăngan, sèwăna ḍă-moḍă, palèng larang f 0.50. Sabbhăn arè Ahad bănnja' orèng sè paḍă apalessir nompa' parao tambhăngan angghăpanèka, aḍhădjoeng pètmèpèt pèngghirră palabbhoeăn otabă lor-njellor èantarana pal-kapal; èangghădijă bădă tambhăngan kapal-motor, èattasanna ata'na bădă tolèsanna: „*Heen en weer*" (artèna tjar-kantjèr); kapal-motor panèka sèwăna tjoma ḍoe polo essèn èntar molè.

Tarkaḍhăng bădă djhoeghăn sè pas nompa' parao terros ka pamanḍiăn è kampong ± 1½ eppal è tèmorra Tandjoeng Prijoe' sè anjama „*Petit Trouville*".

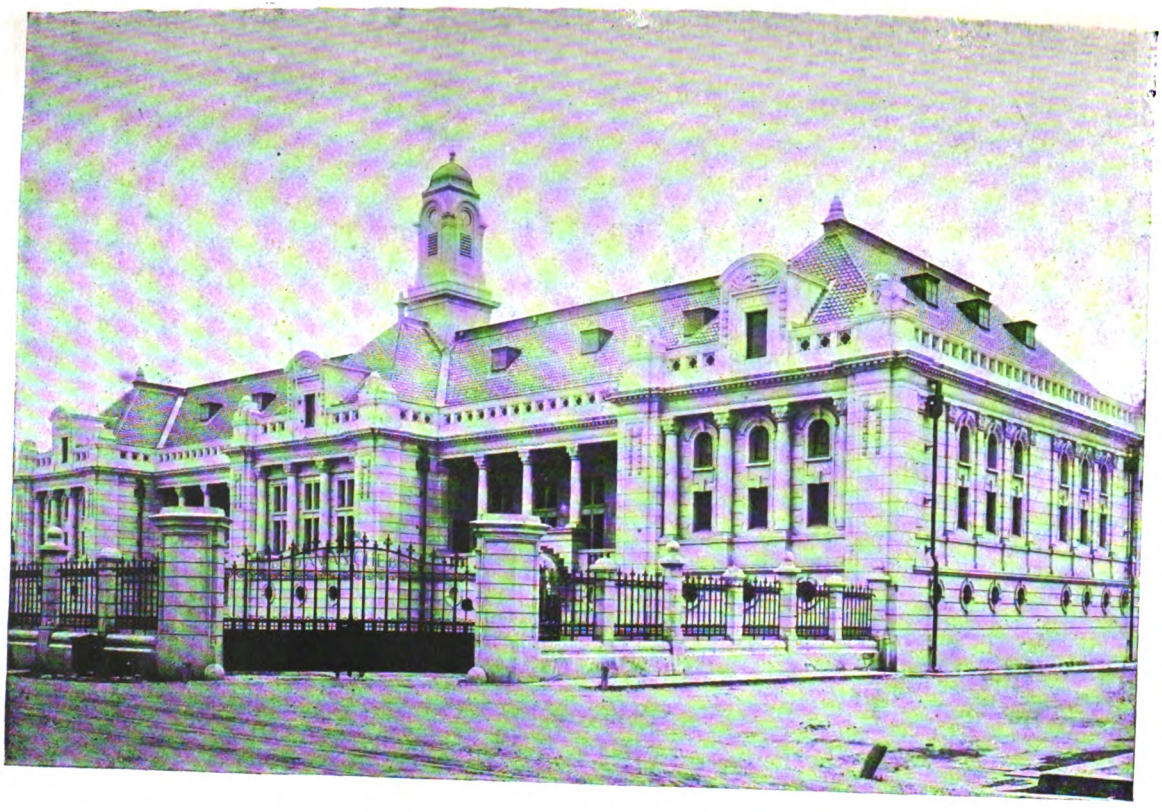
Pamanḍiăn panèka bhoenten ta' neng-è taman otabă sombher, nangèng neng-è tasè'. Èpèngghir sèrèngnga teppa' è po-tampoan (è ḍhi-beḍḍhi) bădă pangkèng malangnga amar-kamar pè'-tjopè' sadjhăghăddhă; kamar panèka èbhădhi kennengnganna orèng asalènan. Ra'-pasèra'a sè kalerressan ta' aghibă anḍoek sareng tellessan, kèngèng njèwă èangghădijă ka patoghoena. Sè kappra apalessir manḍi ka Petit Trouville panèka Bălăndhă lakè' binè', laèn bhăngsa namong to'-malto'. Manabi orèng sè manḍi ampon toboek, ampon lesso sè dhăl-keddhălăn, ngoj-langngojan, not-salonotan sareng èn-laènna pas ongghà, adhoermas aèng tabăr èaḍă'na kamar kennengnganna asalènan ghellă'. Aèng tabăr panèka panas nga'-anga' koko. Manabi orèng adhoermasa, ta' ambhoe nèmbă, karè mokka' ekkran bisaos. Sarrèna

(1) Mètorot Koloniaal verslag taon 1913, èḍalem taon angghăpanèka kapal sè alabbhoe è palabbhoeăn: Bătawi (Tandjoeng Prijoe') 1833, Samaraug 1203, Sorabhădjă 1396, Songennep 491.

(2) È tèmorrèpon palabbhoeăn mangkèn bădă palabbhoeănna polè. anjar tja'èpon ghăḍhoeanna: „„*Rotterdamsche Lloyd*" sareng *Maatschappij* „*Nederland*"

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Javasche Bank è Bătawi.

Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Palabbhoeăn Tandjoeng Prijoe'.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
CORNELL UNIVERSITY

tjolo'na ekkran panèka asompet kadhi tjottjo'na tjèrèt panjèramanna petṭètan, dhăddhi pakalowarra aèng kadhi ghăgghărră odjhăn.

Sakalowarra ḍări taman kenengnganna asalènan ghellă' opama terro ḍhă'-neḍḍhă'ă kèngèng pas terros ka *restaurant* (boefèt), èangghă-ḍijă paḍă bădă ponapa sè èteḍḍhă'ă. Otabă kèngèng djhoeghărn boe-amboe è roeng-băroengan otabă èbă-băbăna kadjoeăn; èangghăḍijă èsaḍijăi korsè sareng mèdjă, ngal-nèngalè rèng-orèng sè ghi' paḍă man ḍi, sambi mèrengngaghi monjèna moesik otabă armonèka. Pamanḍiăn Petit Trouville panèka sakalangkong lèbăr tor taḍă' ombă'na, marghă è tengnga (tasè') èparèghi, tjoma tjalèna aèngnga semmo lekko (1).

Bilă orèng palèmana ḍări angghăḍijă è băng-labăng èambă' ro-sorona kongsi Tjèna sè anḍi' pamanḍiăn ghellă', èpèntaè pèssè kabellina kartjis; Bălăndhă f 0.50, rèng Bhoemè f 0.25.

Saamponna marè ngal-nèngalè è Tandjoeng prijoe' kaoelă pas palèman.

BĂGIĂN SÈ KAPÈNG TELLO'.

Katjatora è nalèka arè Ahad tangghăl 20 September 1914 bădjă pokol 7.39 lagghoe kaoelă nompa' seppoer è halte Pagangsaan, èntara ngal-nèngalè kabăḍă'ănna:

Koṭṭa Bogor (Buitenzor).

Ta' katjatora bădăna è djhălăn, lerres pokol 9.35 kaoelă napa' ka settatsijoen koṭṭa Bogor. É settatsijoen kaoelă èambă' R. Hasan Basari, morèd Madhoeră è sakola'an Landbouw, èngghi panèka sè bhăḍhi ngaterra kaoelă apalessir.

Sabelloenna kaoelă adhoengngèng bhăb kabăḍă'ăn sè ètèngalè kaoelă è koṭṭa Bogor, kaoelă nerrangngaghiă ḍhimèn tjarèta asal-ḍimolana koṭṭana kadhi èbăbă panèka:

Èḍălem bhăbhăt Tana Djhăbă kasebhoet, djhă' è tana Djhăbă Bără' panèka ghi' sabelloenna djhăman Kompennè, bădă karatonna anjama „*Padjhădjhărăn*", koṭṭana è Pakowan.

(1) Manabi bhăb djhennèngnga aèng Petit Trouville panèka tangè ka „*Nieuw Scheveningen*" è Kamal.

A.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Saamponna Praboe Siliwangi djhoemenneng Rato è Padjhădjhărăn, ra-kèra nalèka taon Bălăndhă 1481 naghărăna rosak, marghă èlorok perrang Soltan Bănten se anjama Hasanoeddin, èngghi panèka pottrana So'onan Goenoengdjati è Tjirebbon; kantos dhaddhi alas radjă.

Kotṭa Pakowan panèka tja'na orèng: tappa' è Bătoetoelis mangkènna; (bădḍă djhoeghăn orèng sè ngotja'aghi: è dhisa *Kotabatoe;* tapè abănnja'an sè ngotja'aghi è Bătoetoelis).

Kennengnganna dhisa Bătoetoelis panèka mongghing tèmor-lao'na kotṭa Bogor; djhăoena ḍări settatsijoen ra-kèra bădḍă 4.25 K.M. Dhinèng kennengnganna dhisa Kotabatoe panèka mongghing lao'na kotṭa, lerres è bără'-lao'na Bătoetoelis; djhăoena ḍări settatsijoen ra-kèra bădḍă 5.5 K.M.

Katjatora saamponna djhăman Kompennè, towan Bessar Goefennor Djindrăl Maetsuyker (1) nè-samanè makon abhăbhăt alas ghăn nè'-sakonè' ḍi lao'anna kotṭa Bătawi, marghă è nalèka angghăpanèka kotṭa Bătawi ghi' tjè' tjopè'na, tor ḍilowaranna kotṭana bănnja' alas radjăna. Sadhădjă kennengngan sè ampon marè èbhăbhăt pas èbhădḍhi kampong, sopadjă èkennengngana orèng. Saamponna taon 1678, sè abhăbhăt alas bhoeroe napa' ka Bogor, pas maddhek kampaong, ènjamaè *Kampong Băroe*, teptep kantos mangkèn. Dhinèng kennengnganna Kampong Băroe panèka mongghing tèmor-lao'na kotṭa Bogor djhoeghăn abăk djhăoe, ra-kèra bădḍă 19 K. M.

Sabelloenna towan Bessar Maetsuyker kaaghoengan nèjat maddheghă kotṭa Bogor, towan Bessar Goefennor Djindrăl Jan Pieterszoon Koen (2) ampon marostèl ka kompennè sopadjă kotṭa Bătawi èallèa katengnga.

Molaè taon Bălăndhă 1743 kantos 1750 Kampong Băroe ghellă' ghi' tjè' soboengnga.

Èḍălem taon 1745 Towan Bessar G. W. van Imhoff marostèl ka Kompennè, sopadjă maddheghă kotṭa Bogor, njopprè kèngènga èbhădḍhi papalessiranna bhăngsa Èrropa sè enneng è kotṭa Bătawi, sarta ma' pas poron ngallè sakalè kaangghădḍijă.

(1) Towan Bessar angghăpanèka djhoemenneng Goefennor Djindrăl molaè taon 1653 kantos 1678.

(2) Towan Bessar Jan Pieterszoon Koen panèka djhoemenneng Goefennor Djindrăl ḍoe kalè, èngghi panèka molaè taon Bălăndhă 1619 kantos 1623 sareng ḍări taon 1627 kantos 1629.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

È nalèka boelăn Augustus kantos September 1744 Towan Bessar G. W. van Imhoff ghellă' jos-mèjosan ka Tjiandjoer alomampa è Bogor, kasokan ngolatè kabăḍă'ănna naghără. Saamponna tandhoek ka Bogor, tatjengnga' ngolatè kasaèanna tana èantarana Kampong Băroe sareng Tjiampèja. Amarghă panèka è nalèka tangghăl 10 Augustus 1745 Towan Bessar pas marostèl ka Kompennè, sopadjă è antarana Kampong Băroe sareng Tjiampèja ghellă' èpaddhegghăna sangghră'ăn. Saamponna dhăddhi èangghăḍijă pas enjamaè Buitenzorg, artèna:

buiten = *lowar*,

zorg = *djăgă'ăn* otabă *pèkkèran salekko* (rèkong). Dhăddhi Buitenzorg artèna: ḍilowaranna pandjăgă'ăn otabă karèkongan.

Mèlana Bogor ghellă' ènjamaè sapanèka, sabăb sèpat Towan Bessar kalerressan bădă sè èkarèkong, pas alongghoe èangghăḍijă njopprè kèngènga njalèmorraghi pangghăliănna.

Dhinèng njama „Bogor" panèka bănnja' orèng hèlap sè ama'naè. Opama:

Mètorot katerranganna *Dr. de Haan*: artèna otja' „Bogor" panèka = *kompolanna orèng*, sabăb sè mangghi kennengngan angghăḍijă lantaran abhăbhăt alas; (sè alalakon orèng pan-saponapan, orèng bănnja').

Sapalè orèng nerrangngaghi, *ka'-bhoengka'an sè ampon ghoeppleng*, taḍă' ḍăoen sareng rantja' otabă tjangkana.

Băḍă djhoeghăn sè nerrangngaghi, djhă' otja' „Bogor" ghellă': *bhoengkana arrèm sè ampon ghoeppleng*.

Sabănnè orèng nerrangngaghi; ḍări rosakka otja' *Buitenzorg*, kadhi rosakka otja' „Pieterszoon Koen" dhăddhi „Moerdjangkoeng".

Sangghră'ăn parostèlanna Towan Bessar G. W. van Imhoff ghellă' molaè èpaddhek taon Bălăndhă 1750 sareng Towan Bessar Mossel.

Katjatora sakalowarra ḍări settatsijoen ghellă' ḍă'-aḍă'na kaoelă djhoedjhoek ka dhisa Plèḍang, nèngalè Moesijoemma Bhoeroen alas sè anjama:

Zoölogisch museum.

Saamponna kaoelă maso' ka moesijoem ghellă', èḍiḍălemmanna labăng lowarra kaoelă nèngalè rong-korongan, (ko-bengkoan) katja abăk radjă, ḍiḍălemmanna aèssè olar (paḍă oḍi') pan-saponapan mègghi' paḍă lèt-njangkellèt ka rantja'na kadjoe sè èbhăḍhi panalaranna.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Ata'na ko-bengkoan angghăpanèka kabă' erraman alos, dhăddhi hăwă kèngèng maso' kaḍălem.

Samarèna nèngalè èangghăḍijă kaoelă pas maso' ka pangkèng sè aèssè sabărnana mano' èsabă' èḍălem korong katja. No'-mano' angghăpanèka ampon păḍă matè sadhădjă, tapè tèngalanna kadhi sè ghi' oḍi', sabăb pannengnga lakar èator, băḍă sè èpako'-nongko', băḍă sè èpangèrremmè tellorra, băḍă sè ghi' teppa'na njotjorè boeḍoe'na băḍă sè nembhoenga mosona, băḍă djhoeghăn sè ngègel sareng èn-laènna. Dhinèng no'-mano' angghăpanèka kabănnja'an asal ḍări tana Hinḍiă Nederland; băḍă djhoeghăn sabănnè sè asal ḍări tana mantja, opama: ḍări Amèrika, Messèr sareng èn-laènna.

Kennengnganna no'-mana' ghellă' èpapolong sa-sabhăngsa opama; ghăltè', apolong sareng keddhi', salènḍhet sareng sabhăngsana; poter apolong sareng ră'-dherră', kètèran sareng komantra, boekong apolong sarengkaka' towa, nori sareng sabhăngsana.

Èḍălem korong katja djhădjhărăn sè ètengnga băḍă sè aèssè mano' sè onèng alangngoj, sabhăngsana (asoko rèkat), opama: ètèk, bălibis sareng èn-laènna. Èangghăḍijă băḍă mano' sè tjèk' radjăna, anjama *pelikan*; bhădhănna ra-kèra paḍă sareng embi'. Kennengnganna mano' angghăpanèka è tana Èrropa, Afrika sareng èn-laènna. È bă-sabă è tana Djhăbă Tengnga sareng è tasè' Hinḍiă băḍă mano' bhăngsana pelikan ghellă' anjama *boeteng* otabă *pèlat*. Mano' angghăpanèka onèng djhoeghăn ngabbher, tapè ta' patè kellar oe-djhăoe.

Ḍiattasanna kennengnganna mano' pelikan ghellă' èkennengngè mano' dhălko' sareng sabhăngsana. Èangghăḍijă băḍă mano' sèttong anjama *ibis*, asal ḍări naghără Messèr (Egypte); bhădhănna radjă'ăn sareng dhălko' sakonè'; boeloena sabhădhăn potè, tjoma lè'èr sareng tjètakka tjelleng; pannengnga tjottjo'na semmo tjalènnok kabbhi. Mètorot katerranganna morèd sakola Landbouw, sè ngambă' kaoelă ghellă': mano' *ibis* panèka èkatako'è (èdjă-moldjă) sareng orèng Messèr sè partjadjă'ăn (goegontoehon).

Èḍălem moesijoem angghăḍijă băḍă mano' Kangèjan (Songennep) 2 mègghi', njamana mano' *kosong* apolong sareng tellorra 2 mègghi' djhoeghăn. Mano' kosong panèka kaètong tjè' anèna, sabăb bhădhănna nèng paḍă sareng adjăm panḍără'ăn, nangèng tellorra radjăna paḍă sareng tellorra bhădjă.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Tja'na orèng: manabi mano' kosong panèka ampon atellor masṭè matè, sabăb ta' kowat njanḍhăng sakè' sè ngeddjhennaghi. Anangèng kaoelă ta' partjadjă, ka katerrangan sè sapanèka, karana manabi sabbhăn atellor masṭè matè, tanto mano' kosong panèka so'è abit so'è karè sakonè' otabă karè lalakè'na malolo, sabăb pangorbina sè atellor pas paḍă matè; bit-abit tanto pas taḍă' sakalè.

Èpèngghir tèmorra pangkèng angghăḍijă băḍă korong katja radjă aèssè olar matè radjă kènè'. Èangghăḍijă băḍă *olar sabă* radjăna pata sabettès, landjhăngnga pata saḍeppa. Olar angghăpanèka èpabhoelet kadjoe noro' neng-pannengnganna neng è alas. Sèssè' ḍibăbă'-ănna bhădhănna kaboeḍina sè èbhăktengnga semmo njarongsong, èngghi panèka sè mènangka dhăddhi sokona.

Lerres è tèmor ḍădjăna kennengnganna olar sabă bhoeroe băḍă pan-saponapan kopè gălbăs radjă kènè' paḍă aèssè olar ana-bărna, băḍă sè bhellăng, lorèk sareng èn-laènna.

Saamponna marè ngal-nèngalè èangghăḍijă kaoelă pas ngallè ka pangkèng ḍi ḍădjă'ănna. Èssèna pangkèng bhoeroe para' sadhădjă'ă bhoeroen alas asoko empa', apolong sa-sabhăngsa. Opama: kamonḍoerăn apolong sareng bhăngsana; moṭak apolong paḍă moṭakka sareng sabhăngsana. Sadhădjă bhoeroen alas angghăpanèka paḍă matè, tapè èbhăngon noro' kabijăsa'anna bi'-dhibi' nalèka ghi' oḍi'na.

Èpèngghir ḍădjăna pangkèng ghellă' băḍă korong katja aèssè *matjan tolṭol* 3 mèggbi' sareng *matjan kombăng* sèttong. Matjan kombăngnga kalerressan ngèkkè' taboe'na embi' katjang sè ampon tjaltjalan kakabbhi. Dhinèng matjan toltolla sèttong alanga ka matjan kombăng kadhi sè ngamponga embi'na: sè sèttong neḍḍhă dhăghing; sèttongnga arènḍoe, djăillă ngalèllè kadhi sè kalessowen.

Ḍi lao'anna kennengnganna matjan ghellă' băḍă korong katja aèssè sabărnana ebbhoe'; sabănnè băḍă sè akalèmbăng, pannengnga kadhi sè ngabbher nalèka ghi' oḍi'na.

Èlao'anna kennengnganna ebbhoe' ghellă' băḍă korong katja aèssè pan-saponapan mèggbi' bhăngsana moṭak sè njalèndhă, aboeloe mèra tor aèlong tjè' landjhăngnga. Dhăddhi bhoeroen alas angghăpanèka kèngèng èmjamaè *moṭak èlong landjhăng*.

È pèngghir lao'na pangkèng ghellă' băḍă bhăloeṭokanna tjèṭakka orèng pan-saponapan mèggbi'. Ḍiattasanna băḍă tanḍoe'na kerbhoej

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

èpanalpè' ka ghedḍhoeng radjana kadhi kontjo'na pokang, landjhăngnga ra-kèra băḍă 1 M.

Samarèna ngal-nèngalè è pangkèng angghădijă kaoelă pas ngallè ka pangkèng sè di bără'ănna, èngghi panèka sè aèssè sabărnana hèwăn aèng. Èḍălem pangkèng bhoeroe băḍă djhoeko' radjă, anjama *djoedjoeng*, landjhăngnga pata saḍeppa, radjăna paḍă sareng bhoengkèlla pokangnga rèng towa. Bhăngonna djhoeko' djoedjoeng panèka dhi-kadhijă djhoeko' langghoeng, tapè bhăngonna kontjo'na tjètakka semmo boengkol, ta' lontjong kadhi kontjo'na tjètakka djhoeko' sè kappra. Tjolo'na lerres ḍibăbă'ánna tjè' njalèndbăna. Mètorot kapartjadjă'ănna rèng Madhoeră, mènnja'na djhoeko' djoedjoeng panèka kèngèng èpamoter rèng bibinè', artèna: manabi èdhoelittaghi ka rèng bibinè', tanto abă'na ladjhoe ngongghăi ka rèng lalakè' sè adhoelittaghi. Bhăb kapartjadjă'ăn bhoeroe mongghoe ka kaoelă ta' kèngèng èpartjadjă, sabăb taḍă' katerranganna sè njata. Ponapa polè djhoeko' djoedjoeng panèka ta'na rèng Madhoeră aboedjoed ro-njaparo, èngghi panèka: bhădhăn kaattassa abhăngon kadhi manossa, tapè bhădhăn kabăbăna (kaboeḍina) aboento' abhăngon kadhi bhădhănna djhoeko'; mangka kaoelă nèngalè boedjoeddhă dhibi' nèng abhăngon kadhi djhoeko' langghoeng. Dhăddhi njata, djhă' katerrangan ghellă' ta' kèngèng èpartjadjă.

Saamponna marè ngal-nèngalè èangghădijă kaoelă pas kalowar terros adjhălăn ḍă' tèmor, èntar nèngalè:

Kebbhoen boe-tomboeăn (Plantentuin Băl.)

Ḍă'-aḍă'na kaoelă nèngalè *dhălemma Towan Bessar Goepennor Djindrăl.* Dhălem angghăpanèka aḍhep ḍă' ḍădjă, ngongkorraghi kebbhoen ghellă'. Sal-asalla dhălem angghăpanèka nèng èbhădhi pasanggherră'ăn bisaos dhălem angghăpanèka èpangghoen soson tello, paddhegghănna Towan Bessar Mossel nalèka taon 1750 kadhi sè ampon èterrangngaghi èaḍă').

È nalèka taon 1813 Towan Bessar Daendels sareng Lè'nan Goepennor Thomas Stamford Raffles maradjă dhălem sangghră'ăn ghellă'.

Saamponna ollè 21 taon ḍări sè èparadjă, èngghi panèka nalèka taon 1854, dhălem sangghră'ăn ghellă' rosak, marghă kèngèng lèndhoe. Èḍălem taon angghăpanèka djhoeghăn pas èpateppa' polè, tapè

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

èpasangè pangghoeng. Molaè ḍări angghăpanèka kantos mangkèn ghi' taḍă' obhăna.

Èboeḍina dhălem ghellă' băḍă saghărănna abăk radjă; ḍiḍălemmanna possa' sareng bhoengkana taratè, ḍăoenna bhăng-kebbhăng.

Saamponna ḍări angghăḍijă kaoelă pas molaè adjhălăn ngal-nèngalè èssèna kebbhoen. Sabelloenna kaoelă nerrangaghi kabăḍă'ănna mentamennanna, parlo nerrangngaghi ḍhimèn tjarèta asal-ḍimolana kebbhoen bhoeroe, kadhi èbăbă panèka.

Katjatora kebbhoen boe-tomboeăn ghellă' èbhăḍhi nalèka taon Bălăndhă 1817, èkapalaè *Professor Reinwardts*. Ghoenana è nalèka angghăpanèka nèng èbhăḍhi marèksa sareng ngèmboei boe-tomboeăn anjar, sè parlo ka sadhădjăna orèng, kong-langkong rèng tanè.

Bit-abit kebbhoen ghellă' pas èbhăḍhi kennengnganna boe-tomboeăn sè nè-anè, sareng panalèktèkan kabăḍă'ănna sadhădjă boe-tomboeăn.

Sè momolan nalèktèkè kabăḍă'ănna boe-tomboeăn èḍălem kebbhoen ghellă' towan *Haskarel* sareng *J.S. Teysmann*, èngghi panèka orèng sèmomolan ngaonèngè èlmo boe-toemboeăn sareng èlmo tana Hinḍiă Nederland, kantos njamana kalonta man-kaamman.

Molaè ḍări taon Bălăndhă 1826 kantos taon 1868 (pa' polo ḍoewă' taon) kebbhoen ghellă' ta' èkapalaè Directeur, nèng èkapalaè *Intendantna* Towan Bessar saos. Anangèng saamponna taon 1868 pas èkapalè Directeur. Kennengnganna (tanana) so'è èpalowar, men-tamennanna èpaghenna' sabhăngsana.

Sareng kebbhoen ghellă' èkapalaè Directeur *Professor Dr. M. Treub*, pas kalonta kasaènna, dhădhi kebbhoen boe-tomboeăn nomer sèttong èḍălem sabingkerra naghără sadhoennja sè hăwăna panas (*tropische gewesten Băl.*).

Katjatora kaoelă sè ngal-nèngalè kabăḍă'ănna kebbhoen ghellă' ḍă'-aḍă'na nèngalè kompolanna boe-tomboeăn nè'-kènè', sè paḍă ètamen è eppot. Èḍălem kennengngan angghăḍijă bănnja' boe-tomboeăn sè njalèndhă, apolong sa-sabhăngsa. Èangghăḍijă băḍă boe-tomboeăn 3 mèggbi' èkorongè katja, tja'èpon sopadjă ta' matèja kèngèng panassa arè, sabăb asalla ḍări tas ghoenong sè téngghi. Laèn ḍări angghăpanèka băḍă boe-toemboeăn sè bhăngonna tjè' njala-kantana, lontjong dhi-kadhiă bhăngonna salak, agir-lègir, adjhărdjhăr boenter kadhi sè èator. Èkontjo'na băḍă kembhăngnga saghoenḍhoeng, tapè taḍă' ḍăoenna salambără bhălăkka'. Tja'na padjăgăna: boe-tomboeăn

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

angghăpanèka lakar njala-kanṭa kadhibi', sabăb manabi ngembhăng ta' aḍăoen, manabi aḍăoen ta' ngembhăng. Dhinèng asalla boe-tomboeăn angghăpanèka ḍări tana Borneo.

Ḍări angghăḍijă kaoelă pas ngallè ka laèn kennengngan. Èḍălem kebbhoen ghellă' kennengnganna ka'-bhoengka'an paḍă èpajan-sakèjan, èpapolong sa-sabhăngsa, opama: perrèng apolong paḍă perrèngnga, njèjor apalong sareng saḍing, tarèboeng, arrèn sareng èn-laènna. Sakèng ḍări lowarra, tor ḍări possa'na sareng ka'-bhoengka'an radjă kènè', kebbhoen ghellă' tèngalanna kantos dhi-kadhiă alas.

Bit-abit kaoelă pas èntar ka kennengngan tjontona men-tamennan ana-bărna mongghing è tèmor-ḍădjă (ḍi lao'anna songaj Tjiliwoeng); atoranna tamennanna asaèan ḍări sadhădjăna sè ampon ètèngalè kaoelă ghellă'. Mèlana men-tamennan èangghăḍijă èator tjè' saèna, njopprè reng-orèng sè poron nalèktèkè kabăḍă'ănna sa-sabhăngsa ma' ollè ghămpang.

Èkala' panḍă'na tjarèta kaoelă pas abăli ka labăng pakaranganna kebbhoen sè èmaso'è kaoelă ghellă'. Abăk ngaḍădjă ḍări labăng angghăḍijă băḍă lorong tapakḍăngḍăng. È paddhoe tèmor-ḍădjăna băḍă makamma Bălăndhă sèttong bă'-djhoebă', èngghi panèka

Pasarèanna njonjana Towan Bessar Lè'nan Goefennor Thomas Stamford Raffles.

Èangghăḍijă băḍă marmarra ngangghoej tolèsan otja' Inggris, sè nerrangngaghi njama sareng pasèdhăna, èngghi panèka anjama OLIVIA MARIANNE, sèdhă nalèka tangghăl 26 November 1814.

Mongghing tèmor labăngnga pakaranganna kebbhoen sè èmaso'è kaoelă ghellă', èngghi panèka è tèmor djhălănna lorong „Kanarilaan", băḍă bhoengkana *kadjoe-odjhăn* (regenboom Băl.) (1) ḍoe bhoengka akè'-rèkè' tjè' radjăna. Tja'na orèng: kadjoe-odjhăn angghăpanèka băngatowana kadjoe-odjhăn è saantèrona tana Hindijă-Nederland; sabăb nèng ḍoe bhoengka angghăpanèka sè momolan ètamen orèng è tana Djhăbă (H.N.). Dhinèng bhibhiddhă kadjoe-odjhăn angghăpanèka èkaollè ḍări Braziliè (Amèrik). Mèlana bhoengkana kadjoe-odjhăn ghellă' kantos arèkè', sabăb nalèka panamenna ghi' ta' èkaonèngè,

(1) Gombor tjara Bhăngkalan.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

djhă' bhibhiddhă kadjoeăn radjă, èsangka bhăngsana kadjoeăn nè'-kènè' bisaos.

Sakalowarra ḍări pakaranganna kebbhoen ghellă' kaoelă pas nompa' saḍó alènglèng è koṭṭa. Ḍă'-aḍă'na kaoelă lèbăt èaḍă'ănna:

Moesijoem boe-tomboeăn (Herbarium en Botanisch Museum).

Bengko moesijoem angghăpanèka sareng rèng Bogor kappra è njamaè *„Geḍong bătăoe"*; Kennengngananna lerres è dhisa Palèḍang. È nalèka angghăpanèka moesijoem ghellă' aèntep, marghă kalerressan arè Ahad. Dhăddhi manabi orèng terro nèngalana kodhoe è laènna arè Ahad.

Prandhinèng èssèna moesijoem ghellă' mètorot katerranganna rèng sè ngater kaoelă: sabărnana hasèl boe-tomboeăn sareng wă'-boewă'ăn. Opama: kopi ana-bărna, băḍă sè ghi' boengkol, băḍă sè ampon akombi' sareng sè ampon dhăddhi serbhoek. Moesijoem angghăpanèka tjè' aghoenana mongghoe ka orèng sè marloaghi nalèktèkè kabăḍă'ăn sareng tarèka'anna hasèl boe-tomboeăn sareng wă'-boewă'ăn.

Ḍări aḍă'na moesijoem ghellă' kaoelă terros adjhălăn lèbăt èaḍă'ănna dhălemma *Towan Bessar Goefennor Djindrăl*. È pakarangan aḍá'na dhălem bhoeroe èpaghări bessè; ḍiḍălemmanna èotjolè mandjhăngan.

Lerres ḍiaḍă'ănna dhălem ghellă' băḍă lorongnga boenter, ngalènglèngè bhăloembhăng. Ètengnga bhăloembhăng angghăḍijă băḍă pantjoranna aèng nantjel ḍă'attas (*fontein Băl*) tèngalanna tjè' saèna. Mongghing bără'-ḍădjăna pakaranganna dhălem ghellă', lerres è ḍădjă djhălănna lorong sè èlèbădhi kaoelă, băḍă bengko pangghoeng tjè' towana, èbhăḍhi dhălem sareng kantorra Assistent-Resident. Tja'na orèng sè ngater kaoelă: bengko pangghoeng bhoeroe bekkas

Dhălemma Lè'nan Goefennor Thomas Stamford Raffles.

Mètorot katerrangan èḍălem boekoe bhăbhăt: Towan Bessar Raffles panèka djhoemenneng Lè'nan Goefennor molaè taon Bălăndhă 1811 kantos taon 1816. Dhăddhi omorra bengko ghellă' kantos mangkèn ra-kèra langkong ḍări 103 taon.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Saamponna marè ngal-nèngalè èangghădjă pas èntar ka dhisa Tjikeumeuh (1) nèngalè:

Roma sakè' ghilă.

Roma sakè' ghilă penèka kaaghoenganna Goefermèn. Kennengnganna èpanța doewă, èngghi panèka: sè è dădjă djhălăn èkennengngè bhăngsa Èrropa, sè è lao' djhălăn èkennengngè bhăngsa Bhoemè. Roma sakè' angghăpanèka èbăgi dhăddhi tello kellas. Orèng sè enneng è kellas sèttong sareng kellas doewă', sadhădjăna orèng sè atambhă èangghădjă kodhoe madjăr; tapè sè enneng è kellas tello' bhoenten, tjoma rèng-orèng sè sakè' èkala' hasèlla lalakonna.

Rèng-orèng sè ghilă ghellă' manabi ghi' ra-sarana èlebbheng èdălem pangkèng ratja'. Saamponna panjakètta bădă pèndhăna, tor ngartè ka kareppa otja'na orèng, ladjhoe èpakalowar dări lebbheng-nganna, èsoro alalakon bi'-dhibi' kadhi lalakonna nalèka ghi' bărăssa, opama: nanolès, aghăghămbhăr, momolas, ko'-ngangko', njello' aèng sareng èn-laènna.

Saamponna panjakètta para' bărăsa, pas èberri'i pèssè, èsoro lè-mellè ka pasar, ètoro'è mandoerra. Sè èsoro lè-mellè panèka kantos pan-saponapan kalè. Sadătengnga dări pasar pas èsoro karèna ollèna băbellin sareng karèna pèssèna. Tong-sèttongnga karèna'anna rèng-orèng ghellă' padă ètjatettè sareng mandoerra. Manabi sè arèken ta' akalèroan, angghăpanèka nandhă'ăghi djhă' panjakètta ampon èlang. Abă'na ladjhoe èpakalowar dări roma sakè' ghellă'.

Mèlana roma sakè' ghilă ghellă' èsabă' è Bogor, marghă hăwăna èangghădjă tjellep tor saè mongghoe ka kasèhatanna bhădhăn.

Èkala' pandă'na tjarèta, saampona bădjă asar kaoelă pas abăli ka settatsijoen terros palèman nompa' sneltrein pokol 4. 8. Pokol 5. 21 kaoelă napa' ka settatsijoen Gambir (Weltevreden); pas terros palèman.

BĂGIĂN SÈ KAPÈNG EMPA'.

RÈNGKESSANNA TJARÈTA.

Sarrèna kaoelă ampon bănnja' sè adhoengngèngngaghi kabădă'ănna tjarètana naghără Bătawi è tong-sèttongnga kennengngan, dhăddhi

(1) Maos: Tjikămăh.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

samangkèn kaoelă karè nerrangngaghiă rèngkessanna tjarètana (*algemeen overzicht Băl.*), sopadjă rèng-orèng sè maos boekoe panèka onènga ka tjarèta birdjhi'ăn sareng rèngkessanna. Opama:

T a n a n a.

Tanana Meester Cornelis sareng Bătawi panèka manabi ètèmbhăng sareng tanana kotṭa Sorabhădjă kaètong tjè' ta' saèna, sabăb:

a. Kabănnja'an tanana tako' ka aèng, artèna: manabi kèngèng aèng (kaodjhănan) pas leḍḍhoek, njossaè ka orèng adjhălănan. Lamala bănnja' tanana sè asella'an lempong; manabi kaodjhănan pas lètjèn semmo leḍḍhoek, tor abhel-ghimbhel ka soko. Amarghă angghăpanèka manabi roe-bhoeroe terrang odjhăn bănnja' orèng sengka sè adjhălănana è kampongan.

b. Tanana korang dhăddhi manabi ètamennè paḍi, sabăb kakorangan aèng oḍi'. Amarghă angghăpanèka èangghăḍijă tjè' sakonè'na hasèlla paḍina.

Tjè' bhidhăna sareng tanana kotṭa Bogor (Buitenzorg) sabăb èangghăḍijă tjè' saèna, ta' tako' ka aèng (leḍḍhoek manabi kaodjhănan), tor saè èmen-tamennè sadhădjăna men-tamennan, kantos èangghăḍijă èbhăḍhi kebbhoen boe-tomboeăn sareng kennengnganna sakola'an tanè.

Prandhinèng tanana karèsiḍènan Bătawi panèka kabănnja'an (para' sadhădjă'ă) tana parèman (partikellir), artèna: bănnè tana Goefermèn. Mèlana sapanèka, sabăb nalèka tana Djhăbă ètegghoe' Goefermèn Inggris, èngghi panèka ghi' djhămanna Lè'nan Goefennor Raffles, bănnja' sè èdjhoewăl ka orèng partikellir.

Sarrèna tana karèsiḍènan Bătawi panèka anḍi'na orèng partikellir, dhăddhi atoran paparènta'anna èangghăḍijă băḍă ḍoe matjem, èngghi panèka:

a. Paparènta'anna towan tana (sè anḍi' tana), opama: parkara sèwăna tana, kampongan (heerendienst Băl.) otabă kompennèan, padjhek hasèl tana sareng èn-laènna.

b. Paparènta'anna Goefermèn, opama: parkara padjhek pantjarè'an (1), pattrolan, kapoelisiăn sareng èn-laènna.

H ă w ă n a.

Para' sadhădjă'ă kennengngan è kotṭa Bătawi sareng Meester Cornelis panèka paḍă tjè' panassa hăwăna, marghă:

(1) panggăoedhăn.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

a. tanana lembă, tor semma' ka tasè' sareng ka rabă;

b. djhăoe ḍări alas, karana sèpatta oen-ḍăoenan sareng ka'-bhoengka'an panèka onèng ngèsep panassa arè, tor onèng nadjhă' (maḍăteng) odjhän.

Kabăḍă'änna häwäna è bäkto mosèm tjellep (Juli) sareng mosèm panas (April) ta' saponapa bhidhäna, artèna: somèlèa lerres boelän Juli, häwäna ghäsèk panas djhoeghän.

Panassa häwäna naghärä Bätawi panèka tjè' rangrangnga korang ḍări 21°C otabä lankong ḍări 32°C.

Koṭṭa Bogor häwäna tjellep, ta' panas kadhi è koṭṭa Meester Cornelis sareng Bätawi (panassa rata-rata 21°C.), sabäb:

1. tanana tèngghi, (băḍă 265 M. ḍări tasè');

2. è bärä', tèmor sareng ḍi lao'anna èkèppong ghoenong, èngghi panèka paghoenongan Manḍäläwängi, pag. Geḍé sareng pag. Salak.

Pramèla häwäna èangghädijä bhersè, saè mongghoe ka kasèhatanna bhädhän.

Mananbi bäḍă angèn (häwă) ḍäteng ḍări tasè' (ḍări ḍädjä), tanto ta' kèngèng adjhälän terros, sabäb kaaḍḍhängan ghoenong. Dhäddhi häwă ghellă' tapaksa ongghä, mèlana pas so'è tjellep, ladjhoe dhäddhi onḍem. Manabi onḍem ghellă' ampon tjè' tjelleppa, pas dhäddhi odjhän.

Amarghä kadhi sadhädjä katerrangan ghellă', è koṭṭa Bogor panèka tjè' ghäsèkka odjhän; ponapa polè manabi mosèm nèmbhärä', kèngèng èkotja' sabbhän arè bäḍă odjhän. Tèngghina aèng odjhän è koṭṭa Bogor panèka, mètorot katerranganna ṭowan *A.A. Gobius* èḍḍlem boekoe karanganna sè anjama *„Guide to Buitenzorg and Its environs"*, èḍălem on-sataonna rata-rata bäḍă 4567 m.M.

Tèngghina aèng odjhän è Bätawi èḍălem on-sataonna rata-rata nèng 1812 m.M.

Ètonganna arèna odjhän è koṭṭa Bogor èḍălem on-sataonna rata-rata bäḍă 219 arè, nja'-bännja'an kadhibi' è saantèrona tana Djhäbă sareng Madhoerä; tjoma sakalèan bäḍă kennengngan è tana Djhäbă, sè langkong ḍări Bogor, èngghi panèka Karangkobar (Keḍḍoe), bäḍă 252 arè.

Koṭṭana.

Koṭṭa naghärä Bätawi panèka kadhäddhiän ḍări koṭṭa ḍädoewă', èngghi panèka: koṭṭana afdeeling Meester Cornelis sareng koṭṭana

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924032492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

afdeeling Bătawi, atjampo masèttong. Landjhängnga kotṭa ḍădoewă' angghăpanèka sadhădjă bădă 9 eppal.

È salandjhängnga lorong è kangan katjèrra molaè ḍări kontjo' lao'na kotṭa Meester Cornelis terros ka kontjo' ḍădjäna kotṭa Bătawi, padă èkennengngè bengko djä-radjă, tor bännjă' sè è-saè. Ko-bengko angghăpanèka molaè ḍări Meester Cornelis kantos ka Kramat padă èkennengngè Băländhă (b. Èrropa), tanèanna war-lowar, tjè' saèna tèngalanna. Ḍări pasar Sennèn, ḍă' ḍădjă'ăghi, para' sadhădjă'ă èkennengngè ko-toko.

Prandhinèng lorong sè ḍări Meester Cornelis ḍă' ḍădjă ghellă', molaè ḍări ḍădjäna kantor Assistent-Resident kantos ka Kramat èpanṭa tello, èngghi panèka:

a. È ră'-bără' tjopè', èbhădhi *palèbadhanna rèng-orèng sè adjhălăn soko* (*trottoir Băl*):

b. è mor-tèmor, abăk lèbăr, èbhădhi *djalanna gharoebhak otabă orèng kol-mèkol*;

c. è nga-tengnga tjè' lèbărră, èbhădhi *djhălanna rata* otabă *katompa'an laènna.*

Mèlana lorong ghellă' èator sapanèka, sopadjă tadjă'ă katjalaka'an pa-ponapa, kadhi: orèng èlèmpèt rata otabă èn-laènna, sabăb èangghădjijă tjè' rammèna, bännja' orèng lèbăt; bădă sè adjhălăn soko agăloenong, bădă sè kol-mèkol, bădă sè nompa' rata, motor, seppidă sareng èn-laènna,

Ponapa polè è lorong Salemba, manabi ampon lèbăt pokol 1 doehoer orèng sè lèbăt asèpsap lèp-salèpan tjè' rammèna, sabăb è bäkto angghăpanèka mosèmma orèng palèman ḍări pangghăbäjänna, ponapa polè osomma sakola'an toron, èngghi panèka morèd H. B. S. lèp-salèpan sareng morèd K. W. S. (Koningin Welhelmina School), P. H. S. (Prins Hendrik School), A. B. S. (Ambachts School) sareng èn-laènna. Para morèd angghăpanèka kabännja'an nompa' seppidă, motor sareng èn-laènna.

Lorong radjă è Bătawi panèka lèbărră bădă tello kalèna lorong radjă Madhoeră. Bhidhăna sareng è Sorabhădjă rangrang sè ètèmbhoek bi' asfal, mèlana manabi panoddjhoe kerrèng talèbăt ngarboena. Opama bădă motor lèbăt kapprana orèng pas nopoè èlongnga sareng sattanangnga. Èngghi lerres rong-lorong ghellă' ghi' lagghoe lem-malem, èsèram, nangèng ghi' ngarboe bisaos.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Èpèngghirră lorong radjă èḍălem kotṭa Bătawi sareng kotṭa Meester Cornelis para' sadhădjă'ă èpasangè kompana aèng; aèngnga saè èènom. Aèng angghăpanèka manabi bhoeroe èkala' nga'-anga' koko.

Laèn ḍări sè kasebbhoet, èḍălem kotṭa Bătawi panèka ta' rangkorang songaj, tor paḍă è-saè tèngalanna, marghă pèngghirră terros kaḍălem aèng para' sadhădjă'ă èlapèsè ghedḍhoeng palèstèran. Pènghir attassa sabănnè băḍă sè èpasangè paghăr ratja' bessè.

Dhinèng ghoenana paghăr ghellă' salaènna sopadjă orèng sè adjhălăn èpèngghirră (trottoir) ta' ghămpanga laboe kaḍălem songaj, èbhădhi rarengghănna lorong sareng songajja, njopprè saèa tèngalanna. Namong aèngnga ngaj-songaj Bătawi panèka rang-rangrang sè djhennèng. masè ampon mèra sareng tjellot bisaos, ta' kala ka palappana rodjhăk dhoelit. Djhoeghăn ta' rang-korang orèng sè manḍi, otabă asa-sassa è ngaj-songaj angghăpanèka, marghă ampon ta' mangghi pamèlèan polè. Kadjhăbhăna possa' sareng orèng manḍi otabă asa-sassa èanghădijă talèbăt bănnja' ghitèk perrèng. Orèng adjhoewăl perrèng è Bătawi panèka bhoenten ta' èpèkol ghăn sèttong, ḍoewă' otabă tello' kadhi è Madhoeră, nangèng aradjhoe'ăn, èbhădhi ghitèk pas èlanjo'aghi ka songaj; ghitèk perrèng sè èlanjo'aghi bhoeroe kantos apoloan, bhonten ta' ason-soson, nangèng adjhăr-djhărdjhăr kaboeḍi, kadhi na'-kana' èn-maènan lar-olar-koladjhăng. È kontjo' aḍă' sareng boeḍina băḍă na'-kana'na (kaḍhăng orèng towa) sè abătangè băkto ghitèk ghellă' èpabhiloeghă, noro' lèggoe'na songaj.

Rèng-orèng sè enneng èḍălem kotṭa Bătawi sareng Meester Cornelis panèka manabi adjhălănana taḍă' abhoeddhă, angsal anḍi' pèssè, sabăb:

1. saḍó (ḍoekar), ḍélman (ebbrik) (1) sareng ébbró (2) otabă rata radjă sèwă'ăn tjè' ghămpangnga sarèanna, marghă molaè ḍări ghoe-lagghoe kantos tengnga malem rata sèwă'ăn lèr-kèlèran.

2. seppoer molaè para' sèjang kantos lem-malem kèngèng èkotja' adjhălăn taḍă' amboena. La-mala băḍă seppoer sè adjhălăn malemmana (avonddienst Băl.), opama:

---

(1) Sèwăn saḍó saeddjhăm f0.60, ébbró f0.75—f1.—

(2 O ja *ébbró (ébró)* panèka rangkosanna bibidhănna otja' Bălăndhă: *Eerste Bataviasche Rijtuig Onderneming* (njamara maskeppè sè masèwă rata ghi' lanbă'na), artèna sèwă'ăn Bătawi sè momolan. Sabhhăn rata radjă sèwă'ăn anḍi'na maskeppè bhoeroe, masṭè băḍă tolèsanna: E. B. R. O.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

a. Ḍări Tandjoeng Prijo' abăli ka Batavia Zuid, Kemajoran, Pasar Sennèn—Meester Cornelis kantos pokol 7,50.

b. Ḍări Tandjoeng Prijo' ka Batavia Zuid—Kemajoran kantos pokol 10. 59.

c. Ḍări Kemajoran ka Batavia Zuid—Tandjoeng Prijo' kantos pokol 11. 30.

3. Ettrèm settoem sareng ettrèm èlèktris adjhălăn lar-kalèr sabbhăn 10 mennèt sakalèan, molaè ḍări para' sèjang kongsè pokol 7 malem, tor paamboena paḍă atjet-èntjet. Manabi noddjhoenè bădă mèn-rammèn radjă, kadhi pasar-malem, tjapgomè' sareng èn-laènna ettrèm ḍoe matjem panèka adjhălăn sèjang arè malem.

È Bătawi panèka, langkong-langkong è koṭṭa anjar talèbăt bănnja' hotèlla, anḍi'na Tjèna, Maladjoe. 'Arab sareng èn laènna. Sèwăna rata-rata saarè samalem tèḍoeng sareng neḍḍhă f 1. 50 — f 2. 50. Hotèl Bălăndhă èngghi bănnja', tor è-saè. Sè monḍhoek èangghădjă nèng Bălăndhă otabă bhăngsa laèn sè ghi-soghi saos. Sè èkamengnga' orèng hotèl sè sadjhăghăt angghăpanèka ma' sabbhăn arè possa' saos.

Katjatora orèng adjhoedjhoewăl èḍălem koṭṭa Bătawi sareng Meester Cornelis panèka tjè' rammèna; pasar nè'-kènè' tjè' bănnja'na. È pong-kampong bănnja' băroeng Tjèna, sè adjhoewăl bherrăs pa-palappa sareng èn-laènna kabhoetoanna rèng ako-bengko. Orèng Islam kaètong taḍă' sè mokka' băroeng kadhi Na-Tjèna ghellă'; anangèng saamponna è Bătawi bădă Sarèkat Islam, bhoeroe tja'-ngen'ja'è bădă orèng Islam mokka' băroeng kadhi ghellă'.

Orèng adjhoewăl tateḍḍhăn kaètong tjè' bănnja'na, sèjang malem taḍă' pegghă'na, tjoma manabi tengnga-malem semmo rangrang. È Bătawi panèka taḍă' bhitèng. Rèng awăl-djhoewăl salandjhăngnga asanḍhing ghădhebbhoeng sè ampon èbi-robi èpanè'-kènè'. Ghoelă, tadjhin, poṭo, nasè' sareng èn-laènna sè paḍă bhăngsa èbhoendhoe', saamponna èbhoendhoe' pos ètalè'è. Polè poṭo boengboeng Bătawi panèka pantes ongghoe băn njamana, sabăb radjăna bădă 5 kalè pol-empolanna rèng towa, manabi èbhăngḍhing sreng poṭo boeng-boeng Bhăngkalan, kèngèng ènjamaè bhoetana poṭo.

Kabădă'ănna orèngnga (Tjatja djiwăna).

Naghără (karèsiḍènan Bătawi panèka èkennengngè bhăngsa amatjem-matjem kantos ta' kaètong matjemma, opama: bhăngsa Djhăbă

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Soenḍă, Maladjoe, Tjèna, Bălăndhă (Èrropa), Tambi, 'Arab, Madhoeră sareng èn-laènna. Dhinèng bănnja'na tjatja djiwăna kasebbhoet èḍălem *Regeeringsalmanak* 1913 kadhi èbăbă panèka:

Nagharana	Bännja'na bhängsa:					Ghoeng-ghoeng
	Èrropa	Orèng Bhoemè	Tjèna	'Arab	Orèng mantja laèn	
Bătawi	9777	99320	28150	2058	246	138551
Meester Cornelis	1700	29828	2398	63	—	33989
Tangerang	80	3047	1308	19	—	4454
Buitenzorg	2394	26214	4318	448	27	33401
Poerwakarta	145	6670	309	118	--	7242

Orèng Bhoemèna bădă ḍoe bărna, èngghi panèka:

a. È afdeeling Bătawi sareng Meester Cornelis ènjamaè bhängsa *Bătawi* otja'na tjara Maladjoe sè ènjamaè *Maladjoe Bătawi.*

b. È afdeeling Tangerang, Buitenzorg sareng Poerwakarta maso' bhängsa *Soenḍă*, otja'na tjara *Soenḍă.*

Bhängsa Bătawi, ka lao'na kantos ka bătessa afdeeling Poerwakarta, ènjamaè bhängsa *Bătawi-ora*, sabăb manabi ngotja'a *„tidak"*: *„ora"* (tjara Djhăbă).

Otja' Maladjoe Bătawi panèka tjè' bännja'na tjamporanna otja' Djhăbă sareng Soenḍă, tor dhoek-tandhoegghă otjo'na bännja' padă djhoeghän. Opama:

gedè = gedé Dj. = gedé S. = radjă Mad.
tjabé = tjabé S. = tjabbhi Mad.
njingkir = Dj. S. = menjingkir Mal. = njèngla Mad.
gagares = S. = badog Dj. = bhăḍhoek Mad.
botjah = Dj. = na'-kana' Mad.
kopi: *ngopi* = ngènom kopi Mad.
mati: *matiin* = matè'è Mad.

Orèng Bătawi panèka manabi atjatja otja'na èngghi tjamporan; bădă sè atjamporan bhăsa 'Arab, Tjèna otabă Bălăndhă. Opama:

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Makanloe loegagares adjé sampé kagak *restannja* barang sopotong = Kakananna bă'na èbhădhoeghi bhăi kongsè taḍă' karèna sèttonga.

Ana poenja tempat rokok dapet beli *salasa roebbija*; o, kaló roepa dan bikinannja, tanggoeng nomer *wahid*. Kalo *inta* kepingin, bolèh beli, *ana* kasih oentoeng *pwatoen* adjé = sèngko' anḍi' paroko'an ollè mellè tello ropèja; robăna băn ghăbăjănna nomor sèttong. Mon bă'na terro, belli, sèngko bhăṭè'è sasoko bhăi.

Panḍă': otja' Maladjoe Bătawi panèka kèngèng èkotja' „tjamporanna sagălă bhăsa"

Aghăma sareng adhăddhă.

Orèng Bhoemèna karèsiḍènan Bătawi panèka negghoe' aghăma *Islam*; ponapa polè bhăngsa Maladjoena kèngèng èkotja' paḍă 'ibădă sadhădjă. Bădă djhoeghăn orèng Bhoemèna, sè ngangghoej aghăma Sarani (Kristen), èngghi panèka orèng ouder district Dèpok, district Paroeng afdeeling Buitenzorg.

Masèghit è Bătawi èngghi bănnja', djhoeghă rangrang sè saè tor ta' patè radjă ongghoe. Masdjid sè saè è Tanahabang sareng Pakodjan.

Katjatora manabi bădă orèng akardjă malakè'è otabă mabinè'è, njonjonnat otabă njonjoddhoe', ngatammaghi otabă ghăbăj laènna, djhăng-ondjhănganna, lalakè', bibinè', masṭè asasalaman (atolong) pèssè, bănnja'na sè kappra sasoko otabă sadjhămpel. Dhinèng tamojja ghellă', nèng èangka'è kakanan rampatan mèdjă. Manabi palèmana pas èbherkatè nasè' djhoeko' sabhoendhoe' èbăng pata djhin-adjhin 13 otabă 20 sèn.

Amarghă angghăpanèka rèng-orèng sè bădă ghăbăjjă ghellă' raugrang sè rogi, la-mala bănnja' sè ollè bhăṭè.

Salerressa ta' nèng rèng akardjă saos, sè djhăng-ondjhănganna kodhoe atolong pèssè, somèlèa rèng atahlil 40, 100 arè, njataon otabă njaèboena rèng matè, èngghi kodhoe atolong djhoeghăn, èngghi bădă sè bhoenten. Dhinèng sè dhăddhi tanḍhă, djhă' orèng sè èondjhăng èarep patolongnga: Djhăng-ondjhănganna èpadjhălăn ghi' rè-karè samènggoe otabă langkong.

Samangkèn kaoelă adhoengngènga kabădă'ănna pangantanna. Èadă' kaoelă ampon mator, djhă' bhăngsa Bătawi panèka negghoe' aghăma Islam. Mèlana pangantan lalakè'na paḍă aèjas kadhi pangantan *'Arab*;

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

anangèng èjassa pangantan bibinè'na tjè' njala kantana, ta' akoepoe sareng èjassa sè lakè', sabăb aèjas kadhi pangantan *Tjèna.*

Laèn ḍäri sadhădjă sè kasebbhoet, bhăb kabăḍă'ănna bibinè'anna bhăngsa Bătawi panèka *băsisa,* ta' èlebbheng kadhi bibinè'anna laèn bhăngsa sè paḍă ongghoe atè adjhălännaghi parèntana aghăma Islam, sabăb somèlèa băn-parabănna kèngèng adjhălänan nananggbă djhăoe, tor ta' toḍoes ka rèng lalakè'. Panḍă': adhăddhă bibinè'anna bhăngsa Bătawi panèka dhi-kadhiă adhăddhă bibinè'an bhăngsa Èrropa.

Jăr-ghijărănna.

Neng-sennengngan otabă jăr-ghijărănna bhăngsa Bătawi panèka kèngèng èpanṭa dhăddhi 4 băgiăn, èngghi panèka:

I. *Alako ibădă*; lakè' binè' paḍă lèboer ngadjhi, asambhădjăng sareng apowasa. Sakèng manteppa sè 'ibădă, bănnja' rèng kampongan sè neḍḍhă kèng-njekkèng, sopadjă ollèa long-molong pèssè, njopprè èbingkèng arèna kellara ongghă baddjhi ka Mekka.

II. *Lèboer ahaddră.* Pangalèboerră ahaddră panèka ta' ngangghoej băkto, sabăb taḍă' ombă' taḍă' angèn, nabbhoe terbhăng; la-mala ḍhăng-kaḍhăng băḍă rèng akompolan nabbhoe terbhăng para' saarè samalemma, kantos rèng-orèng èseddhi'ănna palèngpèngen kakabbhi, ponapa polè manabi sè ta' lèboer ka haddră. Băkto akardjă haddră panèka ta' onèng tjèttjèr.

III. *Ghijăr amaèn silat sareng amantja'.* Kèngèng èkotja' sadhădjă lalakè'anna bhăngsa Bătawi paḍă onèng amaèn silat sareng mantja' Bătawi. Kantos ka na'-kana'na èngghi bănnja' onèng djhoeghăn.

IV. *Maèr nènèngghoen.* Orèng Bătawi panèka lakè' binè' paḍă lèboer nènèngghoen. Ponapa polè manabi kalerressan băḍă pasar malem (1) so'è bhălängadjă sè nèngalè. Tja'-otja'an: somèlèa ta' anḍi' pèssè parlo tang-taotang (ḍhi-maghăḍhi ghălloe). Manabi kalerressan băḍă pasar malem, rèng-orèng Bătawi (orèng Bhoemèna) sè abhăbhăkalan (lalakè'na) masṭè èntar nèngalè, sabăb parlo mellèa bhăndheng

(1) Pasar malem panèka mèn-rammènna Tjèna, abiddhă 2 arè, 3 arèna pas taon Băroe. Pasar angghăpanèka sèjang arè malem, dhinèng sè èdjhoewăl sè masṭè bhăndheng djă-radjă sareng kowé Tjèna (kowé randjăng, Songennep), sareng bhărăng nè-anè sè ta' ètangalè'è sabbhăn arè.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

pasar malem, sè èkalè-ollèa ka bhăkalla. Saopama orèng sè abhăbhăkalan ghellă' ta' alè-ollè bhăndheng, tanto andhăddhiăghi tjatjana mattowana băn na'-sana'na sè binè', sabăb arassa korang èadjhi'i. Sala aḍḍhoena băḍă sè kantos andhăddhiăghi boeroengnga. (1)

Angghoejjă.

Lalakè'anna bhăngsa Bătawi panèka pangangghoejjă dhi-kadhiă angghoejjă bhăngsa Maladjoe Paḍăng, opama: angghoejjă asongko' otabă aoḍheng sareng asarong, kalambhina băḍă sè koko' (gibil) (2), băḍă djhoeghăn (kabănnja'an bhăngsa wa-towana) sè akalambhi tebbă'. Ḍheng-oḍhengnganna sè lerres tjara Bătawina: kala'na kadhi oḍheng ghăntong-rè'kèrè, boento'na pas èpelko' kaaḍă'. Dhăddhi bhăngonna dhi-kadhiă aḍheng bhoengkosan.

Dhinèng angghoejjă bibinè'anna akalambhi tebbă' ladjhăng (ngèbhir), sè kantos para' paḍă'ă sareng sampèrra, asabbhoe' bhăbhăḍhoeng. Somèlèa adjhălănan rèn-arèn, bănnja' sè apanètè' mamatan sè abăk larang kabellina. La-mala kaoelă onèng nèngalè rèng bibi' wa-towa ḍăteng anjè apanètè' salaka mata ènten sareng asabbhoe' bhăbhăḍhoeng.

Panètè' ghoej-angghoejănna sè kappra abhăngon oen-ḍăoenan landjhăng, băḍă sè kantos satjengkang, ènjamaè panètè' *tak*, bilă èangghoej pas nèrbăk è ḍăḍăna.

Băbătekka rèng Bătawi panèka ressèkan, ta' poron nganggoej dhă'-gheddhă'. Somèlèa kalambhina bănnja' bheḍḍhăna, ta' toḍoes nganggoej, sokkor bhersè sassa'anna tor èsaddrika. Kaoelă onèng nèngalè rèng bibinè' akalambhi ḍhă-bheḍḍhă, apanètè' ènten djhinnadjhin ± f 30.— sareng asabbhoe' bhăbhăḍhoeng salaka.

---

(1) Parkara adjhoeloe bhăndheng ka bhăkal teppa'na pasar malem panèka, njatana nèng adhăddhă Tjèna, nangèng rèng Bătawina pas ro'-noro', kantos èkaadhăt terros mangkèn.

E Bătawi panèka ta' katjatora bănnja'na tatènggboen. Laèn sè kappra monggboe è ta-kotta radjă, èanggbăḍjă băḍă kennengnganna tatènggboen atjem-matjem sè mastè kadhi *Deca park* (kaanggboej ḍă' bhăngsa Erropa), èanggbăḍjă băḍă bioskoeppa, paḍăngsa'anna sareng kennengnganna èn-maenan rolschaatsen kadhi è Kebonbinatang. *Gambir park* è Konings-plein èboeḍina kantor telpon sareng *Sirine park* è Bătawi (kotta ladjoe).

E *Gambir park* sareng è *Sirine park* bhoeroe sabbhăn malem atosan, ollè dhăddhi manabi malem Mènggoe kantos ngantjap ka bellăsan atos, orèng sè paḍă nanèngghoeng; tatènggboenna ènggbi atjem-matjem: tanḍă', komèḍi Satamboel, bădjăng orèng, ghămbhăr iḍoep, angkloeng sareng èn-laènnèpon.

(2) Manaḍoan Mad. bără'.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Bibinè'an ngongoḍădhănna kèngèng èkotja' paḍă aghăghellăng emmas. Mèlana manabi băḍă orèng anjar tanto mengnga' nèngalè angghoejjă rèng-orèng ghellă', èsangka orèng Bătawi paḍă ghi-soghi. Anangèng salerressa ghăghellăng emmas ghellă' lapèsan, bănnè emmas terros.

Pangorèpanna.

Lalakè'anna bhăngsa Bătawi panèka rangrang sè negghoe' pangghăbăjăn Goefermèn, kèngèng èkotja' taḍă' sakalè, sabăb pardjădjina kabănnja'an bhăngsa Djhăbă, Soenḍă otabă Maladjoe sabbhrăng. Pangorèpanna sè kèngèng ètantoaghi nèng:

1. dhăddhi koli arèan,
2. alalakon è toko sareng sabhăngsana,
3. dhăddhi djoengos sareng
4. dhăddhi tokang saḍó otabă èbró.

Dhinèng pangorèpanna bibinè'anna:

I. ngala' djhăi'ăn ka ghărădjhi,
II. dhăddhi tokang sassa sareng
III. dhăddhi băboe otabă koki.

Na'-kana'na saamponna hatam ngadjhi, kèngèng èkotja' paḍă onèng njarè angghoej dhibi', ta' njossaè ka rèng towana, sabăb:

a. Lalakè'anna dhăddhi tokang arabădhi djhărăn, dhăddhi tokang ngèrèmma nasè'na orèng (Dhă-Bălăndhă) sè apangghăbăj langkong ḍări satengnga arè è laèn kennengngan, apangghăbăj è fabbrik, pangettjapan sareng èn-laènna.

b. Bibinè'anna ngala' dherrep adjhădjhăi' otabă njanjassa.

La-mala băḍă djhoeghăn sè abinè otabă alakè sarat abhăndhă dhibi'.

HATAM.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
CORNELL UNIVERSITY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
CORNELL UNIVERSITY

Njamana sè ngarang	Njamana boekoe	Arghăna
Ng. Wirapoestaka .	Pabi-njebbi	„ 0.16
R. Ng. Soeradipoera.	Bheḍḍhăna karaton Djoekdjă-karta.	„ 0.25
M. Partasoeganda . băn R. Atmadirana.	Patanjana tamoj bhăb bhoemè, boelăn gherring băn arè .	„ 0.50
Gerth van Wijk . .	Èlmo alam ana-bărna. . . .	„ 0.30
H. C. Croes	Bhăb angèn	„ 0.20
H. Ch. Croes . .	Bhăb odjhăn băn kèlap . . .	„ 0.25
Bat. Gen. van Kunsten en Wetenschappen	Tjarètana Indra Bangsawan .	„ 0.60
Daniël Defoe . . .	Tjarètana Robinson Crusoë . .	„ 0.—(*)
Dr. Vrijburg . . .	Bhăb malar èbin I	„ 0.85
R. Prawirawinarsa .	Boekoe pantangan	„ 0.35
R. Prawiraamidarma	Samporna otama	„ 0.60
Moh. Joesoef . . .	Raksa'anna bhădhăn	„ 0.90
Kaptèn Marryat . .	Na'-kana' ko'ong kampa èḍălem alas (Djhilid I băn II) à .	„ 1.20
R. Sastrasoebrata .	Partolongan momolan tomrap ka orèng sè nemmo tjalaka' .	„ 0.55

(*) Lagghi'èettjap.

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from CORNELL UNIVERSITY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
CORNELL UNIVERSITY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
CORNELL UNIVERSITY

Generated at Columbia University on 2025-02-18 22:32 GMT / https://hdl.handle.net/2027/coo.31924023492014
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
CORNELL UNIVERSITY